

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIII. évfolyam
2003/2.

A TARTALOMBÓL

Áttérés az önkéntes haderőre

A terrorizmus értelmezése

Hatalmi érdekek:
fegyverkezés – leszerelés

Az EU katonapolitikai aktualitásai

A békeműveletek néhány kérdése

A honvédségi egységes termékkód

A légierő az iraki háborúban

Támogató légi hadműveletek

A védelemgazdaság időszerű kérdései

A magyar–ukrán határ
az EU-csatlakozás tükrében

A társaság beszámoló küldöttgyűléséről

A tanulmányok szerzői

- Báthori Béla nyá. alezredes,
igazságügyi biztonsági szakértő
- Dr. Bimbó József nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Briák Ottó mk. ezredes,
a HM GTH főigazgató helyettese
- Farkas Roland százados,
HVK NATO-referens
- Dr. Gazda Pál nyá. ezredes,
ZMNE tanszékvezető egyetemi tanár,
dékán
- Gelsei András alezredes,
doktorandusz
- Horváth István nyá. ezredes,
a Hadtudomány főszerkesztője
- Dr. Király László
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Komor Levente,
HM humánpolitikai
helyettes államtitkár
- Dr. Lükő Dénes mk. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Mészáros Judit őrnagy,
doktorandusz
- Petrovics Mihály őrnagy,
a ZMNE tudományos főmunkatársa
- Dr. Pirityi Sándor újságíró,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Sallai János hőr. alezredes, PhD,
az RTF osztályvezetője
- Prof. dr. Szabó János,
az MTA doktora
- Szép László alezredes,
HVK irodavezető-helyettes,
szövetségi referens

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIII. évfolyam

2. szám

2003. június

Tartalomjegyzék

Komor Levente:	Az önkéntes haderőre áttérés aktuális kérdései	3
----------------	---	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Szabó János:	A terrorizmus politikai és a kriminológiai értelmezése	9
Pirityi Sándor:	Búcsú a fegyverektől vagy – a leszereléstől?	19
Farkas Roland–Szép László:	Az Európai Unió katonapolitikai aktualitásai . . .	33

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Gelsei András:	A békeműveletek néhány aktuális kérdése	41
Briák Ottó:	A katonai termékazonosítás útkeresése	50
Lükő Dénes:	A légierő támogató légi hadműveletei	63
Bimbó József:	A légierő az iraki háborúban	73

VÉDELEMGAZDASÁG

Gazda Pál – Király László:	A védelemgazdaság időszerű kérdései	81
----------------------------	---	----

RENDVÉDELEM

Sallai János:	A magyar–ukrán határ az euroatlanti csatlakozás tükrében	107
---------------	---	-----

FÓRUM

Báthori Béla:	A PM Vám- és Pénzügyőrség Etikai Kódexéről	117
Mészáros Judit:	A honvédelmi tárca tevékenysége a roma integráció területén	121

A TÁRSASÁG HÍREI

A beszámoló küldöttgyűlésről	125
A tűzér-szakosztály üléséről	135

Komor Levente

Az önkéntes haderőre áttérés aktuális kérdései¹

A Honvédelmi Minisztérium humánpolitikai helyettes államtitkára előadásának kezdetén a honvédelmi miniszter és a Honvédelmi Minisztérium nevében köszöntötte a konferencia résztvevőit és kifejezte azt a meggyőződését, hogy a konferencia jó alkalom a további kapcsolat erősítésére a Honvédelmi Minisztérium vezetése és a Hadtudományi Társaság között. Hangsúlyozta, hogy a kapcsolat nem most kezdődött. Felidézte az európai uniós kampány kapcsán végzett közös munkát és azt is, hogy az MTA-val megkötött megállapodás alapján az MHTT kiemelt szerepet kap és kapott a MTA-hoz fűződő honvédségi kapcsolatokban. Utalt arra, hogy a HM a jövőben is számít az MHTT által képviselt szakmai tudományos háttérre és a hadtudomány képviselőinek közreműködésére. A továbbiakban előadásában az önkéntes haderőre áttérés főbb kérdéseiről és vonzatairól szólt.

A védelmi tárca vezetése az elmúlt, közel egy évben három komoly problémával foglalkozott. Az első a védelmi felülvizsgálat, amelyet a tárca vezetése nem önkényes szubjektív megfontolások alapján indított el. A cél az, hogy a Magyar Honvédség egy fenntartható fejlődés útjára lépjen, amelynek eredményeképpen vége lesz az eddig tapasztalt bizonytalanságnak, ugyanakkor nem vet véget az alkalmazkodási kényszer szülte folyamatos változásnak. A kettő között lényeges különbség van. Az alkalmazkodási kényszer azt jelenti, hogy felvázolunk egy jövőképet, amelynek természetesen a lehető legtöbb oldalát kimunkáljuk és igyekszünk olyan állapotban tartani magunkat, hogy képesek legyünk a környezet kihívásaira válaszolni.

A második, nagy méretű – egyben kötelező – feladatként merült fel a Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium vezetésének integráns megvalósítása, azaz a Honvéd Vezérkar és Honvédelmi Minisztérium integrációjának végigvitele.

A harmadik feladat – amely a tárca új vezetésére hárult – az önkéntes haderőre történő áttérés megtervezése és beindítása. Erről már most elmondhatom, hogy ez a folyamat megkezdődött és gyakorlatilag ma már megállíthatatlan. A megszületett kormányhatározatokkal kialakultak a keretek, az általam bemutatandó vizsgálat tisztáz-

¹ Az MHTT, a ZMNE és az SVKH által szervezett 2003. május 8-ai konferencián elhangzott bevezető előadás rövidített, szerkesztett változata.

ta az áttérés megvalósíthatóságának összetevőit. Ma már gyakorlatilag azon múlik minden, hogy mennyire gyorsan vagyunk képesek az emberi és az anyagi erőforrásokat biztosítani. Az önkéntes haderő létrehozásának valamennyi feltétele belátható módon rendelkezésre áll.

Azt gondolom, hogy az *előadásom környezetét az európai uniós védelmi dimenzió kell, hogy alkossa*. Valamennyien ismerjük: a közös kül- és biztonságpolitika átalakul közös biztonság- és védelempolitikává. A nagy kérdés az, hogy önálló legyen-e ez a képességcsomag, vagy továbbra is a NATO legyen benne a meghatározó. Ma úgy tűnik, hogy egyre inkább a NATO-val kapcsolatos változat kerül előtérbe.

Az EU–NATO-együttműködés természetesen a jövő egyik nagy kérdése. Ismertek az Európai Unión belüli viták. Ezen belül tudjuk, hogy a NATO identitás keresése, a katonai alrendszereknek az általános identitás keresése a továbbiakban is kérdéseket fog felvetni. Természetesen megjelent az új kihívás, szeptember 11-e óta létrejött a kényszerítő bizonyosság. A biztonságpolitika fegyveres alrendszereinek mindenféleképpen sajátos választ kell generálniuk.

Természetesen az *EU közös haderejének létrehozásán is gondolkodunk*, ennek ma már néhány eleme is kialakult. A létrejött megállapodások közül a pénzügyi kiadások megosztásával és a vezetési-irányítási rendszer fejlesztésével kapcsolatosak a legfontosabbak.

A környezetünkben nyilvánvaló az EU–NATO-együttműködés. Ennek alapja, bázisa a NATO-tagságunk, az Európai Unió és a Magyar Honvédség eddig kiépült kapcsolatrendszere. Ebben a folyamatban a legfontosabb, hogy nagyon előrehaladott állapotban van a magyar katonai képviseletnek a kialakítása az európai uniós rendszerben. Az önkéntes haderőnek ebbe a környezeti rendszerbe kell beilleszkednie.

A *legfontosabb feladat a Magyar Honvédség kultúraváltásának előkészítése*. A kultúraváltási projekt jól ismert a civil társadalomban. Nagyon jól tudjuk, hogy az elmúlt tíz évben a magyar társadalom számtalan szinten váltott kultúrát. Hiszen ez az, amikor az emberi erőforrások magukat alakítják hozzá a környezeti kihívásokhoz. A kultúraváltás célja egy hivatásos és szerződéses katonákból álló haderő, amely az információs társadalom hadereje. Korunk az információ kora, a hatékonyság mértéke gyakorlatilag az idő. Egyedül az idő az, amit nem tudunk befolyásolni. Ez a felgyorsult idő számunkra is kihívást jelent.

Alapértékeknek tekintjük a versenyt és a teljesítményt, amelyek tükröződnek a tervezett előmeneteli rendszerben. Amikor megindult a projekt, három ténnyel néztünk szembe. A biztonsági stratégia hiányzott, hiányzik és hiányos. Az elmúlt tíz évben elindított hosszú távú fejlesztési programok gyakorlatilag bizonytalanná váltak. A korszerűsítés megkésztet, az adott időpontban a NATO-nak tett felajánlásaink igen komoly kritikákat kaptak. Úgy véltük, hogy a nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia, a védelmi képességek felülvizsgálata – egy rendszerként kezelve – segítséget adhat ahhoz, hogy a 2010 utáni időszakot előre lássuk. Lehetőségünk van arra, hogy a garantált források nyújtotta mozgástérrel számolva kiszámítható fejlődést tűzzünk magunk elé. És létezik egy politikai akarat, amely kétoldalú. Az új kormány kiemelt elemként kezelte az önkéntes haderő létrehozását, ugyanakkor a honvédelmet továbbra is nemzeti ügynek tekintjük, amit semmi esetre sem lehet pártpolitikai céloknak alárendelni.

A jövőkép: a honvédség váljon fejlesztve fenntartható, képességalapú és 2005-re önkéntes haderővé. Vagyis: 2005-ben megszüntetjük a vegyes rendszert, 2005 vélhetőleg nyarára az utolsó sorkatona is leszerel a Magyar Honvédségtől. Itt vannak viták, hogy 2004. december 31-e, 2005 nyara – pontosan mit jelent. Gyakorlatilag egy értelmezési problémáról van szó, ha az utolsó bevonulásra 2004-ben kerül sor, akkor az utolsó leszerelés – a jelenlegi törvények szerint – 2005 nyarán lehetséges. Tehát nincs ellentmondás a számvetésekben. Ugyanakkor a célrendszer elemeként az ország biztonságát és nemzetközi kötelezettségeink teljesítését egyaránt fontosnak tartjuk. A könnyítés ebben a dologban egyetlenegy dolog: nagyon könnyen lehet, hogy a nemzetközi kötelezettségeink teljesítése egyben az ország biztonságát is garantálja, s így nem feltétlenül szükséges itthon egy nagyon nagy létszámú erőt fegyverben tartani.

A három stratégiai cél: nemzeti és szövetségi követelmények; teljesen önkéntes haderő és a nemzeti intézményi szerep betöltése. A kitűzött célokra azt mondhatom, hogy egyik oldalról a kezdeményezései, az alapjai mindegyiknek megvannak. Nos természetesen programként több sebből vérzik. Ma azon vagyunk, hogy ezeket a sebeket a lehető legnagyobb mértékben betapasszuk. Az ehhez szükséges erőforrások gyakorlatilag rendelkezésünkre állnak. A költségvetés jelenlegi és tervezhető kiadásai megközelítőleg 1500 Mrd Ft-ot rendelkezésünkre bocsátott. Ez természetesen más célok megvalósítására is szolgáló forrás, ugyanakkor ezek a más célok mindenféleképpen részei az önkéntes haderő kialakításának, feltételrendszerének, hiszen mindegyik ugyanannak a rendszernek a része, bárhova tesszük is ezt a pénzt, jó helyre tudjuk tenni.

A sarokpontjaink: tömeghadsereg helyett professzionális haderőt kell létrehozni. A professzionalizmust minőségi követelménynek tekintjük. Ha az önkéntességet tekintjük referenciaszintnek, akkor nagy valószínűséggel 2006-ig ez nagy biztonsággal megvalósítható. Hogy a professzionalizmus milyen szintjét vagyunk képesek elérni 2006-ig, ez vitatandó, vizsgálandó kérdés.

Csak utalásszerűen lássunk néhány elemet a sarokpontokból: vegyes típusú haderőből tisztán önkéntes haderőt alakítunk ki; egy nem (vagy kevésbé) specializálódott rendszerből egy tökéletesen specializálódott rendszert hozunk létre; emeljük a kiképzés színvonalát; egy decentralizált személyügyi intézményrendszerből egy centralizált személyügyi intézményrendszert kell létrehozni; a haderő gerincévé kell váljon a tiszthelyettesi kar, jelentősen változik szerepük, arányuk.

Ennek a makromozgásnak a szerkezetét ma teljes egészében még nem látjuk át, nem látjuk a dinamikáját, azonban nagyjából érzékeljük. A jövőben az állománykategóriák közötti arányok szándékaink szerint a következőként alakulnak: 11–14% tiszttel számolunk és 33–38% tiszthelyetessel. Ez mutatja a súlypontok eltolódását. Ennek megfelelően a szerződéses állomány aránya 35–45 közötti százalékra tehető. Nem mondunk le a köztisztviselő, közalkalmazotti kategóriák jelenlétéről sem.

Nagyon fontos különbség a munkavállalói szemlélet kialakulása. Azaz a munkaerőpiaci mechanizmusok érvényesítése szükséges. Ehhez marketingfogalmak használata nélkülözhetetlen. A munkaerőpiacról kell beszerezni a munkaerőt, éles versenyben vagyunk más, ma fegyveresnek tekinthető területekkel, de éles versenyben vagyunk a közigazgatással és természetesen a munkaerőpiac vállalati szegmenseivel is.

A megváltozott állománykategóriákban a tisztek számára funkciójuk kiemelt szerepet biztosít abban az értelemben, hogy a vezető-irányító szerepeket magasabb szinten kell megvalósítani – míg az operatív szerepkészlet a tiszthelyettesekre hárul.

Megváltozik a felkészítés elve és struktúrája is. Természetesen a felkészítéshez a szelekciós elvek alapvető módosítása is szükséges. Ma egységesen – pl. a sorállomány kiválasztása során –, egy negatív szelekciós elv érvényesül. Vagyis ki kell szűrni azt, aki nem alkalmas. Az ehhez szükséges mechanizmusok rendelkezésünkre állnak. *A jövőben azt kell kiszűrniünk, ki az, aki a leginkább alkalmas egy meghatározott feladat végrehajtására.* Mit értek ezen? Rangsort kell képezni: ebben az egyes számmal jelzett nagy valószínűséggel előremozgatásra kerül; a kettes számmal jelzett nagy valószínűséggel helyben marad és fejlesztésre kerül; a hármas számmal jelzettnek pedig azt kell mondanunk, köszönjük szépen az eddigi tevékenységet. Tehát a kiáramlás, a kiáramoltatás ütemezése ugyanolyan fontos tényezővé válik, mint a beáramlás optimalizálása. Ez a rekonverziós feladatok súlyára utal. Természetesen a nehézségek is megjelennek. A legénységi állomány zöme valószínűleg az alacsonyabb iskolázottságú rétegekből rekrutálódik, emiatt egy differenciált rekreációs rendszert kell üzemeltetnünk a jövőben.

Egy képességalapú haderő esetében *a humánerőforrás-gazdálkodás alapjaiban átalakul.* A humánpolitikai stratégia témakörei – a tervezés, a fejlesztés, a megtartás és a mobilizálás – a teljes humánpolitikai alrendszer feladatait lefedik. Új elemként jelenik meg pl. a családátogatási rendszer. Teljesen megváltozik a mobilitás. Megváltozik a képzési rendszer, minden eleme hozzáidomul az alapkoncepcióhoz, részét képezi annak és remélhetőleg befolyásoló erejét is növeli.

A tervezés során elsősorban a munkaerő-szükséglet jelenik meg, de ez nagyon sajátos abban az értelemben, hogy a munkaerő-szükségletet a katonák elsősorban háborús szükségletként, míg a civilek békeszükségletként definiálják. De a rendszerben mindkettőnek megvan a maga helye és szerepe. A szervezet működését nagymértékben a személyügyi igazgatási feladatok határozzák meg, amelyeknek elsősorban nem a háborús, hanem a békés körülmények közötti személyügyi igazgatás jegyeit kell magukon viselniük. *Ennek a rendszernek szerves része a toborzás,* melynek szerepéről komoly szakmai viták folytak. A kérdés az, hogy milyen irányba mozduljon el a toborzás: a hadművelleti szerepkör vagy a személyügyi szerepkör legyen a meghatározó.

Úgy gondolom, hogy ha a humánpolitikai alrendszernek békében biztosítania kell mindazokat a személyhez kötődő feladatokat, amelyek a munkaerő megszerzéséhez kapcsolódnak, akkor a teljes feladatkört a központi személyügyi rendszer részeként kell kezelni. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a hadkiegészítés teljes rendszerének nagyon sok járulékos feladata van, amelyek nem feltétlenül a hagyományos értelemben vett „személyzetbeszerzési” funkcióhoz kötődnek. Nagyon sok olyan feladata van, amely pl. a technikához vagy az ingatlanokhoz, kötődnek, de a zöme – amennyiben kialakult a regionális hadkiegészítési rendszer, és átalakul a perifériás közigazgatás rendszere –, gyakorlatilag több mint 80–90 százaléka személyügyi feladattá változik, vagy az lesz a súlypontja.

Természetesen jelentős mértékben módosulnak a munkakörülmények, amelyek kontrollját egy kiterjesztett személyi kontrolling-rendszer biztosítja. Az ehhez szükséges technikai részek: munkakörelemzés és -értékelés, perspektivikus és folya-

matosan rendelkezésre álló állománytáblák és egy integrált, egységes adatbázis. Mindezek működtetésének a feltételei gyakorlatilag rendelkezésünkre állnak.

Rendkívül fontos kérdés a Katonai Igazgatási és Adatfeldolgozó Központ (KIAK) helyzete, ezzel együtt a jelenleg nyilvántartott hadkötelesek, sorkötelesek adatbázisainak a kezelése. A mai hadköteles-nyilvántartásunk adatforrásának a népességyilvántartónak kell lennie. Vagyis a KIAK jövőbeni fejlesztéseit úgy kell végezni, hogy mindaddig, amíg az M-tartalékos rendszerben a meglévő kiképzett hadkötelesek biztosítják a bázist, addig – és ez megközelítőleg 2012-ig tart – a rendszert a KIAK-nak kell kiszolgáltatnia adatokkal. Ezek után a toborzás, a hadkiegészítés, akár az önkéntes tartalékos-rendszer, akár a mozgósítási tartalékos-rendszer kezelését viszont a népességyilvántartó rendszerrel való illeszkedés révén kell biztosítani.

A fejlesztési alrendszer majdnem bonyolultabb, mint a tervezési. Már utaltam arra, hogy módosul az alkalmasságvizsgálat filozófiája. Az ehhez szükséges technikáknak a Magyar Honvédség egészére érvényesnek kell lenniük. Vagyis nem pusztán arról van szó, hogy az input szintjén kell méréseket végeznünk, hanem arról is, hogy a szolgálatot teljesítetteket is egy meghatározott periódusban – alkalmasság, felkészültség és egyéb szempontok mentén – mérnünk kell. Ez azt jelenti, hogy a Magyar Honvédség teljes hivatásos és szerződéses állományára kell kapacitást biztosítanunk.

Jelentős módosításokat kell véghez vinnünk a kiképzés rendszerében. A kiképzési koncepció kimunkálás alatt van és napok, hetek kérdése, hogy a szakmai, a tudományos közvélemény elé tárjuk. Volt szerencsém meghallgatni egy hasonló konferencián a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztálynak erre vonatkozó nagybani elgondolását. Megdöbbenő szám: ahhoz, hogy a Magyar Honvédség igényét ki tudjuk szolgálni – az előmeneteli, szakmai és egyéb tanfolyamrendszerekkel együtt – hat-ezer vagy ilyen nagyságrendű tanfolyamot kell üzemben tartanunk. Emellett megjelenik a középfokú és a főiskolai szintű képzés, továbbá a Nemzetvédelmi Egyetem és karainak problémaköre, vagyis a képzés és kiképzés ennek a rendszernek központi problémája lesz.

Ehhez kapcsolódik egy *zárt előmeneteli rend,* amelyet ma – úgy tűnik – nagyon nehezen fogad be a parancsnoki gondolkodás. Nagyon nehezen fogadja be azt, hogy az ez évben elvégzett minősítések a jövő évben determinálják az előmenetelt. Nagyon nehezen fogadja azt be, hogy a központosított személyügy adatszolgáltató szervként szerepel, és hogy nem korlátlan egy adott munkahelynek a betöltési lehetősége, hanem az kaphatja meg a következő beosztást, aki az előmenetelben a legmagasabb pontszámot eléri. Az egyenlők között lehetséges a választás, de minden más esetben *a rendszer automatikus feltöltést végez.* Természetesen ehhez járul még egy mobilitási tényező, amelyben az *egyik legnagyobb gát a lakáshelyzet.* Ma azt mondhatom, hogy a rendelkezésünkre álló ismeretek alapján a minimális program 1500 lakás, a maximális program 5000 lakás. A kettő között már működőképesek maradunk. Ha nem érjük el az 1500 lakást, akkor továbbra is folyamatos mobilitási problémákkal fogunk küzdeni. Ha fölé tudunk menni a 3000-nek, egyre nő a mozgási szabadságunk.

Ehhez kell, hogy kapcsolódjanak a humánszolgáltatások, amelyek köréből a legmeghatározóbbak az *életkörülmények.* Nagyon fontos a családtámogatási rendszer, az illetményrendszer folyamatos karbantartása, a szociális támogatás rendszere, a rekreáció és a mobilitást ösztönző programok. Az ezek működtetéséhez szükséges szociál-

politikai koncepció kidolgozásra került, a szükséges egyeztetések folyamatban vannak. A Munkaügyi Minisztériummal egyeztetjük a munkaügyi rendszer és a mi szociálpolitikai elképzelésünk közötti pontokat, és kísérletet teszünk a lehető legszélesebb együttműködésre, illetve ennek a finanszírozására.

Jelentős módosulások kellenek a munkakörülményekben. Ennek kihatását érzékelve hadd utaljak egy adatra: ahhoz hogy a legénységi és a szerződéses tiszthelyettesi állomány elhelyezését biztosítani tudjuk, pl. bútorra megközelítőleg 5 Mrd Ft-ot kell fordítanunk. Azt gondolom, hogy aki vett már bútort, az érzékelni tudja ennek az összegnek a méretét. A laktanyán belüli elhelyezési körülményeinek javítása – együtt a laktanya-rekonstrukciós programmal – mutatja a változás nagyságrendjét.

Természetesen semmit sem tudunk tenni megfelelő *jogszabályi környezet* nélkül. Ahhoz, hogy a Honvédelmi Minisztérium biztosítani tudja a belső jogszabályi harmóniát, gyakorlatilag kormány- és parlamenti szintű döntések szükségeltetnek. Új jogszabályokat kell alkotni és jogszabály-módosításokat kell tenni. Az az elképzelés, hogy a sorkatonák kivonása moduláris rendszerben történjen, azaz mintha a jelenlegi honvédelmi törvény szolgálatra vonatkozó részét kivennénk és „stand by” (készenléti helyzet) állapotba helyeznénk, majd amikor az ország érdekei ezt kívánják, ez visszaállítható lenne. Ez rendkívül bonyolult jogi helyzetet idéz elő, amihez valamennyi feltétel biztosítása igen komoly jogászai teljesítmény szükséges. De nincs más út.

Ugyanakkor más eljárást követtünk a vezérkar–minisztérium integrációjával kapcsolatban. E téren elvégeztük a jogszabályi felülvizsgálatot. Ennek során a Honvédelmi Minisztérium és a vezérkar apparátusa hatalmas munkát végzett. Az alkotmányból levezetve áttekintettük a Honvédelmi Minisztérium szabályzó rendszerét, ennek megfelelően alakítjuk ki a minisztérium új szervezetét. Ennek eredménye az a döntés, miszerint megközelítőleg ezer fővel csökkenthető a Honvédelmi Minisztérium és a háttérintézmények rendszeresített létszáma. *Érezzük ennek a súlyát, amelynek senki nem örült, de tudomásul vettük azt, hogy a kemény költségvetési korlátok miatt ez elkerülhetetlen.*

Végezetül csak szemelgetve néhány kritikus tényezőt: a feltárt hiányosságokat pótolni kell; át kell alakítani a tiszthelyettesképzés teljes struktúráját és a belépés rendszerét; a védelmi tervező rendszert működőképpé kell tenni; a perspektivikus állománytábláknak rendelkezésünkre kell állniuk, ez viszont feltétele annak, hogy a védelmi felülvizsgálat befejeződjön; a haderőstruktúrára vonatkozó döntések megszülessenek; a laktanya-rekonstrukciós programot folytatni kell. Az önkéntes haderőre áttérés időszakát a lehető legrövidebben kell tartani, és a hadkiegészítési rendszert újra kell alkotni. Ennek megfelelően a sorállomány behívását 2004. december 31-ével gyakorlatilag leállítjuk.

Feladataink azokból a radikális változásokból következnek, amelyek Magyarországon környezetében, a magyar társadalom belső szerkezetében végbementek és végbemennek, s amelyekhez nekünk csak alkalmazkodni van lehetőségünk. Ez az alkalmazkodási kényszer szüli azt, hogy *gondolkodásváltásra van szükség minden szinten, amely nem más, mint szervezeti kultúraváltás a Magyar Honvédségben és a Honvédelmi Minisztériumban.*

Szabó János

A terrorizmus politikai és kriminológiai értelmezése

Az erőszak vizsgálatával foglalkozó társadalomtudományi kutatások átfogó erőszak-elméletet mindmáig nem produkáltak. A töredékesen létező *erőszak-értelmezések* ugyanakkor egyre erőtejesebb figyelmet fordítanak a terrorizmus jelenségére.

A kutatók egy része a tárgy közelítésénél termékeny eljárásnak tartja a gyengék és az erők akaratérvényesítésének összevetéséből kiindulni. Mások szerint ennél sokkal termékenyebb lehet, ha a terrorizmus történelmi fejlődéséből indulunk ki, hiszen a jelentésváltozásokban, amelyeket a terrorizmus¹ kifejezés magában foglal, jól megférhet az erős és a gyenge akaratérvényesítés ütközéseinek problémája is. A terrorizmus modern jelentését mindenekelőtt a társadalom pacifikálásával nyerte el, amely a modern politikai állam monopóliumává teszi az erőszak alkalmazását, és ezzel a modern állam vállalásává, felelősségévé teszi mindazon társadalmi vitás kérdések békés rendezését, amelyek az általa integrált, illetve a neki alárendelt sokféle megosztottságú társadalmi csoportok egymásnak feszülő ügyeiben előfordulhatnak.

Mindezek alapján a terrorizmusról legalább két aspektusból beszélhetünk. Az egyik aspektus egy tágabb politikai erőterben mozog és a mindenkori pacifikáló államok, azaz az erőszakkal legitim módon élni tudó hatalmak valódi erősségét vagy ennek kisebb-nagyobb hiányait kompenzáló erőszakosságát vizsgáztatja le.

A másik aspektus a konkrét jelenség mozzanataira koncentrál, magának a terrorizmusnak mint motivált, célkövető, félelemkeltő, illetve tartósító erőszak-alkalmazásnak a jelenségével, az előforduló empirikus jellemzőkkel, az ellene foganatosított megelőző, kezelő, szankcionáló intézkedések és intézmények összefüggéseivel foglalkozik. Az egyszerűség kedvéért tekintsük ezt az egyik oldalon a terrorizmus politikai megközelítésének, a másik oldalon pedig a terrorizmus kriminológiai megközelítésének. Ezek főbb jellemzőit az alábbi táblázat szemlélteti.

1 Etimológiai tekintetben a terror latin eredetű szó, rémületet jelent, melyek igei alakja: terrere – megrémisztetni, rettegésben tartani, megfélemlíteni kifejezéssel utal az eredeti jelentésre.

	<i>Kriminológiai</i>	<i>Politikai</i>	
Intézményi illetékesség	Büntetőpolitika	Biztonságpolitika	
Nyilvánosság	Nem kerül be, nem politizálódik	Nyilvános diskurzus tárgya lesz, politizálódik	
A terrorista besorolása	Bűnöző, megsemmisítendő	Katona, ellenfél (gerilla, partizán), legyőzendő	
Kezelésmód	Elnyomó, erőszakos ellenintézkedések, kontroll fokozása, erőszakspirál továbbvitele	– hivatkozási okok megszüntetése – okozati gyökerek kezelése – tárgyalásos megoldás	
		I. az erők felajánl- ják a kondíciók kor- rekcióját	II. a gyengék felnő- nek az erőszakmen- tes kikényszerítés (passzív rezisztén- cia) módszereihez

Abban a reményben, hogy e két közelítés egymásra vonatkozásai termékenyítő hatásúak, a következőkben ezek elemzésével foglalkozunk.

A terrorizmus politikai értelmezése

Ez a megközelítés abból indul ki, hogy a terrorizmus társadalmi cselekvés. A cél valamely, a fennálló renddel szemben esélytelennek ítélt akarat érvényesítése. Tehát az emberi lény és az emberi lény számára nélkülözhetetlen javak pusztítása és az ezáltal kiváltott félelem csupán csak eszköz és módszer. Feltehetően a terrorizmus mindenféle emberi érték pusztítására kiterjedhet, akkor is, ha adott történelmi korszakokban ezek az értékválasztási irányok meglehetősen specifikusnak tűnnek.

A terrorizmus és a szabályos hadviselés között – akár állam, akár valamely alávetett nem állami szegmens követi azt el – lényeges különbségek vannak. A terrorizmus mindenekelőtt specifikusabb, mint a szabályos hadviselés vagy a katonai, rendőri, kormányzati erőszak-alkalmazás. Mindig szűkös forrásaival, erőivel a legnagyobb hatás kiváltására törekszik, tehát bizonyos tekintetben pontosabb és célirányosabb. További nagyon fontos eleme a meglepetésszerűség, kiszámíthatatlanság. Ez akkor is igaz, ha időnként hírkiszivárogtatásokkal, előre bejelentésekkel is igyekeznek fenntartani a félelmet és a rettegést, ami ott a leghatásosabb, ahol már a kibontakozó várokozás, izgalom, rettegés hatalmába kerítette a célzott társadalmi csoportokat. A megfoghatatlanságot szuggeráló helyváltoztatás, az ellene való védekezést esélytelenné tévő kiszámíthatatlanság, a célpontul kiválasztott egyének bárhol, bármikori veszélyeztetettsége a terrorizmus lényege, ily módon működés-képessége a háborúval ellentétben térben és időben nagy szórtságot mutat.

Az állam oldaláról a törvény uralma meglehetősen kiszámíthatósággal adagolja a „rosszat”, a pénzbüntetést, a börtönbüntetést vagy destruktív formában akár a kivégzéseket is, s számos kultúrában időnként ez járhat az emberi test megcsonkításával vagy elpusztításával. Amikor azonban a terrorista cselekszik, akkor a rettegés foka annál magasabban tartható, minél inkább kiszámíthatatlan az, hogy hol mikor, adott esetben miért és ki ellen csap le. A terror uralma tehát kiszámíthatatlan.

A terroristák adott erőszak-alkalmazási, hadviselési módszere a legtöbb esetben nagyon is funkcionális. Figyelembe veszi ugyanis, hogy eszközeik gyöngébbek, kevesebb forrással, eszközzel, erővel, katonával rendelkeznek. Ezért érdekük, hogy az egész megfélemlített csoport, amely félelme megszüntetése reményében tett engedményekkel vagy politikai nyomás gyakorlásával tenni tud az ő érdekükben vagy az elismerésük iránt, az gyakoroljon belső ellenőrzést, gondolkodjon el az általuk képviselt értékeken és rettegésének terhe alatt azokat érvényesítő válaszokat adjon. *Ez a terrorizmus elméletének a lényege.*

Végül is akarat-kikényszerítő erőszak-alkalmazás ez is, mint minden más emberi erőszak-alkalmazás.

Ebben a tekintetben a terrorizmus politikai megközelítése – bármennyire is szeretnének az államok és a kormányzatok eleve különleges elbírálást szerezni maguknak a nem állami és nem hivatalos akaratérvényesítőkkal szemben – a fentet és a lentet, az államit és az alávetettet, a legitimet és a nem legitimet azonos esélyekkel ruházza fel.

Az állami és a magánterrorizmus különböző típusainak formagazdagsága így módon nagyságrenddel kibővül, hiszen együtt tárgyalható valamennyi politikai célú erőszak alkalmazásával. A haszon kétségtől az, hogy pontosabban azonosíthatjuk a terrorizmusok típusait egymáshoz való viszonyuk alapján, a költség viszont az lesz, hogy egy sokkal bonyolultabb rendszerben kell elhelyeznünk azokat. (Ezt a dilemmát ósidők óta ismerik a halászok: „hogy több halat fogjunk, nagyobb háló kell”.)

A terrorizmus elméleti megközelítései

Közelítésmód	Ok – tulajdonítás	Versenysz – megjelölése
Általános közelítés	Békés, nyílt, legitim eszközökkel nem érvényesíthetik érdekeiket	A gyengék erőszaka az erőszak ellen
Történelmi közelítés (modernitásban)	Az állami monopóliummá váló erőszak-alkalmazás ütközik a társadalmi érdek-pluralizmussal	Az állam társadalmi pacifikációja elégtelen
Politikai elméleti közelítés	Politikai célú megfélemlítő zsarolás formális, politikai hatalom nem állami illetve állampolgári követőkészség híján	A meglévő társadalmi szükségletek, érdekek nem határozzák a békés politikai diskurzusba
Kriminológiai közelítés	Emberi – tárgyi - pusztítás: túszejtés, test bántalmazása, fenyegetés, zsarolás.	Illegális motivált, célkövető, figyelemkeltő, erőszakelhalmozás
Speciális integrált erőszakelméleti közelítés	A humán agresszió elméletek összefüggései bírnak magyarázó erővel	A legitimitás és legalitás, a strukturális és fizikai erőszak alkalmazásának konfliktusai

A politikai célú erőszak-alkalmazás formavilágában rendteremtésre vállalkozó ismeretes rendszerezések közül talán a legérdekesebb Johan Galtung tipológiája, (a fenti táblázat) amely a világtérben szereplő erőszak-alkalmazó aktorokat, állami és nem állami erős és gyenge aktorokként egyetlen (4x4-es) mátrixban helyezi el. Ezek egy-

másra vonatkoztatása alapján 16 olyan konfliktustípust különböztet meg, amelyek a jelen és a jövő háborúit, valamint legitim és nem legitim csoportok erőszakos összecsapásait mintázzák.

A terrorizmus kriminológiai értelmezése

A terrorizmus mindennapi kezelésében a politikai kezelési módon túl napjainkban is dominánsabb a kriminológiai megközelítés. Ez a megközelítés hasonló vagy kapcsolódó bűncselekmények társaságában –, mint az emberölés, általában a testi erőszak, vagyon elleni pusztító rongálások, a rablás, pénzmosás, szervezett bűnözés, kábító-szer-csempészás, emberrablás –, illetve mintegy azok általános rendezőelveként, integráló mozzanataként tárgyalja a terrorizmust. A tiltott fegyverviselés és a milícia jellegű szerveződés rendszerint súlyosbítja ezeket a megközelítéseket.

Természetesen a kriminológiai megközelítés is hangsúlyozza a terrorizmusnak azon erőszakos, illetve erőszakkal való fenyegetőzési jellegét, amely szerint a hatóságok ellenállását leküzdve kísérel meg célokat elérni. A terroristaszervezetek szempontjából döntő jelentőségűnek tartja a tömegtájékoztató eszközök felhasználása iránti aspirációt, az „ügyük” iránti érdeklődés felkeltését. A terrorista társadalmi nyilvánosságra törekvő módon fel akarja hívni a figyelmet a saját problémájára. Tehát még a kriminológiai közelítésben is akarati, ideológiai tartalmú töltete és nyilvánosságkereső értelme, iránya van ennek a különleges bűncselekménynek. A kriminológiai megközelítés hangsúlyozza, hogy a nemzetközi megközelítés is jogosult, hiszen a nemzetközi terrorizmus ártatlan életet veszélyeztet és olt ki, értékeket tesz tönkre, szabadságjogokat tesz kockára, sérti az utazás szabadságát, a gyülekezés szabadságát.

A kriminológiai közelítést kiegészítő igénnyel összpontosítanak a terrorcselekmények háttérben lévő sérelmek orvoslására a nemzetközi jószolgálati intézmények. Megközelítésük lényegileg a terroristák egyéni motívumait nem érinti, hiszen általában a konfliktusok hivatkozási alapját próbálják csökkenteni. Olyan lépéseket tesznek, amelyek azokra a feltételekre irányulnak, amelyek a terrorizmus táptalaját, okát és forrásait képezik. A kriminológiai megközelítést kiegészítő beavatkozás tehát nem foglalkozik azzal, hogy a terroristák közül kik milyen mélységben elhivatott idealisták, fundamentalisták, vagy pedig milyen jutalom reményében csatlakoznak ezekhez a mozgalmakhoz. Ez a közelítés azt tartja szem előtt, hogy a terrorizmus annak megfelelően csökken, ahogy a sérelmeket politikai úton enyhítik, függetlenséget adnak a gyarmatoknak, elismerik a politikai névteleneket stb. Vagyis a terrorizmus elleni nemzetközi fellépés sikerességét a demokrácia terjedésével, a függetlenség, a nemzetközi egyenlőség terjedésével tartják megmérhetőnek. Mivel céljaikat csak az általános civilizatorikus fejlődés valósíthatja meg, ezért szerepük elsősorban csak katalizátorjellegű, hiszen a terrorista jellegű bűncselekmények mindennaposak ugyan, de a mögöttük meghúzódó problémák általában a kriminológia eszközeivel vagy a bűnüldözés és a hozzá kapcsolódó „jóindulatú rábeszélés” eszközeivel nem szüntethetőek meg.

A terroristacselekmények kapcsán mindenekelőtt a különböző merényletek, a túszejtés, a hajók, repülőgépek, közlekedési eszközök eltérítése, megszerzése, elpusztítása, esetleg felhasználása pusztító tevékenységre, a titkos támogatók által

nyújtott pénzügyi segítség, illetve a terroristák ennek híján folytatott rablásai azok, amelyekkel a kriminológiai közelítés a mindennapi terrorizmus képében találkozik.

A terrorizmus elterjedtsége a kriminológiai megközelítésben az összes bűnesetekhez képest rendkívül jelentéktelen. Világméretű romboló hatása azonban egyre jelentősebb, fontosságát azonban ennél is jobban fokozza, hogy a politikai megfélemlítésnek, a nemzeti és a nemzetközi politikai hatalmi szervezetek hatalomcsorbításának igen jelentős és illegitim módozatait hordozzák.

Az ENSZ-ben hosszú ideig a kriminológiai felfogás volt a domináns. A bipoláris világrend megszűnésével nagyon sajátos helyzet alakult ki a kriminológiai megközelítést illetően. Azonban több olyan kormány, amely azelőtt szabadságharcosokat támogatott – akiket természetesen máshol terroristának tartottak – a 80-as évek végére kiábrándult az e csoportok által alkalmazott erőszakból. A hidegháború vége, a szovjet blokk felbomlása számos csoportot megfosztott az anyagi támogatástól. Ezek részint hanyatlásnak indultak, részint pedig átszegődtek újonnan keletkező érdek- vagy értékmegfogalmazó szerveződésekhez, sokan közülük az új típusú vallási fundamentalista terroristacsoportokhoz is. Az új típusú terroristacsoportok figyelemmel kísérése viszont már sokkal nehezebb és veszélyesebb is lett. A régi stílusú politikailag motivált és a politikailag támogatott rendzavarásokat egyre inkább felváltották az etnikai és a vallási indítékú szerveződések (szekták, milíciatömörülések, bandaszerveződések, maffiásodás).

Az etnikai és vallási eredetű erőszak mellé felcsatlakoztak az ezredforduló közeledtével a millenniumra összpontosító csoportok, amelyek valamiféle katasztrófavárákőzésban a kiválasztott keveseket a paradicsomba juttató hiteknek köteleződtek el.

A kriminológiai típusú megközelítés a terrorcselekmények közé sorolja azokat a polgári demokráciákban (elsősorban Amerikában) divatozó milíciatömörüléseket is, amelyeknek tagjai többnyire fehérek, keresztények, munkásosztály-, illetve középosztálybeliek. Alapvető meggyőződésük, hogy veszélyben van valamely (fegyverviselési vagy hasonló más) jogosultságuk. A tagok rendszerint apokaliptikus, paranoid elképzeléssel rendelkeznek a politikáról, a kormányzatról, valamiféle elitizmussal konzervatív csoportokat fognak össze.

A kriminológiai közelítésben még megjelennek az ifjú generációk – 15–19 éves fiatalok – bandaszerveződései. Azok az életkor-specifikus banditák alkotják ezeket, akik lőfegyvert használnak rabláshoz, bandaháborúik során, beavatási szertartásainkon, autós lövöldözéseiken. A kamaszkorúak illegális fegyverviselésének, fegyverhasználatának növekedését fokozza, hogy ezek a fiatalok általában nagyon gyakran csak a társadalmonkívüliségüket kompenzálják a fegyverviseléssel. Amikor elsüti a fegyvert, azonnal tapasztalja a „saját erejét”, ami kompenzálja azt a társadalmonkívülséget, amit a fiatal általában érezhet.

A politológiai és a kriminológiai közelítésmód kölcsönhatásai

A terrorizmus kriminológiai, avagy a politológiai kezelésmódjának több okból is lehet jelentősége.

Egyáltalán nem mindegy, hogy a modern társadalmak intézményrendszerében a terrorizmus kezelése büntetőpolitikai vagy biztonságpolitikai prioritással

történik-e. Nem mindegy továbbá, hogy a terroristacselekmények módot kapnak-e a társadalmi nyilvánosságba bekerüléshez, illetve hogy a terrorista mint ellenfél bűnözői vagy katonai elbírálásban részesül. Ezeken múlik ugyanis, hogy az erős államok politikai, ideológiai kezelésmódját a terrorizmus milyen minőségében hívja elő, hogy gyökereinek, okainak a megszüntetése vagy az elnyomó, erőszak-alkalmazói jellege aktivizálódik. E két közelítésmód harmonizálhatóságától függ az is, hogy a legitim megoldás kizárólag az erősek oldaláról tart-e igényt a kondíciók korrekciójára, az ún. politikai kezelésmódra, vagy pedig a gyengék, a terrort alkalmazók oldaláról is lehetőségeket tár fel az erőszak alatti, tehát az erőszakmentes megoldások alkalmazására. Az eltérések, amelyek pusztán a terrorizmus közelítésmódjából következnek, a kezelhetőség és a kimenetel szempontjából perdöntőek lehetnek.

Ez a problémakör már akkor előjött, amikor az 1808–1814. évi, Napóleon elleni hadjáratában Wellington herceg a portugál és a spanyol irreguláris csapatok harcossáira, az úgynevezett guerillákra támaszkodott. A második világháború után a gerilla és a partizán megjelölés világszerte azonos tartalommal, egymás szinonimájaként vált használatossá. A gerilla és a partizán alkalmi harcos, az a személy, aki az irreguláris csapatok kötelékében önként vállalkozik a fegyveres harcra, és a hágai 1899-es és 1907-es, valamint a genfi 1949-es konvenció nemzetközi jogszabályainak hatálya alá tartozik. Pl. fogságba esése esetén a hadifoglyokkal azonos megítélés alá esik. Vele szemben a terroristák, akik egyébként gyakran nevezik magukat szintén gerilláknak, a nemzetközi jogszabályok szerint bűnözőknek minősülnek és a bűnözőkkel szembeni nemzetközi jogszabályok vonatkoznak rájuk. Természetesen nem csak a nemzetközi jogi közelítésben van kétféle megítélés.

A 20. században a terrorizmus és a gerillamozgalmak szorosan összekapcsolódtak. Egyetlen valódi különbség közöttük, hogy a gerillák elvileg kifejezetten katonai hatalmi célpontok ellen hajtanak végre támadásokat, a terroristák pedig elvileg polgári célpontokat támadnak. A különbség azonban a gyakorlatban nem ennyire éles.

A gerillák alkalmi katonák, hiányzik csoportjaikból a reguláris katonai irányítás alatt álló személyzet. Az erőszakos cselekedetekhez időnként azért folyamodnak, hogy ügyükre felhívják a figyelmet, viszont mivel gyöngék, eszköztelenek, nyílt ütközetben nincs esélyük a győzelemre. A 20. században számos gerillamozgalom működött. Gerillaháborúk folytak különböző politikai meggyőződésű csoportok között és által. Ezeket esetenként elsöpörte a túlerő, máskor viszont nagyszabású politikai változásokat indítottak el.

A gerillaszervezetek többnyire erős politikai elnyomás, illetve nagy vagyoni, kulturális, civilizációs egyenlőtlenség körülményei között jöttek létre. A 20. századi gerillaháborúk főbb jellegzetességei között találjuk a nehezen elérhető területeken való szerveződést, a létszámfölényt és azokat a harcformákat, ahol a hadsereg nem tudja nagy tűzerejének hasznát venni, ahol a gerillák barátságtalan hegyvidékeken, dzsungelekben bújnak meg.

A gerillaháborúk többsége fejletlenebb országokban folyt, olyanokban, amelyeknek a hagyományos struktúráját szétrombolta az ipari civilizáció. A gerillák utánpótlását pontosan azok a rétegek alkották, amelyeknek megélhetése veszélybe került, melyek kárvallottai voltak a civilizáció, illetve a piaci típusú struktúrák terje-

désének. Napjainkban a globalizáció is alkalmas ugyanennek a funkciónak a betöltésére. A gerillaháborúk három fő típusa:

- szembeszállás az idegen betolakodókkal;
- a szeparatista mozgalmak, amelyek a központi kormánnyal állnak szemben, (pl. az IRA) és kiválást, különválást céloznak;
- a korruptnak vagy kizsákmányolóknak vélt kormányzatok ellen folytatott gerillatevékenység (pl. a dél-amerikai tupamaros, monteneros gerillák).

A háború modernizációjával egyidőben alakultak ki a gerilla-hadviselés formái. Sehol nem rendelkeznek olyan kifinomult és nagyhatású fegyverzettel, mint a reguláris hadseregek, kialakítanak azonban olyan eszközöket, amelyek segítségével szembeszállhatnak az ellenséggel. Példa erre Vietnam gerilla-hadviselése, amely olyan katonai nagyhatalmat is meghátrálásra késztetett, mint az Amerikai Egyesült Államok. Az elmúlt évtizedekben, a 20. század utolsó évtizedeiben a gerillamozgalmak által használt taktikát számos városi környezetben – Európában, Japánban – működő csoport is átvette. Repülőgép-eltérítés, emberrablás, híres emberek meggyilkolása, pokolgépes robbantás tartozott a legfőbb módszereik közé.

Az erős államnak a nem állami terroristákkal szembeni fellépéséhez általában szüksége van arra, hogy külön váljék a kriminológiai kezelési módja a politikaitól. Könnyebb úgy a terroristákat nem racionális, hűvösen számító, megveszekedett bűnözőknek, nem emberi lényeknek tartani és a társadalom ellenszenvét velük szemben kiváltani, hogyha egyszerű bűnözőként kezelik őket. Ezért a sajtóban a leggyakrabban azt látjuk, hogy a semmiből jönnek, nincs arcuk, csak annyi mondható el róluk, hogy minden ízükből erőszakosak. Teljesen ártatlan emberekkel szemben, kiszámíthatatlan módon nyilvánulnak meg. Sérelmeik nincsenek, nincsenek indítékaik, csak az vezérli őket, hogy rosszat tegyenek, és az egész egyszerűen azért történik, mert ők rosszak. Igen gyakran az ok nélküli terrorizmust állítja elének a nyilvánosság, sajátos módon egyre hihetlenebbül. Őrült, veszett kutyáknak állítja be őket, akiket mint ilyeneket nem megölni kell, hiszen ezzel emberi lények rangjára emelnénk, hanem elpusztítani, megsemmisíteni. A kétség árnyéka sem férhet hozzá, hogy miért éppen az erősek a célpontok. Az ok csak az lehet, hogy a gonosz mindig a jók köréből szemeli ki áldozatait. A végtelen gonoszság, a végtelen jóság ellen támad. Az örök csata a gyűlölet, az irigység, a vallás és az ideológiai fundamentalizmus dualisztikus univerzumában történik.

Az igazság ezzel a propagandával szemben az, hogy a legtöbb olyan csoport, amely erőszakot alkalmaz, koherens elmélettel is rendelkezik arról, hogy miért teszi ezt. Bármennyire is vitathatóak azok az eszmék és értékek illetve érdekek, amelyeket képviselnek, a terroristacsoportok rendszerint nem olyan emberekből állnak, akik önmagáért művelik az erőszakot. A politikai hatóságok és a közvélemény egyaránt gyakran ambivalens, néha képmutató módon viszonyul a terrorizmushoz. Felháborodnak a saját országuk határán belüli erőszak alkalmazásán, azok brutalitásán, veszteségein, de nem ritkán támogatják, bátorítják azokat a gerillamozgalmakat, amelyek ugyanezt a taktikát a világ más részein, esetleg az ő gazdasági érdekük támogatása érdekében használják. Ebben a tekintetben a szabadságharcos és a terrorista közötti választóvonal nagyon vékony, rendkívül kevés különbözteti meg a kettőt, sokszor csak azok álláspontja dönt, akiknek tevékenységükből haszon vagy kár származik.

Alapvető az a társadalmi gyanú, hogy pusztán ideologizált névváltozatok ezek. A terroristák és a gerillák természetesen kisajátítják maguknak azt a hatalmat, amelyet az állam saját monopóliumának tekint, azaz az erőszakos eszközök használatának jogát politikai és bármilyen más cél érdekében.

Az állami erőszak-monopólium és a vele szembehelyezkedő erők dinamikáját alapvetően befolyásolja, hogy az utóbbiak az előbbiek nyomását *egyre erősödőnek érzik a globalizáció terjedésével*. Ez három fontos tekintetben nyilvánul meg.

- Az elsőt úgy fogalmazzák meg, hogy nő a strukturális erőszak, amely gyakorlatilag azt jelenti, hogy a nemzeti, illetve nemzetközi rendszerben egyre inkább konkrét fizikai erőszak nélkül is hatékonyak a kényszerítő mozzanatok. Természetesen ismét csak nézőpont kérdése, hogy a strukturális erőszakot a fizikai erőszakmentesség elvén működő rendszerszervezésként, civilizált rendszerműködtetésként fogjuk-e fel, vagy pedig a különböző neki kiszolgáltatott csoportok sarokba szorítási eszközeként, amely alkalmas kiváltani e csoportok agresszivitását a strukturális erőszakot működtető hatósággal, állammal vagy az annak előnyeit élvező rétegekkel szemben.

A strukturális erőszak rendkívül élesen veti fel azt a kérdést, hogy vajon a globalizációval egyre dominánsabb westernizált értékrendnek nem megfelelő kultúrák tényleg a magától értetődés természetességével szállhatnak-e szembe saját értékrendjük nevében a domináns értékekkel pusztán csak azért, mert a világméretű konkurenciaharcban nem esélyesek velük?

Továbbá hogy a gyengéknek tényleg magától értetődő joguk van-e az erősebbekkel szembeszállni, akkor is, ha az erősebbeknek valójában nincs fizikai erőszak-masinériájuk?

- A második tétel szerint a közvetlen erőszakot is növekedőnek látják, láttatják a globalizálódó térben. Az igazság az, hogy a globalizáció egyfelől az emberi jogok oszthatatlanságát, másfelől a modern-posztmodern értékek működését próbálja terjeszteni. Más kérdés az, hogy a felgyorsított fejlődéssel fellazítja azokat a lokális tradicionális védőmechanizmusokat a premodern társadalmi formációkban, amelyek alkalmasak voltak e társadalmak különböző csoportjai agresszivitásának a fékentartására, miközben nem teszi alkalmassá automatikusan e társadalmakat a modern államigazgatás, vezetés, kormányzás struktúrájának a befogadására. Nem annyira maga a globalizáció, sokkal inkább ezek az átmeneti periódusok azok, amelyek szabadjára engedik, a felhalmozódott erőszakot, mivelhogy elbontják gátjait.
- A harmadik tétel szerint a közvetlen erőszak fenyegetése is növekszik. Az önvédelmét és érdekeinek védelmét erőteljesebben, egyre szofisztikáltabb fegyverzetel, egyre magasabb technológiával megtámogató ipari civilizáció valószínűleg egyre nagyobb területeken képes bármit és bárkit elpusztítani, akik harcolni kívánnak ellene. Mindezek alapján nem mentes a célszerűségtől, hogyha az ellenérdekeltek a strukturális erőszakkal, a közvetlen erőszakkal vagy az erőszak fenyegetésével szemben a szétszóródott gerilla-hadviselésben, az erők és eszközök csoportokra osztódásában találják meg a szembeszállás esélyeit.

Sajátos következményei vannak annak is, hogy a modern technológia eszközeit mind két oldalon birtokba veszik. Ennek következtében az erőszak eszközei mindkét

oldalon – tehát az erősek és a gyengék oldalán, az állami és a nem állami szektorok oldalán – egyaránt erősödnek, pusztítóerejük növekszik. Ennek sajátos veszélye rajzolódik ki: miközben az erős államok katonai eszközeikkel az állami terroristák módjára kényszerülnek harcolni, s a foglyul ejtések, gyilkosságok gyakorisága általuk is növekszik, eközben eszközeik is módosulnak. Mindezek a jelenségek abba az irányba viszik a prognózisokat, hogy az erős államok és a gyenge nem állami aktorok egymással szembefordulása, terrorizmus és antiterrorizmus kölcsönösen erősítik egymást, és ebben az értelemben a terrorizmus jelenségében az erőszak eskalációja is benne rejlik.

Ennek a problémának a megoldására mind a két oldalról látszik lehetőség. Az állami terrorizmus számára komoly dilemma, hogyha azt a stratégiát követi, hogy megtámadja, fékentartsa és likvidálja mindazokat, akik ellene fordulnak – amennyiben az utóbbiak objektív viszonyok terméke – akkor ez a törekvés nem válik be. *Ezért az állami terrorizmus kétféle megoldással próbálkozik: Az egyik az, hogy ellenőrzése, kontrollja alá vonja – óriási erőfeszítésekkel – az erőszak eszközeinek az arzenálját, és a kiszámíthatatlanság (idő, hely, érintettek) körét. Ez gyakorlatilag a terrorizmussal szembeni átvilágításokban, motozásokban, biztonsági berendezésekben, szuper kutyákban és mindenféle más mozzanatokban jut kifejezésre. Viszont ennek az esélye nagyon kicsi, mert az erőszakspirál az ezzel lépést tartó terroristák módszerei miatt kivédhetetlen. Valószínűleg nincs más megoldás, mint kísérletet kell tenni a terrorizmus miértjének, motivációkká átalakuló okoknak a feltárására, azaz a strukturális erőszak jellegét kell olyanná építeni, hogy ne csak erőszakmentes legyen, de azok számára is elviselhető legyen az erőszak jellege, akik ennek a kiszolgáltatottjai. A második megoldás azt jelenti, hogy a közvetlen erőszakot egyre inkább csak indokolt módon lehet alkalmazni és az erőszakkal való fenyegetődzést is csak ott, ahol szükséges, és mindkettőt csak akkor, ha eredményesen lehetséges. A béke felé valószínűleg az erőseknek kell tenni az első lépéseket. Tényként kell azonban kezelni, hogy erre annál kevésbé hajlamosak, minél inkább kiválasztott eredményes népek tekintik magukat.*

A modern terrorizmus első nagy hulláma, amely a 19. században bontakozott ki a kapitalizmus ellenében, végül is akkor vált csak megszelihetővé, amikor a társadalmi szimpátiát nagy tömegeknél sikerült elfordítani tőlük, amikor a baloldali ideológiák, pártok és politikai meggyőződések becsatornázódhattak a társadalmak legális rendszereibe, és eséllyel rendelkeztek a politikai harcok olyan megvívására, amelynek eredményeként képviseltjeik társadalmi helyzete valóban javulhatott. Feltehetően a globalizmusnak is odáig kell fejlődnie, hogy képes legyen kanalizálni, esélyekkel, érdekeket megvédő garanciákkal felszerszámozni azokat a társadalmi csoportokat, amelyek e pillanatban még hol vallási, hol kulturális, hol gazdasági egyenlőtlenségek miatt csak kizárólag kárvallottaiként és esélyteleneként állnak szemben vele.

A gyenge, nem állami aktorok számára is megvan a lehetőség az erőszakmentességgel szerepet vállalni ugyanazon ügyek győzelemre juttatásában. A gyengéknek más fegyvereik is vannak, mint a terrorizmus. Ezek azonban csak akkor lehetnek hatásosok, ha (1) tömeges méreteket öltenek, illetve ha (2) alternatív struktúrát is ki tudnak építeni és (3) konstruktív cselekvés segítségével képesek előrelépni a maguk kijelölte úton.

Ez azt jelenti, hogy a premodern szerveződésből a gyengék önszerveződésének elengedhetetlenül ki kell lépnie, és hozzá kell segíteni ezeket az úgynevezett „ügyek” képviselőit, hogy megfelelően megszervezve magukat a polgári elégedetlenségre, az önkorlátozóbb módszerekre álljanak át. Amellett ugyanis, hogy ez esélyt ad az erőszakspirál elkerülésére, ráadásul sokkal keményebben bénítja azokat a kormányzatokat, azokat a tényezőket, amelyek az úgynevezett strukturális erőszak globalizálódását felügyelik a világ különböző térségeiben. Az erőszakmentesség mennyiségének növelését úgy elérni, hogy minősége odáig változzon, miszerint az államhatalom törvénytelenül strukturális vagy közvetlen erőszakát ne tudja alkalmazni ellene, ez feltehetően ma még nagyon sok helyen illuzórikus távolságokban lévő cél. Talán épp ezért van az, hogy rövid távon maguk az érintettek is sokkal elérhetőbbnek látják magát a fegyveres erőszakot. Ahhoz, hogy a gyöngék önmezszerveződése valóságos hatásokat, eredményeket tudjon elérni, az is szükséges, hogy az erőszak képmutatása visszaszoruljon, mert a gyengék terrorizmusára elszántak csak ezt követően kerülhetnek az alku pozíciójába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „A Cloud of Terror and Suspicion”, *Newsweek*, Apr. 3., 1995, 36–41 p. Lásd még Stewart A. Wright, szerk.: *Armageddon in Waco: Critical Perspectives on the Branch Davidian Conflict* (Chicago: University of Illinois Press, 1985).
- Anthony Giddens: *Szociológia*, Osiris K.
- Ariel Merari-Tamar Prat-Sophia Kotzer-Anat Kurz-Yoram Schweitzer: *Inter 85: A Review of International Terrorism in 1985* (Boulder, Colo.: Westview, 1986), 106.p.
- Dandeker, Christopher: *Surveillance, Power and Modernity*; Cambridge, 1990. *Polity* – A modern társadalmak hatalmi rendszereinek fejlődését tekinti át, amely átalakulásban a hadsereg szerepét hangsúlyozza.
- Freda Adler-Gerhard O. W. Mueller-william S. Laufer: *Kriminológia* – Osiris K.
- Harvey J. Iglarsh: „Terrorism and Corporate Costs”, *Terrorism*, 10 (1987): 227–230.
- James T. Tedeschi-Richard B. Felson: *Violence, Aggression, and Coercive Actions* (Washington, D. C.: American Psychological Association, 1994).
- Johan Galtung: A terrorizmus okairól és megszüntetéséről; Bp., *Eszmélet* 17. (1992. november).
- Noemi Gal-Or: *International Cooperation to Suppress Terrorism* (New York: St. Martin’s Press, 1986, 90–96 p.)
- North, Robert C.: *War, Peace, Survival: Global Politics and Conceptual Synthesis*. Boulder, 1990. Westview – A mai világrend, a háború és az erőszak jövőbeli változásainak lehetséges irányait tárgyalja.
- Robert J. Kelly-Rufus Schatzberg: „Galvanizing Indiscriminate Political Violence: Mind-Sets and Some Ideological Constructs in Terrorism”, *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 16 (1992): 15–41.; Jeffrey D. Simon: *The Terrorist Trap: America’s Experience with Terrorism* (Bloomington: Indiana University Press, 1993); és Brent L. Smith-Gregory P. Orvis: „America’s Response to Terrorism: An Empirical Analysis of Federal Intervention Strategies during the 1980s”; *Justice Quarterly*, 10 (1993): 661–681.
- Shaw, Martin: *Post-military Society: Militarism, Demilitarism, Demilitarisation and War at the End of the Twentieth Century*; Cambridge, 1991. *Polity* – A globális katonai rend jelenlegi tendenciáit elemzi, s emellett érvel, hogy a katonai erő jelentősége napjainkban csökken.
- Walzer, Michael: *Just and Unjust Wars*; London, 1992., Harper Collins – Az igazságos és igazságtalan háború kérdésének klasszikus elemzése új kiadásban.

Pirityi Sándor

Búcsú a fegyverektől vagy – a leszereléstől?

A nemzetközi szerződéseken nyugvó fegyverzetkorlátozás, a fegyverkezés globális korlátozása szoros értelemben véve nem tárgya a hadtudománynak, de nemzetközi biztonsági, bizalomépítési szerepe vitathatatlan. A második öbölháború lezárultával a világ béke- és konfliktuskutató intézetei ismét felvetik a leszerelési, fegyverzet-ellenőrzési folyamat további sorsának, felélesztése lehetőségének kérdését. Ötödik éve emelkedő irányzatot mutatnak a világ fegyverkezési kiadásai, az államok katonai költségvetései, miközben az emberiség mind újabb létproblémákkal szembesül, éhínség sújt 800 millió embert, miközben a világ ezer milliárd dollárnyi összeget fordít évente katonai célokra.

A szerző az MHTT 2002. évi pályázatára küldte be a leszerelés adott állapotát elemző jellegű pályaművét, amely jogos aggodalmat tükröz a folyamat megtorpanása miatt és vizsgálja a kibontakozás, az új kérdésfeltevések, -megközelítések és új megoldások lehetőségét, egyben időszzerűségét is. A Hadtudomány szerkesztőbizottsága a folyóirat olvasóinak figyelmébe ajánlja a pályamű bevezető gondolatait, a hatalmi érdekek és a fegyverkezés összefüggéseivel, illetve a tömegpusztító fegyverek birtoklásának és alkalmazásának korlátozásával foglalkozó fejezeteit.

Nagyobb biztonságot – több fegyverrel vagy kevesebb fegyverrel? Nagyobb biztonságot – kevesebb, de „mindentudó” fegyverrel? Vagy több diplomáciával, több empátiával, több együttműködéssel, több önmérséklettel, kevesebb érdekérvényesítési önkénnyel és kevesebb „messzehordó” erőszakkal? Ezek a kérdések méltán foglalkoztatják a hidegháború utáni világot, amely nincs megelégedve sajátmagával. Demilitarizált helyett túlmilitarizált világban él az emberiség, dicsfény övezi a csúcs-haditechnikát, a hadiipart, a „harcost”, a „küzdelmet”. A politika nyers, modortalan stílusjegyeket vesz fel, konfliktusokat szül, válságokat eszkalál.

Réveteg tekintetek fordulnak a múlt század felé, amikor a fegyverzetkorlátozás, a leszerelés programjellegű normából kezdett nemzetközi jogi intézménnyé átalakulni, amikor a fegyverzet-ellenőrzés rendre, jogrendre szoktatta az államokat, a hasznosnak bizonyult öntörvényűséggel, a mértéktelenséggel, az aránytévesztéssel szemben. A leszerelési megállapodások és intézkedései olyan erőszakmentes katonapolitikai aktusok lettek, amelyekben antagonista államok együtt tudtak működni közös célok érdekében. Beszélni lehetett „elégséges védelmi szükségletekről”, „nem provokatív védelemről”, meg nem támadásról és be nem avatkozásról.

A fegyverkezés ma magától értetődő, alternatíva nélküli rutinfolyamatként kerül bemutatásra, olyan drámai jelenséggé olykor, mint a vulkáni működés vagy a földrengés, amely ellen az ember nem tehet semmit. Legyen szabad egy ilyen világban szót emelni a leszerelés, mint a katonai, politikai, gazdasági, társadalmi biztonság, a külső és belső, a nemzeti és nemzetközi biztonság egyik, talán nem illuzórikus tényezője mellett. Politikai divatok jönnek, politikai divatok mennek, a világ, az emberiség marad. Marad, ha nem engedi magát egy elkerülhetetlennek hitt szakadékba sodortatni, és tudatosítja lehetőségeit. *Az emberiség a világörökség része, oltalmat érdemel.*

Hatalmi érdekek és fegyverkezés – háború és béke –, az erőszak kultusza

A béke- és konfliktuskutatók szerte a világon régóta szeretnének olyan államokkal szembesülni, amelyeknek *csak védelmi és nem hatalmi érdekeik vannak*, amelyeknek védelmi szükségleteit, katonai erejét és eszköztárát egyértelműen a külső biztonság követelményei határoznák meg. Rá kellett jönniük, hogy ha ilyen eszményi állapot bekövetkeznék, állás nélkül maradnának. Am a nemzetközi erőszaktétel érvényesülési köre és eszköztára nem csökken a hidegháború állítólagos lezárulása ellenére sem, a külső erőszak egy jelentős összetevője az államokon belül nyit új frontvonalakat, az adódó ellenség kiegészül a rendszer saját módon kialakult és mesterségesen is létrehozott vagy felnagyított ellenséggel.

Mindemellett tovább élnek és virágoznak a hidegháborús korszak szokványos ambíciói, és a hatalmi érdekek szétbogozhatatlanul összefonódnak biztonsági érdekekkel, profitérdekeket álcáznak védelmi szükségletekkel, a stabilitási érdekek erősödő világpolitikai és regionális nagyhatalmi vagy tömbhegemónia alapján kerülnek megfogalmazásra és hirdetésre. A fegyverzetkorlátozási tárgyalásokat – bújtatva a leszerelési megállapodásokat is – mindegyik fél a katonai, politikai erőviszonyok számára kedvező megváltoztatására akarja, próbálja felhasználni.

Jó ideje napirenden van a kérdés, hogy *a fegyverkezés határozza-e meg a leszerelés lehetőségeit* (főként korlátait), vajon a mennyiségiből mindinkább minőségibe átmenő fegyverkezési hajza hibáztatható nemcsak a szerény fegyverzet-ellenőrzési-fegyverzetkorlátozási eredményekért, *hanem a leszerelés falainak omladozásáért, alapjainak megrendüléseért, a továbbépítkezési igény elapadásáért is?* Vajon *nem a leszerelés megközelítésében és kezelésében van-e a hiba, vajon a küzdelmes tárgyalásos-szerződéses, logikátlan aláírási-ratifikálási procedúra, a túldifferenciált hatálybaléptetési mód nem az egyetemesség, a határosság, a célszerűség ellen hat-e?* Vagy talán a leszerelést azok is illúzióknak tartják, akik komoly arcot vágnak hozzá?

Elvileg minden államnak *egyenlő joga van a külső biztonsághoz*, amelyre természetesen az aktív erőviszonyok, fenyegetettségi és sebezhetőségi viszonyok egyaránt hatnak. Elvileg a hosszú lejáratú fegyverkezési terveket kellene alárendelni a fegyverzetkorlátozási kötelezettségeknek és elképzeléseknek, és nem fordítva. Elvileg nem csúcsra járatott fegyverkezési mechanizmusok mellett kellene az államok közötti bizalom építéséről és erősítéséről meditatálni, hanem a katonai, főképp a támadó potenciálok folyamatos csökkentésével, fizikailag alátámasztott megneemtámadási kötelezettségekkel, a katonai stratégiák, doktrínák összehangolásával, egyeztetésével, a határokon túli érdekérvényesítés jogi, erkölcsi kordában tartásával kellene az álla-

mok, kormányok, rendszerek közötti bizalmat építeni; a népszuverenítésre bízni, amit ma beavatkozásokkal próbálnak orvosolni, nem átengedni a hadseregeknek, a mögöttük álló katonai–ipari–propaganda-komplexumoknak alapvetően belbiztonsági, rendőri, rendfenntartói teendők ellátását. A bizalom hiánya egyre szertelenebb ellenőrzési igények megfogalmazásához vezet, helyenként az ellenőrzött és az ellenőrző közötti egyenlőség, szívélyes kölcsönösség ma még legalább olyan vágyálom, mint a „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” parancsolat határokat nem ismerő teljesítése.

Úgy tűnik, a harmadik évezred egyre inkább az önkény, az erőszak, az önhatalmúság és öntörvényűség, a jogtiprás, az egyenlőtlenség, az igazságtalanság jegyében indul, szórványos visszakanyarodásokkal az ésszerűséghez, a korrektséghez, a kiegyensúlyozottság, a nyugalom, a béke igényléséhez, hogy azután az úgynevezett nemzetközi közösség újra visszazuhanjon a szervezett békétlenség szakadékába.

A háborúk újra polgárjogot nyernek, úgy határoznak róluk, mint a délutáni sétákról, mintha az emberi társadalom soha nem tudott volna és soha nem tudna szakítani a dzsungel törvényeivel, azokkal az ösztönökkel, amelyek az emberben a legembertelenebbek.

Egy olasz politológus (konfliktuskutató), Giancarlo Tenaglia nemzetközi hallgatóság előtt így határozta meg a háborút „A háborútól mentes világ értékei” címmel tartott előadásában:

„A háború nem folytatása, hanem tagadása a politikának, annak a politikának, amely ésszerűsége és intelligens fontolgatásra formál igényt, amely egyfajta együttélést feltételez a különbözőséggel, a mássággal, tagadása annak a politikának, amely kizár minden próbálkozást a különbözőség eltörlésére. A háború a kommunikáció megszakítása, a szavaknak fegyverekkel való helyettesítése, erőszakos szembehelezkedés a figyelmes meghallgatással, a háború zsarnokság az ellenféllel szemben, a szembenálló kirekesztése, kiküszöbölése.”

Rámutatva arra, hogy az egyén és a társadalom felelősségtudatának és elkötelezettségének elő kell segítenie azoknak az okoknak a kiküszöbölését, amelyek napjainkban háborúhoz vezetnek, az említett előadó ezeknek az okoknak egész sorozatát tárta hallgatósága elé. Ilyenek: a rendkívüli szegénység, a világ gazdagjai és szegényei között egyre mélyülő szakadék, a javak egyenlőtlen és tisztességtelen eloszlása, az elterjedt igazságtalanság intézményrendszere, a tudománnyal való visszaélés és így tovább.

A háborúhoz logikusan elvezető fegyverkezéssel szorosan összefügg az a hagyományos nyugati értelmezés, hogy a béke „szüneteltetett konfliktus”, voltaképpen a háború vagy a konfliktus időleges, átmeneti felfüggesztésének állapota, s hogy a béke talán csak az emberi fogalomalkotás terméke. Sőt, a béke nagyon is lehet „hadviselés a háború ellen” vagy végső cél, amiért törvényszerűen háborúba bocsátkoznak.

A béke- és konfliktuskutatók az erőszakmentesség értékeinek vizsgálatát rendszerint az *agresszivitás és az erőszak* fogalmának összevetésével kezdik. Az agresszivitás szerintük felfogható egy egészségesnek és szükségesnek tartott eredeti állapotként, veszélyessé akkor válik, ha szélsőségekbe megy át és torzul. A latin „aggreior” ige elsődlegesen annyit jelent, mint lépni, haladni valami felé, közel menni valamihez akár jó, akár rossz szándékkal. Az agresszivitásban életenergia ölthet testet, lehe-

tővé teszi a realitásokkal való szembenézést, a valóság kihasználását, illetve megváltoztatását.

Az erőszak ezzel szemben törekvés az önmagunkra koncentrálásra mások autonómiájának elismerése nélkül, célja kísérletet tenni a másik fizikai vagy jelképes megsemmisítésére.

Az agresszivitás eszköztára időnként ugyanaz lehet, mint az erőszaké. Az agresszivitás konfliktusban és harcban fejeződik ki, az erőszak vetélkedésben és pusztító célzatú támadásban: rendszerint nincs arányban alkalmazásának okával.

Terjedő nézet, hogy a béke embere sem lehet meg agresszivitás nélkül. Ha a kegyetlenség, az igazságtalanság, az elnyomatás, amely a mai világot jellemzi, nem váltja ki felháborodását, akkor nem méltó a nevéhez. De ha energiáit a szabadság és a béke szolgálatába állítja, agresszivitása, amely hajlamos erőszakos cselekményekbe átmenni, erkölcsi értéket nyer, erővé, bátorsággá, az akadályok leküzdésére való képességgé válik, kész lesz vállalni a kockázatokat, akár az életveszélyt is, hogy az emberiség előrehaladjon és egy jobb világban élhessen.

A patetikus megfogalmazás ellenére mindaz, ami itt az egyénre vonatkozik, átételese vonatkozik a társadalomra, az államokra, a nemzetközi közösségre is.

Az erőszakos cselekmények többsége válasznak tűnik egy korábbi erőszakos cselekményre. Így legalizálták a „forradalmi” erőszakot az igazság nevében, a „demokratikus” erőszakot a szabadság nevében. Az erőszakot csak kívülről lehet elítélni, belülről mindig van igazolása, soha nem tekinti magát támadónak, kizárólag védelmezőnek, visszadadja, amit kapott, vagy legfeljebb megelőző jelleggel olyasmit tesz, mint amit a másik féltől feltételez.

Mindez kísértetiesen emlékeztet atomstratégiákra, elrettentési kombinációkra, lefegyverző első csapásokra, a preventív hadviselésre, ezek egyre veszélyesebb, egyre tökéletesebb, egyre drágább és egyre terebélyesedő eszköztárára.

Az erőszak dicsőítése vagy szokványos magatartáskénti bemutatása, a fegyverekhez való könnyű hozzáférés és az emberölésnek „a vitás kérdésselv megoldásának legegyszerűbb módjakénti” feltüntetése ugyanúgy megteszi a magáét, mint akár a nyers, akár a kozmetikázott háborús propaganda.

Atomfegyverkezés – támadó/védő stratégiák – atomleszerelés – „zárhatatlan atomklub”?

A fegyverkezés egyik alapkérdései, hogy tényleges, reális fenyegetéssel, háborús veszéllyel szemben kell-e fegyverkezni, vagy még nem létező veszélyek, fegyverek ellen, a jövőben kisebb vagy nagyobb valószínűséggel megjelenő vagy olyan fegyverekkel, képességekkel szemben is, amelyeknek még körvonalai sem rajzolódtak ki. Moszkva azt mondja, hogy az amerikai rakétavédelmi rendszer olyan rakéták ellen épül, amelyek „még sehol sincsenek”. Washington azt válaszolja: amikor már meglesznek ezek a rakéták, akkor már késő lesz.

Napvilágot láttak olyan elemzések, amelyek a várható pusztításokból adódó kár és a védelem kiépítéséhez szükséges ráfordítás összevetéséből indulnak ki. Fegyvertelen repülőgépek 2001. szeptember 11-i támadása 40 milliárd dollár kárt okozott, a közvetett károk ennél jóval magasabbak. A kérdés az, hogy milyen kárt okozhat az Egyesült Államok területén becsapódó egyetlen atom-robbanótöltet. Nyilván nagyobb kárt,

mint amennyibe – becslések szerint 200 milliárd dollárba – az amerikai rakétavédelmi rendszer kiépítése kerül. Ebből olyan következtetés adódhat, hogy az akár egyes atom-robbanótöltetek elfogására képes korlátozott rakétavédelmi rendszer hadigazdasági célszerűsége sem lehet kétséges az elhárítható kár nagyságához képest.

Hasonló módon *egy megelőző csapásmérés olcsóbban megoldható, mint amekkora pusztítást és kárt a másik fél agressziója okozna*, de nem feltétlenül biztos, hogy arra az esetleg látványosan előkészített támadásra mindenképpen sor kerülne, amelyet a preventív csapás megelőzni hivatott. A felderítési adatok sok kézen mennek keresztül és az értelmezés politikai megfontolások függvénye (is lehet).

Hatalmas anyag áll ma annak rendelkezésére, aki az *atomfegyverkezés és az atomleszerelés helyzetét kívánná felvázolni*, az atomklub keletkezésétől és megállíthatatlan bővülésétől kezdve az atomcsenden és az atomsorompón keresztül a hadászati rakéták „nulla cél” programozásáig.

Nem kell különösebb fantázia annak felismeréséhez, hogy ma az atomfegyver (és a többi tömegpusztító fegyver) *válik a szegények fegyverévé*. A gazdagok fegyverei az igen hatásos és igen drága nagy pontosságú fegyverek. A fejlődő országok képtelenek olyan hagyományos fegyverzetet létrehozni, hadrendben tartani, amely felvehetné a versenyt a fejlett államok katonai erejével. Ez objektív feltétele és elősegítője lesz az atomklub bővülésének. A harmadik világnak a tömegpusztító fegyverekre való támaszkodáson kívül nincs a nemzeti katonai biztonság biztosítására más, erőn alapuló hatékony eszköze.

A fejlődő országcsoporthoz nem rokonszenvez az amerikai értékekkel, igyekszik kivonni magát az egyetlen szuperhatalom gyámkodása alól. Washington ugyanakkor nem szeretné, ha egyfajta „nukleáris immunitás” elterjedne a világban, arra ugyanis, *aki rendelkezik atomfegyverrel, már nem olyan egyszerű politikai és katonai nyomást gyakorolni*. És jellemző, hogy ezt a gondolatmenetet és logikát Moszkva és az orosz katonai sajtó elég következetesen sugározza a fejlődő világ felé.

A korlátozott rakétavédelmi rendszerrel az Egyesült Államok lehetetlenné akarja tenni az elképzelhető atomzsarolási mechanizmusok hatékony működését, egyben értelmetlenné kívánja tenni a harmadik világban új atomhatalmak létrejöttét, újabb országok atom-hadviselési potenciálhoz jutását.

Az atomelrettetés evolúcióját vizsgálók eljutottak arra a következtetésre, hogy az immár nem vagy nem annyira a válaszcsapással, megtorlással való fenyegetésre, hanem *az atomfegyver megelőző alkalmazásának kilátásba helyezésére épül*. Ez vonatkozik az atomklub újszülött és távlatilag belépő tagjaira is. Doktrinálisan ma már egyetlen atomhatalom sem (vagy talán csak Kína) veti el az atomfegyver elsőkénti alkalmazásának stratégiáját. E stratégia elfogadása feketén-fehéren ott van hivatalos állami dokumentumokban, vagy kiolvasható azok sorai között. Lényegében az atomfegyver elsőkénti alkalmazásával (vagy annak lehetőségével) való fenyegetőzés bejelentése a hagyományos fegyverekben túlnyomó fölényrel rendelkező ellenfél nem-nukleáris agressziójának visszaretentésére szolgál. A nukleáris válaszcsapással való fenyegetés, a megtorlás ilyen jellegű kilátásba helyezése viszont az agresszió atomháborús eszkalációjától való hadászati elrettetés alapja lehet.

Az atomfegyverkezés mértékét az határozhatja meg, hogy hány robbanótöltetnek az ellenséges területre való eljutását kell biztosítani a hatékony elrettetéshez.

Az Egyesült Államok vezetése elfogadhatatlan károkozásnak minősíti *akár egyetlen atom-robbanótöltet becsapódását* az ország területén. Találgatás tárgya lehet tehát, hogy az Egyesült Államokkal szemben a hatékony elrettentésnek ismérve lehet-e egyetlen atom-robbanótöltet garantált eljuttatása az ország területére, vagy csak több tucat vagy több száz töltet odajuttatásának képessége a biztos hatékonyság követelménye.

Az orosz hadászati gondolkodás 2002-ben arra a következtetésre jutott, hogy ha az amerikai rakétavédelmi rendszer adott esetben az orosz hadászati támadó fegyverrendszerek válaszcsepásainak kivédésére orientálódik, akkor ez a rakétavédelem nem erősítené, hanem éppen aláásná az Egyesült Államok biztonságát. Moszkva ezt provokációnak fogná fel, szinte ösztönzésnek arra, hogy válsághelyzetben az orosz vezetés megelőző atomcsapáshoz folyamodjék. Ez viszont ösztönzést jelentene egy amerikai „atom-előzésre”, így az amerikai–orosz viszony bármely elmérgesedése atomháború küszöbére vinné az emberiséget.

A *végkövetkeztetés*: a hadászati támadó fegyverekkel mérendő válaszcsepás meg-
hiúsításának lehetőségét kínáló rakétavédelmi rendszer megteremtése ellenkezik mind Oroszország, mind az Egyesült Államok nemzeti biztonsági érdekeivel.¹

Az atomfegyverkezésnek és korlátozásának fejleményei és problematikája annyira „úri huncutság” az emberek szemében, hogy a közvélemény egyszerűen nem figyel rájuk. Egyébként világsszerte megfigyelhető az atomfegyver-ellenes mozgalom hanyatlása, a közvélemény egyre kevésbé tájékozott biztonságpolitikai kérdésekben és azok nem is túlzottan foglalkoztatják. Ezt az irányzatot aligha lehet visszafordítani, ha nem következik elgondolkodtató politikai mozgósítás a legnagyobbak számára is kötelező visszafogottság ügyének támogatására. A Pugwash-mozgalom legutóbbi előrejelzése szerint a világ „olyan jövő előtt áll, amelyben a fegyverzet-ellenőrzés (leszerelés) sem szükséges, sem kívánatos nem lesz”.²

A világ biztonságpolitikai kérdésekben legérdekeltebb és legelkötelezettebb tudósait egyesítő független Pugwash-mozgalom 2002. március 12–16. között az indiai Agrában megtartott konferenciáján egyébként olyan világhelyzetet konstatált, amelyben a nemzetközi közösség *összetett és egymással kölcsönhatásban levő biztonsági kihívásokkal került szembe s amely atomfegyverek és más tömegpusztító fegyverek alkalmazásával járó katasztrófába torkolllhat*.

A Pugwash Tanács 2002. március 16-án kiadott nyilatkozata Afganisztán problémája, az indiai–pakisztáni ellenségeskedés, a közel- és közép-keleti válság, a terrorizmusban megtestesülő veszélyek ecsetelése mellett rámutatott: „A nemzetközi kerekben folyó fegyverzet-ellenőrzésre, az atomfegyvertár mind sürgősebb csökkentésének kilátásaira súlyos kihívást jelentenek a rakétavédelem kiépítését, az ABM szerződés felmondását, új atomfegyver-típusok létrehozását, új atomstratégiák bevezetését célzó amerikai tervek. Az Oroszországban és más országokban felhalmozott hasadóanyag ellenőrzés alatt tartásával kapcsolatos gondok, Irak szembehelyezkedése az ENSZ fegyverzet-ellenőrzési határozataival, és a legaggasztóbb dolog: terro-

1 V. ö. Szergej Krajgun „Ellenrakéta tévelygések” című írásával, Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2002 N° 25.

2 Pugwas Newsletter, Jul. 2002. p. 18.

ristacsoportok nukleáris fegyverhez jutása – mindez rávilágít annak szükségességére, hogy fokozott erőfeszítések történjenek e fegyverek továbbterjedésének megakadályozására, annak biztosítására, hogy atomfegyverek soha ne kerüljenek felhasználásra és végül is megtörténjék teljes felszámolásuk.”

A Pugwash Tanács egész sor regionális probléma megoldását szorgalmazta: a palesztin állam megeremtését, a katonai szembenállás mérséklését, India és Pakisztán között, sokoldalú erőfeszítéseket és nem egyoldalú amerikai akciókat az iraki helyzet rendezésére, a nemzetközi terrorizmusban megtestesülő fenyegetés józabb megítélését, de hangsúlyt tett két atomleszerelési vonatkozásra is:

- vissza kell térni az Egyesült Államok és Oroszország közötti együttműködő fegyverzet-ellenőrzési erőfeszítésekhez, hogy nagymértékben csökkenteni lehessen atomfegyver-készleteiket és elejét lehessen venni újabb nukleáris fegyverrendszerek és újabb atomstratégiák kifejlesztésének;
- fokozott ellenőrzést kell gyakorolni a hasadóanyagok és az atomtechnológiák fölött, hogy meg lehessen előzni az atomfegyverek továbbterjedését mind állami szinten, mind nem állami csoportok szintjén.

Hadászati atomfegyverek – egyoldalú felmondás, kétfokozatú szembélyvesztés

ABM-szerződés élt harminc évet, pedig a védelmet korlátozta. Igaz, annak a Szovjetunióknak a rakétavédelmét is, amely nincs ma már. Az egykori leszerelés-diplomáciai szenzáció 2002 tavaszán megkapta a „makulatura-papír” minősítést, a rakétavédelmi rakétarendszereket kétoldalú alapon korlátozó 1972-es amerikai–szovjet szerződés „a történelem szemétdombjára került”, helyette megszületett egy ködös, inkább szándéknyilatkozathoz hasonló amerikai–orosz szerződés, amelyet minősíteni is alig lehet.

Tény, hogy az 1972-es ABM-szerződés nem tett eleget legfőbb rendeltetésének, nem járult hozzá lényegesen a hadászati támadó fegyverrendszerek vonalán folyt fegyverkezési verseny lefékezéséhez, még kevésbé megszüntetéséhez, sem mennyiségi, sem minőségi értelemben. Így a szerződés nem igazolta a hozzá kapcsolódott illúziókat.

Az amerikai–orosz elnevezést használva az ABM-PRO-szerződés nem tiltotta be a rakétavédelmet, csupán korlátozta. Az 1974-es módosítás azért vált lehetővé, mert mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió igen korlátozott lehetőséget látott a hadászati rakétavédelemre és jelképesen elégségesnek vélte egy-egy rendszer engedélyezését. Meg kell jegyezni, hogy az Egyesült Államok ezzel a lehetőséggel sem élt.

Túl azon, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió egész területének ballisztikus rakétákkal szembeni teljes védelmét soha senki nem tartotta reálisnak, közösen elfogadott volt egy „gyanúsítási záradék”: azt az államot, amely teljes területi rakétavédelmet épít ki, bárki jogosult úgy tekinteni, mint hadászati első csapásra kész hatalmat, amely az esetleges válaszcsepással szemben akarja védetté tenni kontinentális területét, vagyis bizonyos akar lenni *agressziójának büntetlensége*, a nukleáris-rakéta válaszcsepás hatástalansága felől.

Egyébként amikor az amerikai elnök, védelmi és külügyminisztere elkezdte hangoztatni, hogy a rakétavédelmi rakétarendszereket kölcsönösen korlátozó szerződés „hidegháborús hagyaték”, és nem felel meg a fegyverzet-szabályozás mai követelménye-

inek, valamint a biztonsági elvárásoknak, azonnal megvolt a moszkvai válasz: az Észak-atlanti Szerződés és a NATO még inkább hidegháborús örökség. Bár utóbbi változásokon megy keresztül, lényege változatlan: végső fokon Oroszország ellen irányul.

Nyugat-Európában meglehetősen széles negatív visszhangja volt az 1972-es szerződés amerikai felmondásának. Azt elismerték, hogy Putyinnak egy vonatkozásban sikerült elképzelését a hadászati támadó fegyverrendszerek korlátozásáról szóló új amerikai–orosz szerződésben érvényesítenie: bár Bush eredetileg ellenezte a csökkentési kötelezettségek írásba foglalását, végül is nemzetközi jogerővel bíró megállapodás született. Ez azonban amerikai elképzeléseket tükröz: a maximális rugalmasság lehetőségét ötvözi Washington minimális önkorlátozási hajlandóságával.

A német Frankfurter Rundschau írta 2002. június közepén: „Az ABM-szerződés vége az Egyesült Államok ma még lenyűgöző gazdasági ereje mellett a startpisztoly eldördülését jelenti a korlátlan fegyverkezéshez, minden területen. Mindenekelőtt a kozmikus fegyverkezés kapott szabad utat. Rövid és középtávon az Egyesült Államok saját magával veszi fel a fegyverkezési versenyt, mivel komoly vetélytársak és ellenfelek nincsenek a láthatáron. Távlatilag úrfegyverkezési versenytől kell tartani és valószínűnek látszik, hogy ez a meghirdetett célt, a nagyobb biztonságot nemigen fogja szolgálni.”³

A hesseni béke- és konfliktuskutató intézet ismert témavezetője, Bernd W. Kublig viszonylag korán vállalkozott arra, hogy a hadászati atom-robbanótöltetek csökkentéséről és korlátozásáról Moszkvában 2002. május 24-én aláírt amerikai–orosz-szerződést górcső alá vegye. Szerinte a szerződés messze elmarad a korábbi leszerelési megállapodások mögött, és aligha nevezhető „történelminek”. Teljesen nyitva hagyja azt a kérdést, hogy mi történik a kivont robbanótöltetekkel: szétszerelik, „mélyraktárba” helyezik vagy csak tartalékolják őket, hogy alkalmasint gyorsan bevetethetők legyenek. Nagyon kedvező esetben lehet csak „csökkentési” szerződésről beszélni, inkább „tartalékolási” megállapodásról van szó: minden visszafordítható, semmi sem irreverzibilis.

Az új amerikai–orosz-szerződés semmit sem mond az esetleges leszerelés megkezdésének időpontjáról, lehet, hogy a kivonás csak 2009-ben kezdődik, amikor a START I. hatálya lejár. Fogyatékosága a szerződésnek, hogy a 2012. december 31-e utáni időszakról nem mond semmit, a szerződő felek később megegyezhetnek a hosszabbításban. Minden indoklás nélkül kiléphetnek a szerződésből, elég szándékukat közölniük és negyedév múlva semmi kötöttségük nem lesz.

Bernd W. Kublig végül felteszi a leglényegesebb kérdést: *miért és milyen céllal kell a két félnek még tíz év múlva, tehát a hidegháború befejezése után két évtizeddel is 1700–2200 nukleáris robbanótöltet?*⁴

Mihail Margelov, aki az orosz Szövetségi Tanács (a törvényhozás felsőháza) külügyi bizottságának elnökhelyettese, 2001 júliusában az orosz hadsereg lapjában jó előre rámutatott arra, hogy az új amerikai (honi és hadszíntéri) rakétavédelmi terveknek korántsem kizárólag a biztonság szférájában van értelme. Az amerikai kor-

3 Frankfurter Rundschau, 2002. június 14.

4 uo.

mányzat a „nemzeti rakétavédelmi tervet” egész sor célja megvalósításának egyetemes eszközévé akarja tenni: megoltalmazni az ország gazdaságát a fenyegető visszaeséstől, újabb erőforrásokat biztosítani az amerikai nagyvállalatoknak a nemzetközi konkurenciával szemben, vonzó politikai árut kínálni, amely megfelel a nemzet nagyhatalmi ambícióinak.

Margelov előre látta, hogy a katonai–ipari komplexum saját érdekeinek rendeli alá a fegyverzetkorlátozási folyamatot, s hogy az amerikai kongresszusban és szenátusban nem elsősorban a rakétavédelmi rendszer hasznavehetőségéről fog folyni a vita, hanem a vonatkozó költségvetési kiutalások nagyságáról és ütemezéséről.

A témához két dolgot kívánatos hozzátenni. Az egyik az, hogy az atomfegyverhez hasonlóan *a rakétafegyver sem fog eltűnni magától az államok fegyvertárából*. Egyre több ország fog rendelkezni nagy hatótávolságú ballisztikus rakétákkal, hangsúlyozottan „elrettentési” céllal, a válaszcsepási képesség birtoklásának deklarált rendeltetésével. A másik az, hogy a rakéták célba juttatásának szavatolása a rakétavédelem leküzdésére alkalmas módszerek-eszközök kifejlesztését és rendszeresítését fogja mindenütt elengedhetetlenné tenni. Vagyis: mivel a rakétagyártás és hadrendben tartás jóval egyszerűbb és olcsóbb, mint egy-egy ország védelmének megteremtése ballisztikus rakéták támadásával szemben, előbb-utóbb be kell vonni a fegyverzetkorlátozási folyamatba a rakétákat, még inkább a rakétavédelmi rendszereket, különben a védő- és támadófegyverek hagyományos módon eszkalálódó fegyverkezési versenyt váltanak ki – végeláthatatlan és kiszámíthatatlan következményekkel.

Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy ez idő szerint van ösztönzés az *atomleszerelés kétoldalú folyamatból többoldalúvá tétele és Európának e folyamatba való fokozott bekapcsolása irányában*. Ez a kérdés Magyarországot, de egész Közép-Kelet-Európát közvetlenül érinti. Emlékeztetek azok a javaslatok, amelyeket az orosz államfő Moszkvában tett 2001-ben az oda látogató Jacques Chirac francia államelnöknek.

Vlagyimir Putyin felvetette, hogy az öt deklarált atomhatalom birtokában levő nukleáris robbanótöltetek számát 14 ezerről 2009-ig 4 ezerre lehetne csökkenteni. Emellett az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai – ugyanez az öt állam – konzultációkat kezdenének a hadászati stabilitás tárgykörében. Az „ötök” tárgyalhatnának akár az amerikai és az orosz robbanótöltet-állomány 1500-as szintre csökkentéséről.

Moszkva nem titkolja, hogy kezdeményezése észrevehetően *növelné az ENSZ szerepét a világbéke biztosításának legfőbb kérdéseiben*. A világszervezet ideológiájában alapvető követelmény, nevezetesen a nemzetközi biztonságért való kollektív felelősség új dimenzióra tehetne szert. *Megnőhetne az európai országok súlya atomleszerelési kérdésekben*. Az atomfegyver-részletek arányaiban nem összevethetők, de például Franciaország és Nagy-Britannia egyre növekvő szerepet játszik az új típusú fenyegetésekről, a hadászati és a regionális stabilitás jövőjéről folyó vitákban.

Az atomleszerelési terep „szűzföldje”

Az egész leszerelési, különösen az atomleszerelési folyamat egyik legnagyobb mulasztása *a harcászati atomfegyverek problémájának rendezetlensége*. E fegyverfajta még sohasem volt tárgyalásos korlátozás tárgya, holott az emberiség harcászati atomfegyverek tízezeivel, de legalábbis ezreivel élt vagy él együtt. Egyszerűen lehetetlen az atomfegyve-

rekről leltárt készíteni, még inkább továbblépni a jelentős csökkentés irányába a harcászati atomeszközök számbavétele nélkül. Az első atomcsapás fegyvereiről van szó: tipikusan harctéri bevetésre készültek, az első eszkalációs lépcsőt testesítik meg. Az öt kilotonnánál kisebb hatóerejű „picikék” (mini-nukes) képesek széttroncsolni az „atomküszöböt” éppen azért, hogy hasznosíthatóbb alkalmazási kínálatot nyújtsanak.

A Szovjetunió 1989-ben 500 harcászati atom-robbanótöltetet vont ki szövetségi területéről. Mihail Gorbacsov 1989 júliusában Strasbourg-ban ismertette Moszkvának azt a szándékát, hogy további csökkentéseket tervez, ha a NATO kész tárgyalásokat kezdeni az Európában levő harcászati atomfegyverekről. Egyúttal bejelentette 250 atomtűzérési eszköz felszámolását, egyoldalúan, előfeltételek nélkül, de emlékeztetett rá: érvényben vannak a harcászati atomfegyverek és az atom-bombázórepülőgépek leszerelésére vonatkozó korábbi szovjet javaslatok.

George Bush elnök 1991. szeptember 27-i kezdeményezése alapján az Egyesült Államok háromnegyed év alatt 2400 harcászati atom-robbanótöltetet vont vissza külföldi támaszpontjairól, nem maradtak ilyen eszközök vízfelszíni hadihajókon, támadó (nem hadászati) tengeralattjárókon és a haditengerészeti légierőnél. A különleges hajókon, a tengeralattjárók hadászati kategóriáin és az amerikai légierőnél maradt harcászati robbanótöltetekről nem nyilatkoztak.

A NATO védelmi miniszterei 1991. október 17-én úgy határoztak, hogy két-három év alatt 80 százalékkal csökkentik a tagállamok Európában tárolt harcászati atomfegyvereit. A taorminai ülésen (Szicília) Franciaország nem képviseltette magát. Előzőleg, 1991. október 5-én Mihail Gorbacsov egész sor korlátozó intézkedést jelentett be a harcászati atomfegyverek vonalán, de feltételül szabta a kölcsönösséget, sőt az összes akkori atomhatalom bekapcsolódását az atomleszerelési folyamatnak ebbe az ágába. Az amerikai vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke, Colin Powell tábornok már október 10-én megvalósíthatatlannak tartotta azt a szovjet indítványt, hogy semmisítsék meg a repülőgépről bevethető harcászati atomfegyvereket, és hangoztatta, hogy az atomfegyverek szállítására alkalmas amerikai repülőgépek Európában maradnak.

Amikor Oroszország 1992 nyarán befejezte harcászati atomfegyvereinek „hazatelepítését” Fehéroroszországból, Kazahsztánból és Ukrajnából, amerikai részről megjegyezték, hogy „a kölcsönösséget kiváltó egyoldalú átfogó fegyverzet-ellenőrzési intézkedések időnként hatékonyak lehetnek a hidegháború utáni világban”. Sőt, a német Der Spiegel már egy évvel korábban „Leszerelés tárgyalások nélkül” címmel számolt be az akkori fegyverzet- és haderő-csökkentési fejleményekről.⁵

Moszkvában 1993. február 4-én bejelentették, hogy az orosz haditengerészet mentes mindenfajta harcászati atomeszköztől, ezeket a fegyvereket szétszerelték, részben megsemmisítették.

A NATO-országok védelmi minisztereinek brüsszeli ülésén, 1997. június 12-én William Cohen (Egyesült Államok) túlzóknak minősítette azokat a sajtójelentéseket, amelyek Oroszország hadászati atomrakétáinak nem megfelelő tárolásáról, kezeléséről, állítólag megbízhatatlan felügyeletéről festettek riasztó képet, de továbbra is aggasztónak minősítette az Oroszországban tárolt, közel 10 ezer harcászati atom-

5 Der Spiegel 20/1991. 5. 16.

robbanótöltet kezelésének módját. (Ekkorra állítólag a NATO harcászati atom-robbanótölteteinek 90 százalékát már nemcsak szétszerelték, hanem meg is semmisítették – közölte Walter Slocombe amerikai védelmi államtitkár-helyettes.)

2001 elején olyan hír járta be a világot, hogy Oroszország harcászati atomfegyvereket telepített *Kalinyingrád térségébe*. Az amerikai felderítés nem tudta megállapítani, hogy elrettentési célzatú intézkedésről van-e szó, vagy az orosz Balti Flotta atomeszközeinek egy részét helyezték el partközeli raktárakban. Becslések szerint Oroszország akkoriban 4000–7000 harcászati atomfegyvert tartott hadrendben, szemben az amerikai fegyveres erők alig ezer ilyen osztályú fegyverével. A német Frankfurter Allgemeine Zeitung (2001. február 2.) utalt arra, hogy Franciaország és Nagy-Britannia jócskán rendelkezik még harcászati atomfegyverekkel torpedók, atomaknák, tüzérségi atomlővedékek, manőverező robotrepülőgépek néhány száz kilotonna hatóerejű atombombák formájában.

Az idézett lap emlékeztetett arra, hogy a NATO hadszíntéri atomfegyverei a kelet-nyugati szembenállás idején a Varsói Szerződés európai hagyományos erőinek fölényét voltak hivatva ellensúlyozni, de aztán feleslegessé váltak. „Valószínű azonban – mutatott rá a FAZ –, hogy a harcászati atomfegyverek hamarosan ismét nagyobb szerepet kapnak az európai biztonságpolitikában. Az ok Oroszország gazdasági gyengesége, ami alig ad módot elavult hagyományos fegyverrendszereinek korszerűsítésére. *A harcászati atomfegyverek kedvező kiutat kínálnak ebből a dilemmából, hiszen robbanóerejük egész hadosztályokat pótolhat.* A 2000 elején meghirdetett új orosz biztonsági doktrína már ebbe az irányba mutat, nagyobb szerepet juttat az atomfegyvereknek az orosz védelemben.”

Kalinyingrád előrejelzése lehet annak, hogy mi következhet akkor, ha a NATO tagjaivá fogadja a balti országokat – írta még húsz hónappal ezelőtt a német lap, megemlítve, hogy az ifjabb Bush elnök is konfliktuspotenciált érzékel a térségben és hogy választási programjában bejelentette: tárgyalni akar Oroszországgal a harcászati atomfegyverekről.

Az esetleges tárgyalások kilátásait rontja, hogy a „moszkvai iskola” nem tudja értelmezni a nyugati minimális elrettentési fejtegetéseket, ezt a fajta elrettentést nem tartja igazán stabilizáló tényezőnek. Orosz szakírók a tömegpusztító fegyverek kategóriájában a leginkább destabilizáló és leginkább provokáló fegyverfajtának minősítik a harcászati atomfegyvert, egyebek között mozgékonyaságánál, következőképpen ellenőrizhetetlenségénél fogva, nemkülönben azért, mert alacsonyabb szintű parancsnokokra van bízva, alkalmazásuknál nehezen érvényesíthető esetenként a központi felelősség. A megoldás *Európa atomfegyver-mentesítése az Atlanti-óceántól az Urálig*, vagy a kontinensen levő amerikai hagyományos fegyveres erők csökkentése a rendelkezésükre álló atomrobbanótöltetek minimális mennyiségre csökkentésével és ugyanennek megvalósítása Oroszország európai katonai körzeteiben.

Szovjet időkben az volt a vélemény, hogy az Egyesült Államok európai jelenléte megőrzésének egyetlen indoka és biztosítóka a szovjet erővel szemben álló amerikai harcászati nukleáris ellensúly. Ez a nézet egy évtized alatt alig változott. Tüneti kezelésként szóba jön a harcászati fegyverek „átalárendelése” az általános rendeltetésű erőktől a legfelső katonai és politikai vezetéshez – ahogyan ez a hadászati nukleáris erőknél általános gyakorlat.

Az atomleszerelés harcászati szintje mind jelentősebb szerepet kap a terrorizmus megelőzésében. Rengeteg robbanótöltet került leszerelésre ellenőrizetlenül, a kiemelt hasadóanyag útja-sorsa sokszor követhetetlen. Bár nem könnyű atomfegyvert előállítani és jelentősebb hasadóanyag nem tűnt el az ismert nukleáris üzemekből, az önelégültség legalább annyira veszélyes, amennyire nem kívánatos a veszély eltűlése. A terroristák egybehangzó véleménye szerint nem lesznek képesek kimunkált nukleáris programra szert tenni, a plutóniumhoz kötődő forгатókönyvek valószínűtlenek, de egyszerű felépítésű, primitív atomeszköz összetákolása nem kizárt. A fegyverekhez, a hasadóanyagokhoz, a szakismeretekhez való hozzájutás megakadályozása összemérhető fontosságú biztonsági feladat marad a nukleáris és termonukleáris hadászati fegyverek világméretű betiltása után is.

Tilalom, lefegyverzés vagy monopóliumföltés?

A tömegpusztító fegyverekkel rendelkezés monopóliuma – amióta ezek a fegyverek megjelentek – mindig féltett kincsnek és biztonsági garanciának számított. Volt, amikor régi típusú tömegpusztító fegyvernek csak a mérges gáz és a baktériumfegyver számított. Azután megjelentek a nukleáris és termonukleáris fegyverek, majd egyes hatalmak szemet vetettek új típusú tömegpusztító (geofizikai, meteorológiai és más) fegyverekre. Az egyezményes tilalmak a birtoklásra, az alkalmazásra és a továbbadásra eltérő módon vonatkoztak. Az atomfegyver alkalmazásának tilalma sehol nem jelent meg, kivéve az atomfegyvermentes övezetekről szóló megállapodások pótfeljegyzőkönyveit. A biológiai és a vegyi fegyverek teljes tilalmát kimondó szerződések, egyezmények megalkotói az alkalmazás tilalmát az 1925-ös genfi jegyzőkönyv rendelkezéseivel letudni vélték.

Korlátozó szerződések, egyezmények sorozatával kezdődött a múlt század második felében az atomfegyverek továbbfejlesztésének és továbbadásának megelőzése. Az atomcsend és atomsorompó kifejezések a magyar nyelvi találékonyságot dicsérik, más nyelveken hosszabb és bonyolultabb, de sehol sem teljes a megállapodások elnevezése, a szabatoságról nem is szólva.

Ma az atomleszerelés jövőjének, a fegyverzetkorlátozási folyamat kilátásainak szempontjából kitüntetett szerepet illik tulajdonítani az „atomcsend” véglegeségének és az „atomsorompó” megbízhatóságának, de az utóbbi „nyerésre áll”: fokozatosan az összes régi típusú tömegpusztító fegyver elterjedésének megelőzésévé, megakadályozásává terebélyesedett. Az atomkísérletek általános és teljes betiltását kimondó sokoldalú szerződés (1996) végrehajtásáról 2001. november 11–13. között tartott konferencián Kofi Annan ENSZ-főtitkár azt hangsúlyozta, hogy szeptember 11. eseményeinek mindenki számára világossá kell tenniük: a világ nem engedheti meg az atomfegyverek további terjedését. Bush amerikai elnök ugyancsak az ENSZ központjában akkor a terrorizmus elleni harcban elengedhetetlen nemzetközi egyeségről beszélt, viszont az atomkísérletekkel foglalkozó konferencián üresen maradt az Egyesült Államok képviselőjének helye.

Korántsem csak az Egyesült Államok idegenkedik a „teljes atomcsend” szentesítésétől, feltétel nélkül és örökössé tételére hivatott tárgyalásokon való részvételtől. Nemcsak Washington mulasztotta el az 1996-os szerződés becikkelyezését. Ám az

Egyesült Államok elhatárolódása példát statuál és olyan aggodalmakat ébreszt, hogy ismét sor kerülhet atomfegyver-kísérletekre. Az atomkapacitással rendelkező 44 ország közül 13 még nem ratifikálta a kísérleti robbantásokat minden közegben betiltó szerződést. Közöttük van az Egyesült Államok, Kína, India, Pakisztán, Észak-Korea, Izrael.

Washington nem bizonyos abban, hogy a „teljes atomcsend”-szerződés „jól szolgálja-e az Egyesült Államok érdekeit”, hogy a szerződés amerikai ratifikálása esetén biztosítva marad-e atomfegyver-állományának bevethetősége tényleges ellenőrző robbantások, a rendszeres „állagellenőrzés” nélkül is. Halványabb kifogások ugyan-csak elhangzottak amerikai részről a szerződés rendelkezései végrehajtásának ellenőrizhetősége kapcsán.

2002 őszéig a szerződést 165 ország írta alá és 90 ország ratifikálta. A hatályba léptetés feltétele 44 olyan ország ratifikálási okmányának letétbe helyezése, amelyek a feltételek nagy hányadával rendelkeznek atomfegyver hazai előállításához.

A Szovjetunió 1990-ben szüntette be a kísérleti robbantásokat, az Egyesült Államok 1992-ben hirdetett moratóriumot a robbantásokra.

Az atomsorompó-szerződésről már több vonatkozásban történt említés. Ezúttal összevonva érintenénk a három fő tömegpusztító fegyverfajta elterjedésével összefüggő bonyodalmakat, vitákat, ellenérzéseket, különös tekintettel a terrorizmus és állítólagos állami szintű támogatói időszerűvé vált témakörére.

A fegyverzetkorlátozási szerződésekkel, egyezményekkel szembeni kifogások jelentős része a *tömegpusztító fegyverek terjedésével, az ilyen fegyverekkel rendelkező államok és csoportok körének tényleges és várható bővülésével kapcsolatos. A méltatlankodás tárgya, hogy valójában főképp az atomfegyverrel rendelkező államok körének korlátozásáról, az atomfegyver birtoklása csoportmonopóliumának megőrzéséről van szó az atomsorompó-szerződésben, és egyetlen nemzetközi jogi okmány sem mondja ki az atomfegyver birtoklásának és alkalmazásának egyetemes tilalmát.*

Mindenesetre fennáll az a veszély, illetve egyre nagyobb hangsúlyt kap és mind nagyobb aggodalmat vált ki az a veszély, hogy vagy féltucat állam (Irakot, Iránt, Észak-Koreát, Líbiát emlegetik a leggyakrabban) révén *terroristák is tömegpusztító fegyverekhez juthatnak.* Ennek a veszélynek legjobb ellenszere a fegyverzetkorlátozás, a fegyverzet-ellenőrzés, a leszerelés lenne, amelynek egyik fő alkotóeleme lehetne nemzetközi normák kialakítása a *tömegpusztító fegyverekkel szemben.* Ez teremthetne törvényes alapot politikai, diplomáciai, adott esetben katonai eszközök alkalmazására a szerződésszegőkkel szemben. Szerződésszegő nyilván csak a szerződéselv, egyezményelv teljes értékű részese lehet. Számos példa illusztrálja a fegyverzet-ellenőrzés, a tilalmak és a korlátozások gyengeségét, hatástalanságát ezen a területen.

Az Egyesült Államokban főképp azért bírálják a leszerelési, fegyverzet-ellenőrzési megállapodásokat, mert azok nem tudták eltéríteni a „felelőtlen” országokat tömegpusztító fegyverek megszerzésétől. A Bush-kormányzatban meglehetősen befolyásosak lettek azok a körök, amelyek katonai rendszabályokat, „háborút” követelnek ezekkel az országokkal szemben.

George J. Tenet, a CIA igazgatója az amerikai szenátus külügyi bizottsága előtt már 2000. március 20-án *több mint ötven* olyan országról beszélt, amelyek szállítóként,

exportórként, továbbítóként vagy potenciális befogadóként érintve vannak a tömegpusztító fegyverek és hordozóik elterjedésében.

Az a három megállapodás, amelyen a fegyverzet-ellenőrzés e sektora nyugszik, tehát az *atomsorompó-szerződés*, a *biológiai és a vegyi fegyvereket betiltó egyezmények válságban vannak*. Az atomsorompó-szerződés – mint erre már utaltunk – furcsa módon „megengedi” az Egyesült Államoknak, Oroszországnak, Kínának, Franciaországnak és Nagy-Britanniának, hogy atomfegyverrel rendelkezzenek, másoknak nem. Bár a szerződést 1995-ben minden határidős korlátozástól megszabadították, a szerződéshez nem csatlakozott India és Pakisztán 1998-ban atomfegyver-kísérletekre és ezer hivatalos bejelentésre szánta rá magát. Izrael, amely ugyancsak nem részese az atomsorompó-szerződésnek, a 60-as évek vége óta birtokol atomfegyvert. *A nyolc atomhatalomból tehát három nincs elkötelezve az atomfegyverek elterjedésének tilalma mellett*. Irán, Japán vagy Tajvan maholnap ugyanerre az útra léphet. Olyan államok, mint Egyiptom, Szíria vagy Észak-Korea nem írták alá a *vegyi fegyvereket betiltó egyezményt*. Mások, mint Irán, csatlakoztak hozzá, de van olyan gyanú, hogy Teherán pontatlan jelentéseket hoz nyilvánosságra arzenáljáról. Gyanún alapuló ellenőrzésre ott mindaddig nem került sor. A további gyanakvások, amelyeknek valóságtartalmát nem ellenőrzik, gyengíthetik a fegyverzet-ellenőrzési rendszert. A biológiai és toxinfegyvereket betiltó egyezménynek nincsenek és „nem lehettek” ellenőrzési rendelkezései.

Sajnálatos módon sem keleten, sem nyugaton nem foglalkoznak eléggé a korrupt katonai és politikai vezetők, hadiipari vállalkozók szerepével a tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközeik, valamint a velük kapcsolatos technológiák továbbadásának elősegítésében, a már „átterjedt” fegyverek helyi adottságokhoz és szükségletekhez való idomításában. A tüzet máshová összpontosítják.

A tilalmak mellett nagyobb *figyelmet érdemelnek a pozitív intézkedések*. Szakmai körökben a fegyverzet-ellenőrzés erősítésére alkalmasnak vélnek például olyan diplomáciai kezdeményezéseket és gazdasági ösztönzőket, amelyek a fegyverzetkorlátozási megállapodásokhoz való csatlakozásra serkentenek az eddig kívülmaradókat, szélesíteni kellene a gyanú alapján végezhető helyszíni ellenőrzéseket, erősíteni a biológiai fegyverek betiltási normáit, nem utolsósorban fokozottan kellene támogatni a jelenlegi orosz vezetést fegyverfeleslegének, fegyvertöbbletének felszámolásában, ami messzemenően kölcsönös érdekeket szolgálna.

Mindez természetesen – legalábbis egyelőre – nem pótolja a *tömegpusztító fegyverekkel szembeni védelmet*. A világ sorsáért felelős államok és kormányok nem adhatják fel a reményt, hogy bolygónk a belátható jövőben mentes lesz a tömegpusztító fegyverek minden válfajától. Az atomhatalmaknak különösen nem szabad elfelejteni, hogy a nukleáris fegyverek elterjedése nemcsak a békét és a biztonságot veszélyezteti, hanem az ő büntetlenségüket is.

Farkas Roland–Szép László

Az Európai Unió katonapolitikai aktualitásai

Magyarország Európai Unióhoz csatlakozása érzelmi oldalról történelmi fordulópontnak, az államigazgatási szervek részéről kihívásnak, a vállalkozók szemszögéből lehetőségek sorozatának, a lakosságot illetően pedig egy hosszú távú előnyökkel és rövid távú hátrányokkal járó folyamatnak tekinthető. A Magyar Honvédség és a haza védelmére felelős katonáink számára európai uniós csatlakozásunk érzelmileg egy olyan közösséghez tartozást jelent, amely a történelem folyamán oly sokszor tekintette hazánkat védőbástyának; ugyanakkor újabb megmérettetés is, hiszen felkészültségünkről közös gyakorlatokon és az úgynevezett Petersberg típusú műveletek során kell tanúbizonyságot adnunk. Az EU Katonai Bizottságában és a Katonai Törzsben együttműködési képességünket bizonyítanunk, nemzeti érdekeinket pedig érvényesítenünk kell. Az EU-tagság lehetőség is, mivel módunk lesz egy harmonizált védelmi struktúrában való együttműködésre, az előnyök maximális kihasználására és a hátrányok lehető leghatékonyabb kezelésére. Az, hogy milyen kézzelfogható kihívásokra kell felkészülnünk, az biztonságpolitikusaink, katonai felsővezetőink és a végrehajtás szintjein szolgálatot teljesítők számára egyaránt fontos. A szerzők a rendelkezésünkre álló információk alapján adnak tájékoztatást az Európai Unió aktuális katonai–technikai kérdéseiről.

Az önálló európai védelem történelmi aspektusai

Európa védelmi dimenziói a második világháború után három szervezet létrejöttét jelentik:

1. 1948-ban a brüsszeli szerződés aláírásával gazdasági, szociális, kulturális együttműködési, illetve kollektív önvédelmi céllal létrehozták a Brüsszeli Szerződés Szervezetét, azaz a Nyugati Uniót. Az alapító országok Belgium, az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia és Luxemburg voltak. 1954-ben megszületett a párizsi megállapodás, mellyel csatlakozott az NSZK és Olaszország, a szervezet megnevezése pedig Nyugat-európai Unió-ra (WEU) változott.
2. Az Észak-atlanti Szerződés aláírásával azonban 1949-től Nyugat-Európa katonai felelősségét a Szövetség vette át, mivel Nyugat-Európa az Egyesült Államok katonai ereje nélkül nem volt képes önerőből megvalósítani saját katonai védelmét.

3. A római szerződéssel pedig 1957-től a gazdasági, szociális és kulturális, valamint számos egyéb területen az Európai Gazdasági Közösség kezdte meg hosszan tartó fejlődését.

A Nyugat-európai Unió a NATO létrehozásával katonailag, az EGK megszületésével pedig gazdasági, szociális és kulturális értelemben is marginalizálódott szervezetté vált Európa színpadán.

A hidegháború végével a világban újabb kihívások jelentek meg vagy erősödtek fel. A Nyugat-európai Unió újraélesztése nevében és fennállása során talán egyik legfontosabb döntés 1992. június 19-én született a külügy- és védelmi miniszteri találkozón, amikor is kiadták a petersbergi nyilatkozatot. A dokumentumban a tagállamok vállalták a humanitárius segítségnyújtással, a békefenntartással és a válságkezelésben részt vevő harcoló erőkkel kapcsolatos – beleértve a béketeremtési – feladatok végrehajtását.

Az új kihívások a NATO-val szemben is újabb követelményeket támasztottak. Miután a NATO megtalálta helyét és szerepét az új biztonságpolitikai környezetben, hozzáfogott egyrészt saját haderőstruktúrájának átalakításához, másrészt az új feladatok (balkáni békemissziók) végrehajtásához. Tehette mindezt azért, mert a Nyugat-európai Unió erők és eszközök hiányában még nem volt képes ezek végrehajtására.

Az Európai Unió történelmében az egyik legfontosabb dátum 1992, a maastrichti szerződés, amikor is az Európai Közösségből létrejött ez Európai Unió. Ebben végre méltó helyet kapott az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája (CFSP), melyet az EU második pilléréként emlegetnek.

Az Európai Unióban Maastricht óta természetesen sok minden történt, katonapolitikai szempontból említésre leginkább az amszterdami szerződés érdemes, melybe felvették a Nyugat-európai Unió 1992-ben elfogadott, előbb említett petersbergi feladatait is. Az amszterdami szerződés kinyilvánítja, hogy a Nyugat-európai Unió a fejlődő EU integráns része és a petersbergi feladatok keretében az EU-műveletekhez erőket és eszközöket biztosít. Vagyis az eddig marginalizálódott WEU fokozatosan integrálódik az Unióba és magával viszi vállalt feladatait is. Napjainkban a WEU EU-ba integrálódási folyamata már a vége felé jár, internetes oldalán már csak a szervezet történelméről találhatunk információkat¹.

Az Európai Unió és a NATO

A katonailag is egyre inkább együttműködő európai uniós tagállamok számára tehát 1992-től adva volt a közös kül- és biztonságpolitika pillére, melynek részeként megindulhatott a közös biztonság- és védelempolitika kidolgozása.

Az 1999. júniusi kölni európai tanácsi ülésen az európai katonai képességek fejlesztésére szólították fel az Unió tagjait, mely után vita alakult ki, hogy Európa mennyire függetlenedjen a transzatlanti kapcsolatoktól. Ez a vita igen komoly volt:

1 www.weu.int.: „A WEU válságkezelői képességeinek megszűnése során a legfontosabb lépéseket a WEU Parancsnokságának átadása és ezzel párhuzamosan a WEU Katonai Törzs megszűnése jelentették. Ezek az 1999. júniusi, kölni európai tanácsi döntés következményei, melyekkel a tanács az EU európai biztonság- és védelempolitikájának (ESDP) megerősítését tűzte ki célul.”

egyrészt az EU csak úgy válhat hiteles nemzetközi szereplővé, hogyha közös külpolitikája és önálló hadereje van; másrészt ez utóbbinak a létrehozása viszont felveti a NATO fenntartásának szükségességét.

A vita végeredményeként kompromisszum született, a tagállamok megállapodtak, hogy az EU a közös európai biztonság- és védelempolitikát az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével együttműködésben és arra támaszkodva kívánják megvalósítani. Az együttműködés talán legjelentősebb állomása a NATO washingtoni csúcsertekezlete volt 1999 áprilisában, ahol – az új tagok csatlakozásáról szóló hírek mellett eltörpülve – a Szövetség kifejezte készségét arra, hogy a jövőben rendelkezésre bocsátja eszközeit és képességeit az EU-vezetésű válságkezelő műveletekhez.

Washington nyomán tehát a NATO vállalta, hogy ha az Európai Unió a már említett Petersberg-típusú műveletek végrehajtásába kezd, akkor a Szövetség „úgymond: biztosítja eszközeit és képességeit (például tervezőképeségét, felderítőkapacitáit, stb.) ezen műveletek sikeres végrehajtásához. Ezt Berlin + (plusz)-nak nevezték el.

Az talán ismert tény, hogy Macedóniában az Amber Fox-misszió, melynek alapvető célja a választásokra odaküldött nemzetközi megfigyelők védelme és tanácsadás volt, napjainkig, 2003 tavaszáig NATO-művelet maradt, holott az Európai Unió már több hónapja szeretne volna átvenni ezt a tipikusan Petersberg-típusú feladatot a Szövetségtől. A problémát a NATO–EU-együttműködés gyakorlati megvalósításában az adódó politikai nézetkülönbségek és a katonai–technikai nehézségek jelentették.

A problémák ellenére az EU és NATO szervezeteiben a tagállamok sok mindenben megállapodtak, a legfelső szintű döntéshozói fórumok (tanácsok) jóváhagyásaira azonban sokáig várni kellett. Tisztázták az együttműködés intézményesítésével, a vezetés-irányítási elvekkel és a minősített információk cseréjével kapcsolatos kérdéseket, azonosították a szóba jöhető erők és eszközök körét, de ezek elfogadására csak a koppenhágai EU-csúcson (2002. december) került sor². A két szervezet között megszületett az évek óta várt megállapodás a NATO erőinek és eszközeinek EU részére történő átadásáról, illetve annak mikéntjétől³.

Az előbbieket figyelembevételével az új helyét és szerepét kereső NATO a 2001. szeptember 11-i terrortámadások következtében pedig ismét visszatérhet eredeti céljaihoz, vagyis a tagországok védelméhez, történjen az akár távol a transzatlanti régiótól. Ehhez újabb képességeket teremt, így például az új válaszadó erőt (Response Force), mely egy pár napon belül bevethető 21 ezer fős összhaderőnemi kötelék lesz. Eközben fokozatosan átadhatja a Petersberg-típusú, békeműveleti feladatokat az Európai Unió számára, melynek jegyében e sorok írásával egy időben zajlik a macedóniai NATO-misszió (Allied Harmony) EU általi átvétele, és egyeztetések folynak az SFOR felvállalásáról is.

2 A NATO Katonai Törzsében folyó munkában, mint NATO tagország, hazánk is részt vett. A washingtoni (1999) és a koppenhágai (2002) csúcson közötti időszakban számos tervezet látott napvilágot, míg végül kialakultak a NATO erőinek és eszközeinek „kölcsonadási” mikéntjei az EU részére.

3 A probléma megoldásához az új török kormány nagyobb rugalmassága járult hozzá, melynek fejében az EU megkezdte a törökök EU-érettségének vizsgálatát, és garantálták, hogy az EU nem kezd NATO-eszközökkel olyan műveletbe, amely Törökország érdekeltségi körébe tartozik (ciprusi békefenntartás).

Az európai haderő

Az 1999. decemberi, Helsinkiben tartott Európai Tanács-ülésem az önálló haderő létrehozásának szándéka tükröződik. (Azt, hogy a NATO-nak felajánlott erők részét képezhetik ezen európai haderőnek, hiszen a Szövetség ezeket „kölcson adhatja” az EU-nak, a korábban említett, ugyanebben a hónapban megrendezésre került washingtoni csúcs hagyta jóvá.) Az uniós célkitűzéseket Headline Goal-ként emlegetjük, tartalma pedig az, hogy az EU-nak 2003-ra rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy 60 napon belül telepítsen és ezt követően legalább egy évig fenntartsa egy 50–60 ezer főből álló, válságkezelésre alkalmas katonai erőt. Ennek a haderőnek katonai szempontból önfenntartónak kell lennie, azaz rendelkeznie kell a szükséges vezetési, irányítási, felderítési, valamint különböző harctámogatási képességekkel, logisztikai ellátással és szükség esetén a megfelelő légi és haditengerészeti komponensekkel.

Ezt követően az Unió a NATO segítségével meghatározta azokat a követelményeket, amelyek a Headline Goal-hoz adandó nemzeti felajánlások alapját képezték. A petersbergi típusú műveletek végrehajtásához szükséges képességeket a Helsinki Catalogue-ban (HHC) foglalták össze. Ennek végső változatában a Headline Goal végrehajtása érdekében 80 ezer fő, 300–350 repülő és 80 hadihajó meglétét ajánlották.

A 2000. november 20-án lezajlott képességfelajánlási konferencián az EU-tagországok a Helsinkiben megfogalmazott célok teljesítése érdekében megtették felajánlásaikat. Ennek értelmében több mint 100 ezer fő, körülbelül 400 repülőgép és 100 hajó áll az Unió rendelkezésére. Mennyiségi szempontból tehát túlteljesítették a szükségleteket, ezeknek az erőknek azonban 2003-ig tovább kell növelni az elérhetőséget, a telepíthetőségét, a fenntarthatóságát és az interoperabilitását⁴.

A 2001. november 19-i konferencián a miniszterek megerősítették a Headline Goal végrehajtása iránti elkötelezettségüket és készségüket a képességbeli hiányosságok pótlására. Felülvizsgálták és kiegészítették a nemzeti hozzájárulásokat és elfogadták az Európai Képesség Akciótervet (European Capability Action Plan, ECAP⁵).

A tagországok a konferencián tett újabb felajánlásaikkal számos, korábbi elmaradást tudtak pótolni. A szárazföldi és a haditengerészeti egységek megfelelnek az elvárásoknak, a felajánlott légi kötelékek a légvédelem és a szárazföldi csapatok oltalmazása érdekében biztosítják a mennyiségi követelményeket. További erőfeszítésre van azonban szükség a saját erők védelme, a logisztika, a szárazföldi egységek elérhetősége, a telepített erők mozgékonyasága és rugalmassága, a haditengerészeti repülési források, a kutatás-mentés és a nagy pontosságú fegyverek eredményes alkalmazása érdekében.

4 Az EU lehetővé tette, hogy a válságkezelő erökhöz az EU-tagjelöltek is hozzájáruljanak. Hazánk rendőri alegységet, egy gl. zászlóaljat és egy MISTRAL-szakaszt ajánlott fel.

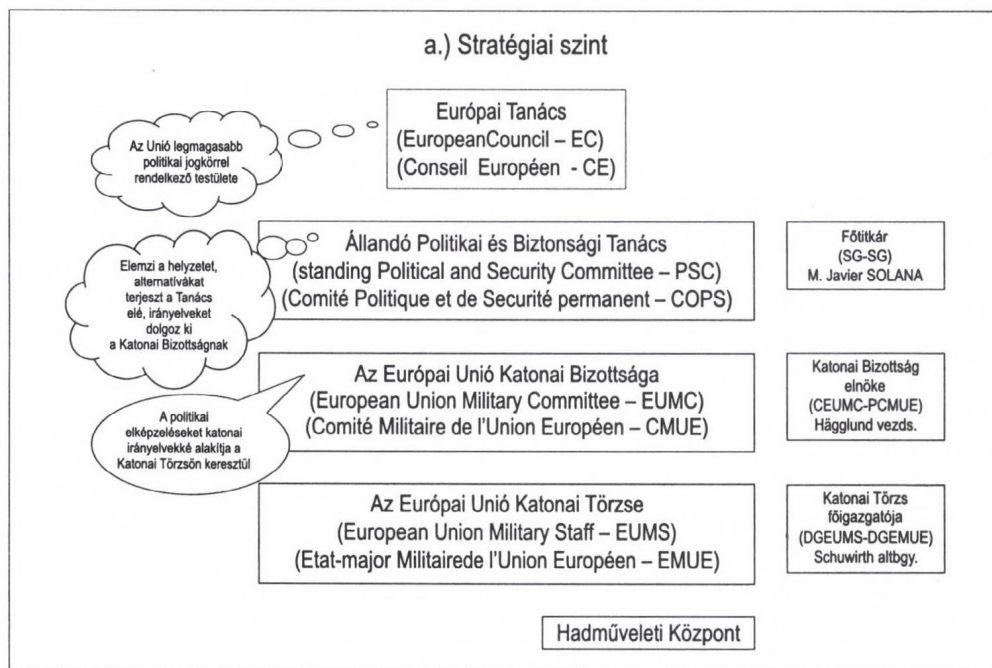
5 Az ECAP a Helsinkiben megfogalmazott célok végrehajtásában nyújt segítséget. Megkísérli racionalizálni a képességek fejlesztésére irányuló nemzeti és multinacionális erőfeszítéseket. A folyamat felügyeletére és az előrelépés ellenőrzésére a képességfejlesztési mechanizmus (Capability Development Mechanism – CDM) hivatott. Az ECAP végrehajtása során képességbeli hiányosságok pótlására törekednek, melyek módjai, a további nemzeti képességek és erők felajánlása, a meglévő képességek hatékonyabbá tétele, és a hagyományos katonai beszerzési programok ártértékelése.

Az európai nemzetek megfelelő számú parancsnokságot ajánlottak fel a vezetés-irányítást, kommunikációt és felderítést tekintve. A rendelkezésre álló légi és tengeri szállítóképességek elegendőek lesznek az erők telepítésének megkezdésére, továbbfejlődött a stratégiai mozgékonyosság, különösen a haditengerészet esetében. Erőfeszítéseket kell tenni a telepíthető kommunikációs egységek hiányának pótlására, a stratégiai döntéshozatal felderítő-, hírszerző-információkkal való támogatásának és a mozgékonyosság növelésére.

Az Unió politikai és katonai döntéshozó szervei⁶

2000 decemberében a nizzai csúcsértekezleten az EU létrehozta közös védelempolitikájának politikai és katonai szerveit is, (melyek szimmetriát mutatnak a NATO intézményeivel) a Politikai és Biztonsági Tanácsot (EU PSC), a vezérkari főnökökből, illetve azok delegáltjaiból álló Katonai Bizottságot (EU MC) és a mintegy 160 fős Katonai Törzset (EU MS). Az EU katonai struktúráját és a NATO felépítésével való összehasonlítását a következő három ábra szemlélteti⁷:

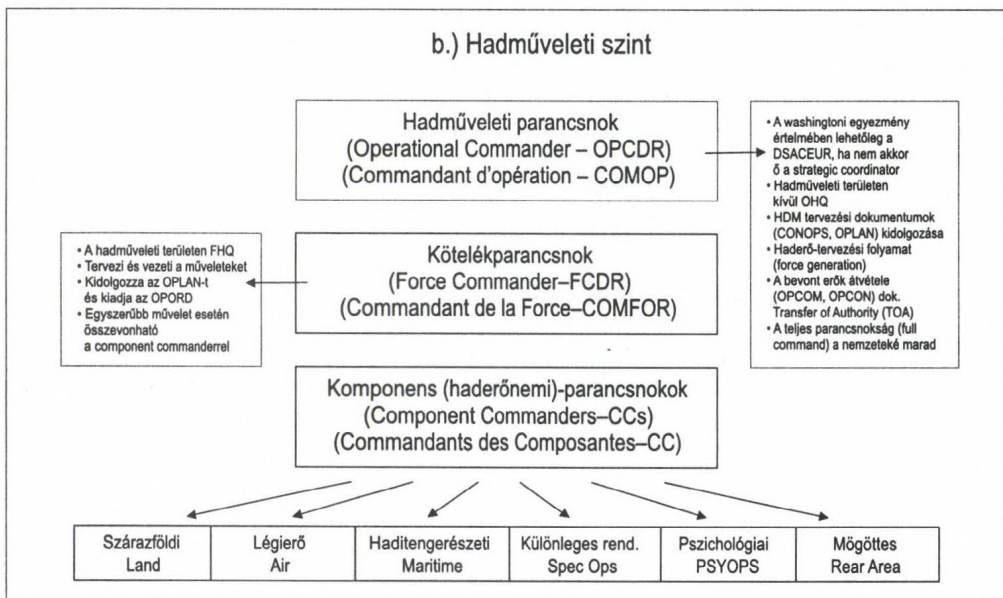
Az EU katonai struktúrája

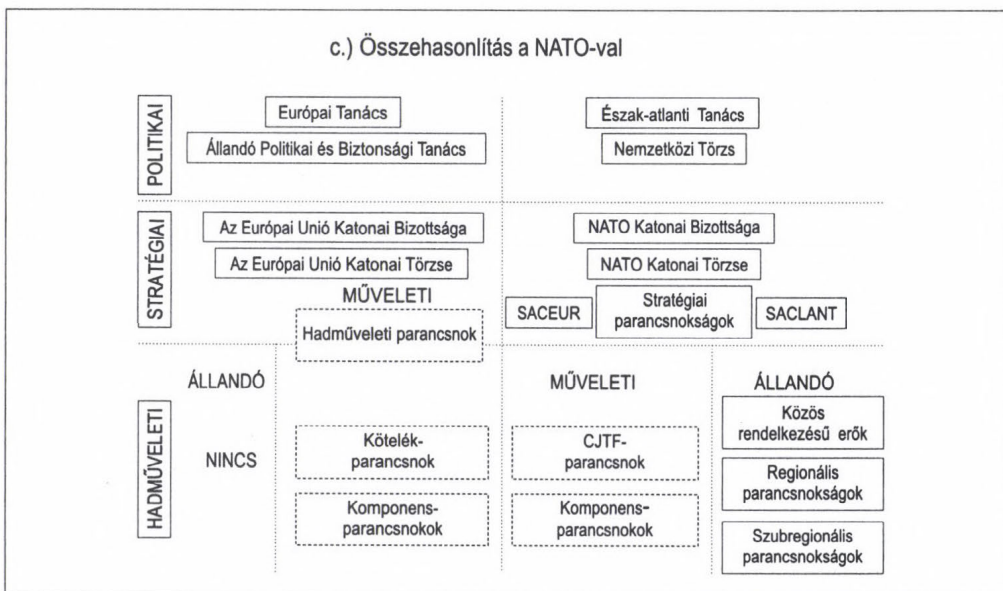
6 Természetesen itt csak a második pillérre vonatkozó szervezeteket közöljük. Erről bővebben lásd: <http://ue.eu.int/pesc/military/en/homeen.htm>

7 Horváth Gábor ezredes (az EU Katonai Bizottságához bejelentett katonai képviselő) 2003. március 11-én, az MH Szárazföldi Parancsnokságán elhangzott előadásából.

b.) Hadműveleti szint

c.) Összehasonlítás a NATO-val

Az Unió és hazánk katonai kapcsolatai, az előttünk álló feladatok

Hazánk és az Unió katonai kapcsolatait – noha a csatlakozási tárgyalásoknak nem volt katonai fejezete – a NATO-csatlakozásunkat követően egyre fokozottabb aktivitás jellemzi. Bár az 1999-es washingtoni csúcs az új tagok csatlakozási jegyzőkönyvei-

nek letétbe helyezésétől volt hangos, de ekkor született meg a már említett Berlin + is, melyben a Szövetség vállalta, hogy erőit és eszközeit „kölcsonadja” a Petersberg-típusú műveletek végrehajtásához. Új tagként pedig közvetlenül részt vehettünk az NATO–EU-tárgyalásokon és a Szövetségen belüli egyeztetéseken, melyek a Berlin + végrehajtásának mikéntjéről szoltak.

Az EU-val folyó együttműködés továbbá költségkímélő megoldásokat tesz lehetővé, bár ahogy ez a NATO-ban is illik, hozzá kell járulnunk a katonai feladatok végrehajtásához. A már korábban tárgyalt képességfelajánlási konferencián, melyen az EU lehetővé tette, hogy a tagjelöltek is hozzájárulhassanak a közös uniós katonai képességek megteremtéséhez, hazánk is felajánlásokat tett⁸. Ugyanakkor jelen leszünk az Unió első katonai missziójában is, melyben biztosítjuk a NATO–EU-parancsnokság védelmét, és egy törzstiszttel, illetve egy tiszthelyetessel veszünk részt az EU-parancsnokság munkájában⁹. Az Unió részéről segítségnyújtásra 1994-ben volt példa, amikor hazánk számára járőrhajókat biztosítottak az ENSZ-embargó végrehajtásához.

Mint NATO- és hamarosan EU-tagok, jelenleg különleges státuszt élvezünk az Unió részéről a szervezet védelempolitikájának alakításában. A franciák külön konzultációkat tartanak az EU-tagjelöltek számára a közös haderő kialakításáról, de több uniós tag is megkülönböztetett figyelmet szentel az aspiránsokra. Legfontosabb azonban, hogy a csatlakozási tárgyalások lezárásától szavazati jog nélkül részt vehetünk az EU szervek, bizottságok munkáiban¹⁰.

A kapcsolattartás katonai szempontból is biztosítva. A vezérkari főnök NATO-képviselőt ellátó állandó NATO-katonai képviselőnk (jelenleg Braun László vezérőrnagy) egyben az EU Katonai Bizottságához bejelentett képviselő is, 2003 áprilisában pedig kihelyezésre kerül a katonai képviselő EU-s helyettese (egy ezredes). 2004-ben az EU Katonai Törzsében várhatóan 3–4 főtiszti rendfokozatú személy delegálására lesz módunk. A megfelelő képzettséggel és az angol-francia kettős nyelvtudással rendelkezők kiválasztása kezdetét vette. Az EU katonai szerveinél a fokozottabb jelenlét számos technikai problémát okoz majd (a kihelyezésre kerülő tisztek, illetve a kisegítő állomány életkörülményeinek megteremtése, az irodák berendezésének és a jelentkező költségek elszámolásának kérdése). El kell fogadni az új beosztások kidolgozott munkaköri leírásait, valamint a módosítani kell a HM–KüM közös utasítást a Magyar Köztársaságnak a NATO- és EU-szerveinél való képviseletéről. De ezzel együtt lehetővé válik nemzeti érdekeink fokozottabb képviselete és megnyílnak az eddig szá-

8 Az évenként kitöltésre kerülő „Bidding Tool”-ban – mely a NATO védelmi tervezési kérdőív EU-s megfelelője – 2003. március 1-jén tettük meg újabb EU-s katonai felajánlásainkat, melyek megegyeznek a korábbi vállalásainkkal.

9 2003. február 12-én a DSACEUR (az EU-műveleteket mindig a NATO európai származású főparancsnok-helyettese vezeti) kiadta felszólítólevelét a macedóniai EU-műveletben való részvételre. Február 17-én írásban adtunk tájékoztatást a misszióban való részvételi szándékunkról, így hozzájáruló nemzetként február 20-án ott lehettünk a SHAPE „haderő-létrehozási konferenciá”-n.

10 Így jelentősen megnőtt az EU-tól beérkező ügyiratok száma. Egy-két órás határidővel várnak választ számunkra fontosabb (katonai képességfejlesztés véleményezése) és kevésbé fontos (a togói választásokkal kapcsolatos EU-nyilatkozat) kérdésekről. A speciálisan katonai területeket érintő ügyiratok kezelésére a vezérkar csoportfőnökségein és MH-parancsnokságokon EU-referensek kerültek felkészítésre.

munkra zárt bizottságok, szervezetek, testületek. Többek között részt vehetünk a már említett ECAP paneleink¹¹ munkáiban, lehetővé téve a megfogalmazott EU-s katonai hiányosságok csökkentéséhez való effektív hozzájárulásunkat.

Ha az EU katonai szerveivel való kapcsolatokról beszélünk, szólnunk kell az Eurocorpsról is. Az Eurocorps része a NATO új haderőstruktúrájának (HRF HQ minősítésű parancsnokság¹²), bár speciális státusszal (tisztán európai erő, melyben Franciaország katonailag is jelen van). A nem EU-tag országok összekötőtisztekkel képviseltetik magukat a parancsnokságon. Tavaly a spanyol vezérkari főnök felvette magyar összekötőtiszt kiküldetését, a javaslat akkor nem kapott kellő figyelmet. EU-tagságunkkal összefüggően jelenlétünk az Eurocorpsnál indokoltá válik, annál is inkább, mivel a jövőben a Balkán egységes hadművelleti területként kezelendő, ahol az Unió által vezetendő műveletekben (főleg az SFOR átvételével) az Eurocorps központi szerepet kaphat.

Az idei évnek ezeknél látványosabb feladata lesz az erősödő EU–NATO-kapcsolatok jegyében 2003-ban sorra kerülő első NATO–EU közös gyakorlat, melyen mi is részt veszünk.

Jövőbeni feladatainkról szólva nem szabad megelégednünk arról sem, hogy EU-integrációnk számos területen érintheti a Magyar Honvédséget. Leginkább az Unió első pillérében megfogalmazott kötelező érvényű előírások átvétele jelenthet problémát. A várható szigorú környezetvédelmi előírások többek között bennünket a kenő- és üzemanyagok tárolásával és megsemmisítésével, a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos eljárásaink felülvizsgálatára készítetnek, a tájvédelmi szabályzók pedig kihatnak a gyakorló- és lőtereink használatára. Jogászainknak mindenesetre rengeteg munkája lesz, mint ahogy nekünk, katonáknak is. Ahhoz, hogy a Magyar Honvédség a helyes úton menetelhessen Európába, nagyon sokat kell tennünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Köztársaság állandó NATO-katonai képviselő-hivatal hetii és eseti jelentései (2002–2003).

A NATO- és EU-katonai bizottsági jelentések jegyzőkönyvei (2002–2003)

Internetes források: www.weu.int, www.nato.int, www.europa.eu.int

11 Az európai képesség akcióterv a meglévő katonai képességhiányok csökkentésére hivatott. Jelenleg 19 panelben folyik munka, melyek közül néhány számunkra is munkát jelent majd (a 'precíziós fegyverek' panel például az új Grippenek beszerzésével válik érdekessé).

12 Az Eurocorps 1992-ben alakult. Tagállamai: Németország, Franciaország, Spanyolország, Luxemburg, Belgium. Alkalmazását háromféleképpen tették lehetővé: Humanitárius missziók és természeti vagy technikai katasztrófaelhárítás; béketeremtés és békefenntartás az ENSZ vagy az EBESZ irányításával; a NATO washingtoni szerződésének, illetve a brüsszeli szerződés (WEU) 5. cikkelye értelmében végrehajtandó közös védelmi feladatok. 1998-tól az Eurocorps-Parancsnokságról négy, egymást követő kontingensben 470 fő erősítette meg az SFOR-Parancsnokságot Bosznia-Hercegovinában. Ez a megerősítés alkotta a NATO HQ létszámának 37%-át. 2000. január 28-án az Észak-atlanti Tanács megbízta az Eurocorps parancsnokát a koszovói KFOR-Parancsnokság magjának kialakításával. 2000. márciustól októberig 350 Eurocorps-katona képezte a KFOR–3 parancsnokságok vezető állományát Pristinában és Szkopjében.

Gelsei András

A békeműveletek néhány aktuális kérdése

 A Magyar Honvédség NATO-műveletekbe jelenleg és a jövőben várható bevonásának egyik sajátos területét a békeműveletek képezik. Ilyen műveletekre sor kerülhet békeidőszakban és fegyveres konfliktus idején. Ezek minden esetben a nem háborús műveletek kategóriájába tartoznak, melyeket a békefolyamat elősegítése érdekében folytatnak az ENSZ- vagy más, regionális biztonsági szervezetek kezdeményezésére. A szerző cikkében a békeműveletek néhány politikai, katonai, valamint támogatási és biztosítási kérdését tekinti át.

Különböző típusú béketámogató műveleteket ismerünk, nevezetesen konfliktus- (válság) megelőző, humanitárius, békefenntartó, békeépítő és békekikényszerítő műveleteket. Túlnyomó részük az ENSZ Alapokmánya VI. fejezetének hatálya alá esik, míg az utolsó az alapokmány VII. fejezetébe tartozik.

A műveletek létrejöhetnek a viszonylag békés vagy már a feszültségekkel teli környezetben, melyek folyhatnak a béketámogató műveletek részeként vagy önállóan. A béketámogató műveleteket rendszerint többnemzeti erők kötelékében hajtják végre.

A Szövetséges Fegyveres Erők Európai Legfelső Parancsnoksága (SHAPE) által kiadott NATO-doktrína a béketámogató hadműveletekre¹ c. dokumentum hat fő csoportba sorolja a béketámogató műveleteket az alábbiak szerint: konfliktusmegelőzés, béketeremtés, békefenntartás, békekikényszerítés, békeépítés és humanitárius műveletek.

A konfliktusmegelőzés általános szakkifejezés, amelyet különböző tevékenységek megnevezésére használunk – különösképpen az ENSZ Alapokmány VI. fejezetében találhatóak ezek –, amelyek a diplomáciai kezdeményezésektől a viták fegyveres konfliktussá eszkalálódásáig, vagy azok elterjedését megelőző csapattelepítésekig terjedő skálán mozognak. A konfliktusmegelőzéshez tartozhatnak a tényfeltáró missziók, konzultációk, figyelmeztetések, ellenőrzések és megfigyelés. A preventív

¹ NATO-doktrína a béketámogató hadműveletekre, MC 327, SHAPE 1994. magyar nyelven kiadta a HVK EAIMCS, 1996.

telepítésbe rendszerint beletartoznak polgári és/vagy katonai erők, amelyeket a válság kitörésének megakadályozására telepítenek.

A *béketeremtés* olyan diplomáciai akciót jelent, melyet a konfliktus kirobbanása után vezetnek be azzal a céllal, hogy létrehozzák a békés rendezés feltételeit. Ebbe beletartozhatnak az olyan dolgok, mint jószolgálati küldöttségek, mérlegelés, békítés, és olyan tevékenységek, mint a diplomáciai elszigetelés és a szankciók alkalmazása.

A *békefenntartás* – szűkebben definiálva – az államok közötti vagy államon belüli ellenségeskedéseknek a megállítása, mérséklése és/vagy felszámolása, amelyet nemzetközileg szerveznek és vezetnek, katonai és polgári személyeket alkalmazva a konfliktus megoldása és a béke megőrzése, helyreállítása politikai folyamatának kiegészítésére. Az ENSZ Alapokmány VI. fejezetén alapuló békefenntartó hadműveletek hagyományosan igénylik a békefenntartó erőknek a területen való telepítését a felek hozzájárulásával, beleértve a demarkációs vonalak felügyeletét, tűzszünetek megfigyelését, ütközőzónák ellenőrzését, a hadviselő felek lefegyverzését és demobilizálását, valamint a határok felügyeletét. Az ENSZ kiterjesztette a „békefenntartás” név alatt teljesítendő katonai műveletek típusait, így abba beletartoznak például a humanitárius műveletek és a menekültek védelme, oltalma is.

A *békekikényszerítés* az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alatt végrehajtandó akció, amelynek során katonai eszközöket használnak a béke helyreállítására egy adott konfliktusterületen. A fogalomhoz tartozik az államok közötti vagy egy államon belüli konfliktuskezelés is a humanitárius segítségnyújtás szükségességének idején, vagy ahol az állami intézmények összeomlottak.

A *békeépítés* konfliktus utáni tevékenység azon struktúrák meghatározására és támogatására, amelyek megerősítik és megszilárdítják a politikai rendezést a konfliktus megismétlődésének elkerülése érdekében. Tartalmaz mechanizmusokat azon struktúrák meghatározására és támogatására, amelyek konszolidálhatják a békét, elősegítik a bizalomérzetet és a jólétet, támogatják a gazdasági újjáépítést, és mind katonai, mind polgári részvételt igényelnek.

A *humanitárius műveletek* olyan missziókat jelentenek, amelyeket az emberi szenvedés enyhítésére vezetnek aszály, éhínség vagy konfliktus esetén, különösképpen olyan körülmények között, amikor a területen lévő felelős hatóság képtelen, esetleg nem hajlandó gondoskodni a lakosság megfelelő ellátásáról. A csapatok feladata – többek között – az ENSZ vagy más nemzetközi, nemzeti szervezet támogatása a műveletek folyamán. A humanitárius missziókat békebiztosító hadművelet keretében is lehet vezetni, vagy mint egy teljesen független feladatot.

Felderítés, a műveletek tervezése és vezetése

A békekikényszerítéstől eltérő békefenntartó műveletekben a felderítés szabvány katonai törzsfunkcióját „katonai információnak” vagy egyszerűen „információnak” hívják. Ezt a kifejezést nem csak politikai okokból használják. A konfliktusban részt vevő felek a békefenntartó erők minden információgyűjtési kísérletére gyanakvóan tekinthetnek, amely az ő katonai és félkatonai erőikre vonatkozik, tekintet nélkül arra, hogy milyen lényegesek ezek az információk a feladat műveleti hatékonyságának biztosításához. A konfliktusban részt vevő felek ezen aggodalma megköveteli,

hogy – a békekikényszerítő műveletek kivételével – az információgyűjtési, kiértékelési és elosztási eljárások jelentősen különbözzenek a hagyományos katonai műveletek számára kifejlesztettektől. Amikor szükséges, az előljáró parancsnokságok kérni fogják a felderítési, előrejelzési és katonai információkat az érintett nemzetektől. Ezen információkra alapozva fogják felbecsülni a NATO- és a nem NATO-erőforrások békefenntartó műveletekbe való bevonásának hasznosságát és a kockázatait.

Rendes eljárási körülmények között a legtöbb felderítési anyag, amelyet a nemzetek a NATO rendelkezésére bocsátanak, kizárólagosan a szövetségnek, mint egésznek vagy alkotó nemzeteinek a használatára szolgál. Az ezen a bázison kapott felderítési anyagokat a NATO-nak nem lehet egy nem tagállam vagy bármilyen nemzetközi szervezet – amelybe nem tagállam országok is tartoznak – rendelkezésre bocsátani. Bármilyen különböző követelmények jelentkeznek is békefenntartó művelet során, ezt az alapvető elvet be kell tartani. Az ilyen előírások azonban nem akadályozhatják meg az egyes nemzeteket abban, hogy felderítési adatokkal lássák el közvetlenül a saját nemzeti erőiket akár NATO-parancsnokság alatt vannak, akár nem. Továbbá ez nem akadályozhatja meg az egyes nemzeteket abban, hogy két- vagy többoldalú relációban kiválasztott nemzetekkel előkészületeket tegyenek felderítési adatokkal való ellátásra vagy azok cseréjére.

A békefenntartó műveletek katonai tervezésekor számításba kell venni, hogy a NATO katonai támogatásának szintjei a tanácsadástól és a koordinációtól a kiszolgálásról való gondoskodásig, megfigyelők és haderők küldéséig terjedhetnek. Ezeknek a tevékenységeknek az a céljuk, hogy lehetőséget adjanak egy olyan politikai folyamat kialakulására, amelynek során a nézeteltéréseket meg lehet oldani. A polgári szervezetek és struktúrák folyamatban való részvételét szintén számításba kell venni.

A békefenntartó műveletek műveleti tervezését és végrehajtását a kijelölt szövetséges erők parancsnoksága és törzse végzi annak alapján, ami az Észak-atlanti Tanács, a Védelmi Tervező Bizottság, a Katonai Bizottság hatásköréből ered, a NATO legfelső parancsnok útján, az alkalmazás alapelvein túl a következő pótlólagos irányelvek figyelembevételével:

- A tervezésnek a lehetséges békefenntartó és békekikényszerítő feladatok és küldetések szélesebb kiterjesztését kell fednie a műveletek specifikus területén.
- Kéréseket kell megfogalmaznia a nemzeti eszközök igénybevételére vonatkozóan, beleértve a katonai erőket is.
- A műveletekben részt vevő politikai-katonai szervezetekkel kapcsolatot kell kiépíteni és hatékony koordinációt kialakítani.

A NATO parancsnoki struktúrája és a szövetséges egyesített erők képesek arra, hogy egyedülálló hozzájárulást biztosítsanak a békefenntartó műveletekhez, amelyeket az ENSZ vagy az EBESZ támogat. A békefenntartó tevékenységek címszó alatt azonosított, széles skálájú katonai tevékenységek tervezése és végrehajtása számára kialakított elvek közül sok egybeesik azokkal, amelyeket a szövetséges közös hadműveletekben általában alkalmaznak. Vannak azonban olyan aspektusai a békebiztosításnak, amelyek különleges megfontolásokat igényelnek.

A szövetséges *békefenntartó műveletek legfontosabb doktrinális elveit* az alábbiak szerint összegezhetjük:

- A NATO-szintű vezetési szerveknek kellő időben és világos politikai direktívát kell kiadni, végrehajtható mandátum meghatározásával és ha lehetséges, a kívánatos, elérendő végállapot megjelölésével.
- A vezetés hadműveleti szintjén szükséges egy direktíva, amely felöleli a haderők bevetését, alkalmazását és kivonását. A direktívának magában kell foglalnia a feladatmeghatározást, amely tartalmazza: a kívánatos végső állapotot és időkorlátozásokat; a hadászati célokat; a haderő struktúráját és annak összetételét; a vezetési struktúrát; a csapatok békeelhelyezési körletbe történő visszatelepítése érdekében elvégzendő előkészületek feladatait.
- A haderőnemi parancsnok korai kijelölésének és a tervezésbe a kezdetektől való bevonásának szükségessége. Csak ha ezeket a feltételeket teljesítik, akkor lesz képes a parancsnok kialakítani hadjáratának tervét, meghatározni a súlypontokat és a fő erőfelfejtést és a művelet kezdetétől közérthető parancsokat kiadni a csapatai számára.
- A polgári, katonai, politikai, diplomáciai és nem kormányzati szervezeti elemek integrációja minden szinten szükséges.
- A követelmény egy összekovácsolt, együttműködni képes haderőre, amely a feladathoz szervezetében is illeszkedik.
- A meghatalmazásnak tartalmaznia kell az alkalmazandó haderő szintjét, valamint az állandó érvényű utasításokat (ROE) melyeket harmonizálni kell a résztvevő haderők teljes körében.
- A megerősítő és felmentő erőket meg kell határozni annak érdekében, hogy fenntarthatassuk a haderőket akkor is, amikor a helyzet megkövetelné egy vagy több harcrendi elem kivonását, például abban az esetben, ha nemzeti ellenvetés lenne a haderők meghatalmazási szintjének megnövelésével szemben. Amennyiben egy művelet hosszabb ideig tart, mint amennyire terveztek, akkor szintén megerősítést kell igényelni.

A békefenntartó műveletek politikai érzékenysége és többnemzeti karaktere nagyon tiszta vezetési kapcsolatrendszer igényel. Csak kis különbségek várhatóak a vezetési struktúrában azon műveletek között, amelyeket az ENSZ illetve az EBESZ vagy más nemzetközi szervezet vezet.

A Magyar Honvédség kijelölt erői alkalmazásra kerülhetnek válságkezelő műveletek végrehajtására. A válságreagáló műveletek a szövetség erői által az Észak-atlanti Tanács politikai és stratégiai irányításával, az Észak-atlanti Tanács feladatrendelő direktívájának irányelvei és a nemzetközi egyezmények előírásai szerint kerülnek végrehajtásra.

A válságreagáló műveleteknek számos olyan speciális sajátossága van, amelyek hatást gyakorolnak a résztvevő erők alkalmazására, a vezetési stílusra, a vezetés szervezeti felépítésére, a vezetés támogatására, beleértve a törzsek feladatait is. Legfontosabb jellemző a politikai akarat folyamatos érvényesítése, a politikai dimenzió fontossága. A katonai vezetőknek általában nincs döntő szavuk a tevékenység irányításában, mivel a katonai műveletek a komplex tevékenység egy összetevőjét képezik a hasonló fontosságú politikai, gazdasági, humanitárius, jogi kérdések mellett. A poli-

tikai megfontolások egészen a harcászati szintig befolyásolhatják a parancsnoki döntéshozatalt, illetve korlátozhatják a katonai vezető tevékenységi lehetőségeit.

A válságreagáló műveletek során, az események nem várt fordulatai miatt megtörténhet, hogy ami korlátozott beavatkozást igénylő műveletnek indult, az a katonai erők hosszú jelenlétét megkövetelő alkalmazást jelent. A parancsnokoknak már a műveletek kezdetétől tudatában kell lenniük, hogy a válságreagáló műveletek közben gyors megoldásokra kevésbé számíthatnak, és nyilvánvalóan hosszabb távra kell tervezniük. Az alkalmazott erők számára rendszerint létfontosságú a helyi lakosság támogatása. Ez nyilvánvalóvá teszi az intenzív kapcsolatok és tájékoztatás szükségességét a helyi lakossággal és különösen a gazdasági, és humanitárius programok kerülnek előtérbe.

A válságreagáló műveletek vezetése alatt olyan vezetési tevékenységeket értünk, amelyek széleskörűen magukban hordozzák a béke- és háborús vezetés elemeit, módszereit, sajátosságait és messzemenően figyelembe veszik a válságreagáló műveletek során ránk kényszerített sajátosságokat. A válságreagáló műveletek vezetése – összhangban azok többnemzeti jellegével – a multinacionális vezetési elvek és módszerek alkalmazásával történik.

A szövetség összhaderőnemi és többnemzeti műveleteinek vezetési elvei alkalmazhatók a válságreagáló műveletek vezetése során az összes katonai műveletre. Ugyanakkor a válságreagáló műveletek jellege a katonai műveletek már elfogadott elveinek eltérő megítélését, illetve kiegészítését teszi szükségessé. Az alapelvek nem alkalmazhatók egyenlő súllyal minden helyzetben, szükséges azokat kiegészíteni a helyi, nemzeti sajátosságokkal, a saját vezetési gyakorlattal, amelyek így nagymértékben elősegíthetik a kapott katonai feladatok eredményes végrehajtását.

A műveletek támogatásának és biztosításának néhány eleme

A műszaki csapatok sok olyan képességgel rendelkeznek, melyekre a békeműveletekben elkerülhetetlenül szükség van. Megsokszorozzák a műveletekben részt vevők tevékenységének, védelmének hatékonyságát. A műszakiak biztosítják a szükséges eszközöket és tevékenységet, a mozgás- és túlélést biztosító képességeket fokozzák, akadályokat építenek. Az egyéb fontos feladatok között szerepelhet a víz biztosítása, tárolása és elosztása, a meglévő polgári létesítmények és berendezések karbantartása és javítása szükség szerint, valamint az aknák és egyéb, fel nem robbant lőszer helyének meghatározása, eltávolításuk és megsemmisítésük.

„A békefenntartó műveletek műszaki támogatásának célja, hogy a csapatokat küldő nemzetek és szervezetek által biztosított műszaki erők és eszközök hatékony alkalmazásával: fenntartsuk a békefenntartó erők biztonságát és mozgásszabadságát; támogassuk a nemzetközi (kormányzati és nem kormányzati) szervezetek munkáját és segítsük a helyi kormányzati szervezetek és civil közösségek működési és életfeltételeinek megteremtését.

Ezek a célok elérhetők: a hadszíntéri műszaki erőforrások hatékony és centralizált felhasználásával; a hadosztály (dandár, zászlóalj) műszaki erőforrások munkájának koordinálásával; a helyi haderők által végzett műszaki munkák összehangolásá-

val, folyamatos felügyeletével; a műszaki támogatási feladatokba bevonható nem katonai (helyi, nemzetközi) erőforrások felhasználásával.”²

A tevékenységek összehangolásához a közösen kialakított, valamennyi alegységre vonatkozó, állandó érvényű utasításnak (ROE) a teljes megértése alapvetően szükséges. Ebből következik, hogy a kontingens parancsnokának teljes mértékben tisztában kell lennie a támogató műszaki erők jellemzőivel.

A NATO-tagállamok csapatai körében rendszeresített katonai rendőrség rendelkezik a megfelelő kiképzettséggel, tapasztalattal és felszereléssel ahhoz, hogy jelentősen hozzájáruljon a békeműveletekhez, főként ott, ahol a jog és a rend felborult. A katonai rendőrség alakulatai szoros együttműködésben fognak dolgozni a csapatok civil rendőri komponenseivel, valamint a helyi rendőri hatóságokkal. Az ilyen küldetések érzékeny jellege miatt a katonai rendőrség a törvénytelen cselekedetek megfékezésére vagy a helyi törvényeknek a csapatok tagjai által való megszegésének megelőzésére ill. szankcionálására összpontosít.

A szövetséges békefenntartó műveletek logisztikai biztosításának részleteit eseti alapon kell meghatározni, kiindulva az erőfeszítések összesítéséből, ahol ez lehetséges. Számos szervezet részére szükséges lehet logisztikai támogatást adni, ebbe beletartozhatnak katonai egységek és alakulatok, egyéni megfigyelők, járőrök és csapatok, nem NATO-, vagy nem kormányzati szervezetek ugyanúgy, mint polgáriak és a polgári rendőrség. Meg kell fontolni, hogy szükséges-e iránymutatásról vagy támogatásról gondoskodni a következő területeken: vezetés és irányítás, adminisztráció, kommunikáció, élelmiszer- és vízellátás, műszaki munkák, katonai rendészet, lőszerellátás, szerződés-kötések, egészségügyi és üzemanyag-biztosítás, valamint közlekedés.

A békefenntartó műveletek részére adandó kommunikációs és információs támogatást eseti alapon kell meghatározni. A helyben létező polgári kommunikációs rendszereket és a pótlólagos polgári és katonai kommunikációs lehetőségeket kombinálva kell használni.

A NATO katonai erőit is magukba foglaló békefenntartó műveletek CIS-követelményei sem műveletileg, sem technikailag nem különböznek jelentősen az általános katonai műveletek ilyen irányú biztosításától. A békefenntartó NATO-műveletek maguk után vonhatják specifikus NATO-erők bevetését a nemzetközi szervezetek tevékenységéhez való hozzájárulásként, ahelyett, hogy a megmaradt NATO-szervezeteket telepítenék azok integráns CIS-eszközeivel. Ez megköveteli egy olyan szervezet működését, amely széles körű forrásokból – esetleg nem NATO-országokat is beleértve – biztosítja az eszközöket, a szolgáltatásokat és a személyi állományt. A haderőknek a NATO területén kívüli alkalmazása megnöveli az igényt a nem a NATO által birtokolt CIS-erőforrások felhasználása iránt, amelyek például pótlólagos kereskedelmi eszközök és szolgáltatások is lehetnek. A CIS-biztosítást – amennyiben a feladatot meghatározták – a műveleti követelményekhez kell igazítani. Ez megkövetelheti azon CIS-erőforrások betagolását, amelyek jelenleg nem NATO-államokban vannak használatban.

2 Dr. Padányi József: Hogyan tovább, műszakiak? (A műszaki támogatás elvi és gyakorlati kérdései ma és holnap, Tanulmány, HM Tudományszervező Tanács 2002. p. 7–8.)

A NATO-területen kívül bármilyen előretolt telepítés során a megbízható CIS biztosítást nehéz elérni, és rendszerint szükség van a katonai és a polgári szolgáltatások és eszközök pótlólagos kombinációjára.

A békefenntartó művelet – a békekikényszerítői jelleg hiányában – nem szükségszerűen csökkenti a CIS-biztonsággal szembeni követelményeket. Egy ilyen műveletben részt vevő egyesített szövetséges haderőt nem részrehajló harmadik félnek kell tekinteni, és azt kell feltételezni, hogy a CIS rendszerint nem követel titkosítást. Mindamellet mindig létezni fog egy követelmény a konzultációs folyamat magánjellegének biztosítására, és ebbe beletartozhat a kereskedelmi titkosító eszközök alkalmazása a NATO- és nem NATO-erők közötti kommunikáció privát jellegének biztosítására. A politikailag érzékeny viták és az információcsere folyamatos lesz. Amennyiben a békefenntartó művelet során a helyzet változása a CIS-biztonság magas fokát követeli meg, nehéznek bizonyulhat a közös erők felszerelését, kódjait és más működési tényezőit ahhoz illeszteni. Mindamellet a békefenntartó művelet kialakításakor biztonságos CIS-t kell tervezni a NATO irányítás számára és ellenőrzése alatt.

A külső CIS-követelmények kapcsolatokat igényelnek a haderő parancsnoka és a következők között:

- politikai hatóságok (ENSZ, EBESZ vagy mások);
- nemzeti és nemzetközi karitatív szervezetek, amelyek a hadműveleti területen találhatók;
- megfigyelő/ellenőrző missziók, amelyek a békefenntartó haderőtől elkülönülten tevékenykednek;
- résztvevők a nem NATO-államokból.

Egy kapcsolat szükséges a haderők parancsnokának főhadiszállása és a NATO regionális főparancsnoksága között, a haderők NATO támogatását igénylő témákkal való foglalkozás céljából. Ez a kapcsolat a NATO integrált kommunikációs rendszerének legelérhetőbb csatlakozási pontjára kapcsolódik. A stratégiai kapcsolat támogatásának lehetséges forrásait a nemzetek hozzájárulásai képezhetik a NATO vagy a felelős szervezet – ENSZ vagy EBESZ – erőfeszítéseire. A mögöttes terület kapcsolódása a NATO-főparancsnok felelősségi körébe tartozik. Az eszközöket a NATO CIS előre nem látható esetekre szolgáló készletéből lehet biztosítani.

A belső CIS-követelmények közé tartozik a harcászati kommunikáció a haderő parancsnok főhadiszállása és az alárendelt egységek között ugyanúgy, mint a nemzeti komponenseken belül. A hierarchikus kommunikációt a haderő-főparancsnokság és az alárendelt egységek között a NATO vagy egyetlen nemzet biztosítja. A békefenntartó haderők minden nemzeti kontingense számára a belső CIS-t az adott szervezetet küldő ország biztosítja.

Polgári és katonai kommunikációs lehetőségek kombinációjára kell törekedni, amennyiben megfelelő polgári kommunikáció létezik. El kell kerülni, hogy kizárólag a fogadó ország rendszereire támaszkodjunk a műveleti területen uralkodó politikai, katonai és technikai bizonytalanságok miatt.

A NATO békefenntartó műveleteinek kontextusában a jogi aspektusok két fő területet érintenek: először hatáskör és kompetencia, másodszor a műveleti képességek. Az első területen a jog gondoskodik egy jogi alapról, és segíti a személyi állományt az erős jogi hatáskör biztosításával. Ez szintén kialakítja a felelősség elveit a szövetséges béke-

fenntartó erők vezetésének irányítására vonatkozóan. A tervezőknek biztosítaniuk kell a megfelelő jogi védelmet speciális egyezmények révén, amelyek gondoskodnak a NATO személyi állománya számára a privilégiumokról és védettségekről, amelyek rendszerint társítva vannak a haderőkre vonatkozó egyezmények státuszával.

Az ENSZ-haderőknek a fogadó országban lévő alapvető státusza az ENSZ Alapokmány 104. és 105. cikkelyéből van levezetve. Ezek a cikkelyek olyan jogi lehetőségeket, privilégiumokat és védettségeket adományoznak az ENSZ-nek, amelyek szükségesek a szándékok teljesítéséhez. Hasonlóképpen az ENSZ-hivatalnokok is hasznát látják a privilégiumoknak és védettségnek, amelyek ahhoz szükségesek, hogy gyakorolni tudják funkcióikat az ENSZ-tevékenységekkel kapcsolatban.

Az érvényben lévő alapokmányban található előírásokat az 1946. évi „ENSZ megállapodás a privilégiumairól és védettségeiről” című anyagában dolgozták ki, amelyet a tagállamok nagy többsége elfogadott. Ahol az ENSZ haderőket egy olyan országban telepítik, amely nem tagja a megállapodásnak, a megállapodás jogi előírásait mindamellettt alkalmazhatónak deklarálhatják a haderők státuszáról szóló egyezményben (SOFA), amely az ENSZ és a fogadó ország között léphet érvénybe.

Egy, az ENSZ és a NATO közötti egyezmény körvonalazhatja a NATO-részvétel feltételeit, tekintettel a személyi állományra és az eszközökre, amelyekkel az hozzájárul az ENSZ békefenntartó műveletéhez.

Az ENSZ-szel való formális egyezmény hiányában sem a NATO nem részesülhet az ENSZ jogi státuszában, sem pedig ennek személyi állománya nem kaphatja meg a státusszal járó előnyöket vagy privilégiumokat, amelyeket az ENSZ Alapokmánya az 1946-os megállapodás az ENSZ privilégiumairól és védettségeiről vagy a fogadó ország között megkötött SOFA tartalmaz.

A NATO és katonai szerveinek jogi azonossága és státusza, amelyeket az ottawai egyezmény, a párizsi jegyzőkönyv és a NATO SOFA egyaránt tartalmaz, nem érvényesek azokban a műveletekben, amelyeket a nem NATO-országok területén folytatnak. Ennek következtében egy formális egyezményre van szükség a NATO és az ENSZ vagy a fogadó ország között.

Amennyiben NATO-eszközök kerülnek bevonásra ENSZ békefenntartó feladataiba, úgy a hatáskör, a kompetencia és a státusz vonatkozásában ugyanazokat a jogi elveket kell alkalmazni, mint amelyekben a NATO csak eszközökkel járul hozzá az művelet támogatásához. Egyezményt vagy megállapodást kell kötni az ENSZ és a NATO között, amelyben specifikusan az ilyen hozzájárulás a pénzügyi aspektusaival és az azt követő jogi felelősségekkel kell foglalkozni. Ilyen esetben referenciának kell tekinteni az ENSZ-modell egyezményét a részvétel feltételeiről, amely a tagállamok részéről történő felszerelés biztosítását tartalmazza.

Összefoglalva megállapítható, hogy az elmúlt 10 évben az euroatlanti békét és stabilitást új, aszimmetrikus kockázatok megjelenése fenyegette, amelyek magukban foglalják a kisebbségi konfliktusokat, a gazdasági instabilitást, a politikai rend összeomlását és a tömegpusztító fegyverek elterjedését, a terrorizmust.

A béke megőrzése, a háború kialakulásnak megelőzése, valamint a béke és a stabilitás növelése érdekében a NATO – más szervezetekkel együttműködve – erőfeszítéseket tesz a konfliktusok megelőzésére, vagy válságok kialakulása esetén azok hatékony rendezésére a nemzetközi joggal összhangban. Ezen stratégia meg-

engedi az V. cikkely alá nem tartozó válságokra reagáló műveletek végrehajtásának lehetőségét.

Nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a NATO sikeresen megfelelt az új biztonsági kihívásoknak. Ennek keretében a szövetség belső reformja, az új stratégiai koncepció érintette a parancsnoki struktúrát, beleértve a többnemzeti összhaderőnemi alkalmi harci kötelékek koncepciójának kialakítását, az erők gyors bevetésére való képesség megteremtését és az európai biztonsági és védelmi felépítését a NATO keretein belül.³ Mindemellett nem szabad elfelejteni, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása még mindig az ENSZ Biztonsági Tanácsának a kezében nyugszik. A szövetség csak politikai és katonai erejével támogatja az ENSZ ezen összetett erőfeszítéseit.

A békefenntartó és békekikényszerítő műveletek megkülönböztetése kulcsfontosságú a válságkezelésben. Ez az elkülönítés szükségessé teszi különböző típusú erők, valamint külön irányítási és vezetési rendszer létrehozását.

Jó 50 évvel a megalakulása után a NATO alaprendeltetése jelentősen megváltozott az alapokmánya szövegének módosítása nélkül. A szövetség katonai erőinek alkalmazása az ENSZ és EBESZ esetenkénti támogatására az évek során bebizonyította hasznosságát és ezzel a NATO tevékenységeinek új dimenziójává vált. Következésképpen ez a jóváhagyott feladatbővülés hivatalosan is felhatalmazta a NATO fegyveres erejét az alapokmány által meghatározott területen kívüli műveletekre való kiképzésre, tervezésre és azok végrehajtására.

Végezetül a békeműveletek jövőképehez tartozik, hogy a SHAPE PSO szakértői megvizsgálták a végrehajtott műveleteket és arra a következtetésre jutottak, hogy a PSO megnevezést meg kellene változtatni. Ezt főként a koszovói válság tette szükségessé, hogy igazolják a koszovói műveletek törvényességét. Az új doktrína kidolgozásánál a PSO helyett a „válságreagáló műveletek” megnevezést (Crisis Response Operations CRO) alkalmazták.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Honvédség összhaderőnemi vezetési doktrínája, tervezet; kiadja a HM HVK VCSF, MH DSZOFT kód: 11613, 2002.
- Dr. Padányi József: Hogyan tovább, műszakiak? (A műszaki támogatás elvi és gyakorlati kérdései ma és holnap. Tanulmány, HM Tudományszervező Tanács 2002.)
- FM 5-104 General Engineering. 12. November 1986.
- FM 100-5 Operations.
- Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report; www.defenslink.mil/news/briefings.html
- The Alliance's Strategic Concept, North Atlantic Council, Washington D.C., 23-24. April 1999.
- Tisovszky János: Az ENSZ és a békefenntartás; a Magyar ENSZ Társaság kiadványa, 1997.
- Holland katonai doktrína; ford: Gelsei András, lekt: Bali Zoltán, HVK HDMCSF-ség kiadványa, Budapest, 2002.
- NATO-doktrína a békétámogató hadműveletekre, MC 327, SHAPE 1994. Magyar nyelven kiadta a HVK EAIMCS, 1996.

3 The Alliance's Strategic Concept, North Atlantic Council, Washington D.C., 23-24 April 1999., p. 4.

Briák Ottó

A katonai termékazonosítás útkeresése

A termékazonosítás egyik oldaláról a gyártás és forgalmazás, a másik oldaláról az igénygenerálás, beszerzés, tárolás, ellátás, felhasználás és a használatból történő kivonás döntő fontosságú eleme. Megbízható és teljes körű termékazonosítás nélkül ezek a folyamatok végrehajthatatlanok, e nélkül ugyanis nincs anyagi-technikai biztosítás, e nélkül nincsenek működő anyagi folyamatok és nincs működő logisztika sem.

A szerző tanulmányában a termékazonosítás eddig alkalmazott hazai folyamatát, gyakorlatát vizsgálva megállapítja: „...a termékazonosítás jelenleg alkalmazott rendszere ma már nem alkalmas sem a saját feladatai ellátására, sem a NATO nemzetközi kodifikációs kapcsolatában megkövetelt adatcserére. E csődhelyzetből kiindulva egyetlen járható kivezető út a termékazonosító rendszer leváltása, megújítása.” Az ilyen lépés megtételét indokolva felvázol egy NATO-követelményeknek is eleget tevő, ugyanakkor a hazai feltételrendszerben megvalósítható, minőségileg is új kategóriát jelentő kodifikációs stratégiát.

Magyarországon a védelmi tárcánál a termékazonosítás feladata a 60-as években jelent meg. Szükségessége a Varsói Szerződésen belül a hadiipari munkamegosztás és az ebből fakadó egyértelmű azonosíthatóság kapcsán merült fel. Egységes alkalmazását – a nagy tömegű adat kezelésének igénye miatt – a személyi számítógépek megjelenése és elterjedése tette igazán lehetővé. A bevezetést a szovjet fél kezdeményezte és diktálta. Az általa kidolgozott rendszert az összes tagállam átvette. Ez a rendszer a Nemzetközi Egységes Anyagi Kód (NEAK) néven vált ismertté.

A rendszer hazai átvételére és alkalmazására kormányrendelet, a honvédségi (magyar néphadseregi) bevezetésére honvédelmi miniszteri utasítás született. Szakmai meghaladottsága, belső konzisztenciális problémái, a kompatibilitás hiánya, az ezzel azonos célú NATO-rendszerrel, valamint a rendszer működtetésének szubjektív hibáiból adódó komoly megfelelőségi hiányosságai ellenére a védelmi tárca ma is ennek a rendszernek egy némileg továbbfejlesztett változatát alkalmazza honvédségi egységes termék kód (HETK) néven.

A HETK azonosító rendszer nemcsak a termékekhez kapcsolódó információkat tartalmazó kódszámrendszer, hanem egy, a beszerzésekhez és az ellátási tevékenységekhez kapcsolódó termékazonosítási rendszer is. Ebben az értelemben alapját képezi valamennyi, a logisztikai rendszerben előforduló tevékenységnek, amely a termékekkel kapcsolatos. Ennek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy működő, funkcionálisan kifogástalan és teljes körű HETK-rendszer nélkül nincs

igénymeghatározás és -elbírálás, nincs beszerzés, tárolás, ellátás és anyagszámlálás sem. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy *termékazonosítás nélkül nincs működő logisztika*.

A HETK-rendszer problémái

A HETK-képzés és -biztosítás *alapelve* az, hogy a központi ellátású termékekre, tárca-szinten központilag, az MH központi számítógépes termékkód nyilvántartására alapozva, az anyagnemfelelősök, illetve a beszerzést végrehajtó szervezetek igénylése alapján kerül sor. A termékkodifikációt részben a gyártótól, a beszállítótól kapott, részben a beszerző szervezet adatfeldolgozó-részlegében generált adatok alapján végzik el. Már az így, viszonylag homogén forrásokból a kódrendszerbe bekerülő adatok sem egyenszilárdak és az esetek igen nagy hányadában nem is autentikus adatokat tartalmaznak. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az ezek alapján képezett azonosítók *nem rendelkeznek összegyűjtött, rendszerezett és így az azonosításban felhasználható dokumentáció-háttérrel*. A dokumentáció vagy hiányzik, vagy hiányos, vagy más célra – üzemeltetés, javítás, kezelés stb. – készült, illetve termékenként más-más struktúrájú, tartalmú, területileg és szervezetenként szétszórt ügyiratok, katalógusok és kézikönyvek integrálatlan, a kodifikáció szempontjából szinte kezelhetetlen halmaza.

A katonai szervezetek által beszerzett (csapatbeszerzésű) termékekre a központi képzéstől eltérő módszerrel, a beszerző katonai szervezetek saját hatáskörükben képeznek HETK-et, amely már felépítésében, struktúrájában és jelentésében is alapvetően eltért a központi biztosításútól.

A jelenlegi azonosítási rendszerben a kódképzés ezen adatokra támaszkodva kerül végrehajtásra. Mivel a termékazonosítás minősége alapvetően ezekről az adatokról függ, könnyen belátható, hogy ez a minőség nem egyenletes és esetenként igen alacsony színvonalú. Ez végső soron azt jelenti, hogy sok esetben *nem biztosítható a termékek azonosíthatósága a rendszer által megkövetelt információk alapján*.

A HETK-rendszer belső objektív és a végrehajtó állomány szubjektív hibái miatt mára olyan helyzetbe került, hogy nem képes biztosítani alapvető feladatát, az anyagazonosítást sem. Ez a következő főbb szakmai folyamatokban érhető tetten.

Az elmúlt 10–15 évben jelentős mértékben fellazult a beszerzések szabályozottsága. A korábbi, szocialista tervgazdálkodás folyamatait figyelembe vevő, döntően az állami nagyvállalatokra koncentráló, a tervutasításos gyártási, ellátási kényszerekre alapozó beszerzési rendszerből, a piacgazdálkodásból kiinduló, a magánszektorra alapozó, a szerződéses jogviszonyokban aposztrofálódó beszerzési rendszerbe átmenetnek lekövetése a szabályozásban csak nagy fáziskéséssel és kis részletekben, apránként valósult meg. Ezt kísérte az új helyzet ismeretlenségéből következő általános bizonytalanság, a hogyan tovább perspektivikus „kitalálatlansága”. Átfogó, integrált beszerzés szabályozásra csak a 90-es évek utolsó harmadában került sor.

Az átmenet időszakában a szabályozás fehér foltjainak felszámolását a fentiekén túlmenően az is nehezítette hogy *a tényleges folyamatok fordulatszerű változásaival szemben a szabályozóváltozások részterületenként, lassan, fokozatosan valósultak meg*, ráadásul a folyamatváltozásokhoz viszonyítva mintegy 2–3, esetenként még ennél is több év késéssel.

Mindezek a tényezők együttesen fokozatosan, de igen határozottan és jól körvonalazhatóan fellazították az egész beszerzési rendszert és e területen egyfajta szabadosság, a szabályozatlanságból következő „cselekvési szabadság” alakult ki. *Ez aláásta a beszerzési rendszerhez kapcsolódó termékazonosítási és rendszeresítési folyamatokat is.*

Témánk szempontjából ennek legfontosabb hatása az volt, hogy a nagyszámú kapcsolódó szervezetnél beszerzett termékek nyilvántartásba vételéhez a legtöbbjük saját elképzelése szerint, önállóan képezte a HETK-kódokat, ami így még a központi ellátás körében, az ellátó központoknál sem volt azonos filozófiájú. Ha ehhez hozzáadjuk, hogy ebben az időszakban a csapatbeszerzés körében is szereztek be központi biztosítású anyagokat (számítógépeket, kézi rádiókat, gépkocsikat), és ezekhez szintén „saját elgondolású” HETK-eket képeztek, akkor jól érzékelhető, hogy csak ebből az egy tényezőtől kiindulva is milyen *termékazonosítási káosz alakult ki.* Ennek eredményeként a decentralizáltan képezett kódok csak és kizárólag a beszerzést végző szervezet környezetében alkalmazhatók és teljességgel kizárják a tárcaszintű, integrált használat lehetőségét.

Erre vonatkozóan jellemző, hogy 2002-ben a vagyonfelmérő leltár adatai alapján végzett kódtisztítási igény felmérésére szolgáló vizsgálatban *a termékeket azonosító 1,6 millió adatból 111 ezer volt megfelelő.* Ez még a 10%-ot sem közelítette meg. Az arány önmagáért beszél!

A szabályozási háttér fellazulásával párhuzamosan, azzal szinte azonos hatásokat generált a kódképzésbe beépített, viszonylag nagyfokú képzési szabadság. Ez mindenekelőtt abból adódott, hogy *a HETK-rendszerben csak a módszer és nem az adat-tartalmak és az eljárások kerültek meghatározásra.* Ez odavezetett, hogy az előírt adatele-mek mellett „nem hivatalos” adatele-mek és termékinformációk is beépítésre kerültek a kódinformációkba. Mivel így a különféle terméknyilvántartásokba tulajdonképpen bármilyen információ rögzíthető bármiféle központi kontroll nélkül, a különféle terméknyilvántartások jelentősen eltérő tartalmúak. Ezek az eltérő tartalmú és struktúrájú nyilvántartások – amellett, hogy csak saját információs környezetükben használhatók – alkalmatlanok mindenféle tárcaszintű egységesítésre.

Csak felvillantásképpen jelzem, hogy ez a hibatényező olyan adatok esetében jelentkezett, mint például a megnevezés vagy a terméket jellemző műszaki adatok körének meghatározása.

A termék megnevezése – mivel az esetek többségében nincs a gyártó vagy valamilyen központi szervezet által meghatározott szabványos megnevezés – nagymértékben függ az azt megfogalmazó személy egyéni szakmai, nyelvi, műszaki, rendszertechnikai stb. felkészültségétől. Ugyanígy az egyéni hozzáértés függvénye, hogy a kódképzést végző a termék milyen tulajdonságait vagy paramétereit tartja fontosnak kiemelni.

Ráadásul *mind a megnevezés, mind a jellemző paraméterek megadására erősen korlátozott a rendelkezésre álló és rögzíthető programhely.* A megnevezésnek 28, a jellemző paramétereknek vagy rajzszámoknak 25 karakterbe kell beférniük. Nincs tehát lehetőség a paraméterek körülírására, ezáltal pontos meghatározására. A probléma jelentőségét egy példával érzékeltetem. A gyulai kolbász – mint élelmészeti anyag – például 4–5 adattal egyértelműen azonosítható. Ezzel szemben egy elektromos ellenállás

azonosításához 24 adatra van szükség, amely természetesen nem rögzíthető az adott karakterszámban. Hogy ebből mit tartunk alapvetően fontos, meghatározó adatnak, az jelentős mértékben a kódképző szubjektív ítéletétől függ. Ha ezek az adattartalmak nincsenek egységesítve – márpedig nincsenek –, akkor könnyen előfordulhat, hogy (akár azonos anyagok esetében is) az egyik terméknyilvántartásban egyféle, egy másik terméknyilvántartásban ugyanarról az anyagról másféle jellemzők szerepelnek. Ebből olyan extrém esetek is adódhatnak, hogy *két nyilvántartásban a különféle jellemzőkkel leírt azonos anyag, különböző anyagokként szerepel.*

Jelentősen jobb az azonosítási esélyei a gyári rajzszámokkal rendelkező anyagoknak és alkatrészeknek. Azt mondhatjuk, hogy a termékeknek az azonosító kódszámmal való ellátásához a rajzszám az egyetlen autentikus termékazonosító paraméter. Vannak azonban – nem is túl ritkán – olyan esetek, amikor két, teljesen különböző termék rajzszáma megegyezik. Ez következik abból a tényből, hogy a gyártóknál tíz alatt van azon módszerek száma, amelyekkel saját termékeik rajzszámát képezik. Ezek közül általánosan mintegy 5–6 módszert használt. A honvédségnél forgó 400–500 ezer termék esetében ez azt jelenti, miszerint igen nagy a valószínűsége annak, hogy egy, kettő vagy akár több különféle anyagnak azonos legyen a rajzszáma.

Még problémásabb az azonosító adatokkal történő leírás azon termékeknél, amelyeknek nincs rajzszáma. Ezek döntően vagy szabványos tömegárúk vagy általános rendeltetésű, nem kifejezetten haditechnikai célra gyártott eszközök lehetnek. A szabványos termékek előnye, hogy maga a szabványszám már egyértelműen azonosít, felhasználásuk azonban nem csak egy összetett termékben alkalmazhatók (például: kötőelemek, kéziszerszámok stb.). Ez a termékkodifikáció görbe tükrében úgy jelenik meg, hogy – a kódok alapján – a beszerző szervezettől függően, a rendszerben van híradó, műszaki, felderítő, vegyvédelmi stb. kalapács, csavar, kapcsológomb... annak ellenére, hogy a szervezetenként különböző kódok teljességgel azonos anyagokat takarnak.

Ugyancsak a nem rajzszámok anyagoknál jelentkezik az előzőekben már említett probléma, miszerint ezek az anyagok a rendelkezésre álló 25 karakterbe nem írhatók le olyan egyértelműséggel, hogy azonosíthatók legyenek.

Mindezek együttes hatására a katonai szervezeteknél használatban lévő HETK-ek 80%-a a központi termékkód-nyilvántartással történő összevetés alapján hibás, vagy nem létezik. *Ez gyakorlatilag egyenlő a rendszer szinte teljes összeomlásának állapotával.*

A fenti tendenciák következtében előfordulhat, hogy egy anyag az egész rendszerben több kódon is szerepelhet és fordítva: egy kód többféle, nem azonos anyagot is takarhat. Ezzel gyakorlatilag kiürül a termékazonosítás két alapkövetelménye: ugyanazon terméknek a rendszer minden pontján mindig ugyanaz legyen a kódja, és egy kód csak egyszer és csak egy anyag vonatkozásában fordulhat elő az egész rendszerben.

Vizsgáljuk meg, hogy mit okoz e két, evidenciának tűnő követelmény megvalósulásának hiánya a rendszer működésében.

Mivel az anyagigénylés a kódszámok segítségével történik, a problémák először az igénylés–ellátás tevékenységpárban jelentkeznek. Az ellátóbázisra beérkező igények kódjait az ellátó összeveti a készletek nyilvántartásában szereplő kódokkal. Ennek során két dolgot tapasztalhat: vagy talál raktárkészletet az adott kód alatt vagy nem. Vizsgálatunkban eltekintünk attól az extrém esettől, hogy az adott kód-

számot nem találja meg a nyilvántartásban, mert az vagy az igénylő, vagy az ellátó adminisztrációs hibájára utal.

Abban az esetben, ha talál raktárkészletet az adott kódon, ismételten két eset fordulhat elő. A raktárban azon a kódon az igénylő által megkapni szándékozott anyag szerepel vagy valami más *(egy kódon többféle anyag esete)*. Ilyenkor az átvevő, aki fizikálisan is ismeri az anyagot, az átvételkor azt tapasztalhatja, hogy pl.: toronyórát igényelt, de lépegető exkavátort akarnak neki átadni.

Abban az esetben, ha nem talál raktárkészletet az adott kódon, akkor a következő variációk állhatnak elő. Vagy az igényelt anyagból ténylegesen nincs raktárkészlet, vagy van, de nem azon a kódszámon *(egy anyag többféle kódon nyilvántartásának esete)*. Ilyenkor az átvevő meglepetten tapasztalhatja, hogy a raktárhiányként jelzett anyag tömegesen áll a polcokon.

Az előzőekben leírt folyamatok már önmagukban is szétzilálják az ellátási rendszert, mivel olyan anyagokból, amelyekkel tele van a raktár, az azonosítás hibája miatt nem adunk a felhasználónak (az igénylőnek), vagy olyan anyagot akarunk neki kiadni, amelyet valójában nem is igényelt. Ha az átvevő – feltételezésünkkel ellentétben – nem ismeri fizikálisan is az igényelt anyagot, a rossz kódon igényeltet szó nélkül elviszi, ami jó esetben visszáruként „csak” felesleges szállítási költséget okoz, rossz esetben azonban a felhasználó raktárában elfekvő, majd selejtkészletté válik. Mindkét helyzet veszteségforrás. De gondoljuk tovább a folyamatot!

Ha az adott kódszámon az ellátó nem talál raktárkészletet, akkor az ellátási hiány felszámolására beszerzést fog kezdeményezni. Ugyanez történik akkor is, ha talál ugyan az igénylési kódon raktárkészletet, de az nem az az anyag, amelyet a felhasználó igényelt. Az így indított beszerzéseknél előfordulhat, hogy valójában olyan anyagot szerzünk be, amelyből – más kódszámon ugyan – bőséges raktárkészlet van. De előfordulhat az is, hogy a rossz kódszám alapján indított beszerzés következményeként nem az igényelt anyag fog beérkezni. Mindkét esetben valójában *potenciális inkurrenciába fektetjük a rendkívül szűk költségvetési forrásokat, ugyanakkor az ellátásban sem lépünk előre, továbbra is fennmaradnak a beszerzésekkel megszüntetni szándékolt hiányok.*

A termékazonosítás nem egy elméleti, nem egy statisztikai értékű nyilvántartási kérdés, hanem annál sokkal, de sokkal több! Az igénytámasztás és elbírálás, a beszerzés, a tárolás, az ellátás, valamint az anyagelszámolás és felhasználás-elemzés lelke, és mint ilyen, a logisztikai tevékenységek elengedhetetlen, a mindennapi munkában nélkülözhetetlen feltétele.

A termékazonosítás problémái kihatnak az azzal foglalkozó személyi állomány „hozzzáállására”, az egész rendszer megítélésére.

A laza és hiányos szakmai szabályozás miatt a termékazonosítás eredményei – mint ahogy azt fentebb bemutattam – csak részben használhatók fel a logisztikai folyamatokban. A különféle, ezeket a negatívumokat kiküszöbölendő, szervezeti-ként más-más tartalommal kitalált „megkerülő” műveletek bonyolulttá, esetenként nehezen követhetővé vagy követhetlenné teszik a folyamatokat. *A helyi szabályok széles körű alkalmazása miatt a szolgálati ágak vagy egy ágazaton belül a raktárbázisok között csak igen szűk tere van az adatcserének. A végrehajtók megítélését jelentősen befolyásoló tényező az is, hogy a termékazonosítás folyamata idő- és munkaigényes és ezzel szemben nem hoz arányos látványos eredményeket. Az eredmények mindenekelőtt a logisztikai folyamatok hátterében, azok lebonyolításának lehetővé tételében kumu-*

lálódnak. A termékazonosítás eredménye tehát mindenekelőtt az ellátás, a beszerzés, a tárolás, az elemzés és az elszámolás munkafolyamatainak végrehajthatóságában és azok végrehajtóinál jelentkezik. *A siker gyümölcseit így nem a kodifikációs folyamat végrehajtói aratják le.*

Mindezek miatt *a termékazonosítást a logisztikai állomány nagy többsége csak valós haszonnal nem járó, szükséges rosszsnak tekinti. Ezért a termékkodifikáció évek óta nem képes elfoglalni a logisztikai folyamatok hierarchiájában az őt megillető helyet.*

A termékazonosító rendszer megújítása

Az előzőekben elemzett tendenciák eredményeként *a termékazonosítás hazai, jelenleg alkalmazott rendszere ma már nem alkalmas sem saját feladatai ellátására, sem a nemzetközi kooperációban történő részvételre. Nem biztosítja a termékek egyértelmű azonosítását, és nem tartalmaz a termékekre és azok gyártóira vonatkozó részletes paramétereket. Nincs megkerülhetetlenül beépítve a logisztikai folyamatokba. A termékazonosítás területén alkalmazott szoftver elavult, a NATO-rendszer által megkövetelt többletinformációk befogadására fizikailag képtelen. A rendelkezésre álló távközlési infrastruktúrával együtt alkalmatlan a NATO nemzetközi kodifikációs kapcsolataiban megkövetelt adatcserére. E csődhelyzetből az egyetlen járható kivezető út a termékazonosító rendszernek a NATO-követelmények szerinti leváltása, megújítása.*

A HETK azonosítási rendszere mára minden szempontból korszerűtlenné és túlhaladottá vált. Nem képes kielégíteni sem a hazai védelmi tárca, sem a NATO termékazonosítási követelményeit, sőt állapota egyes esetekben kifejezetten veszélyezteti a katonai szervezetek ellátását. *A jelenlegi állapotok változatlan fennmaradásával az ellátási rendszer üzemeltetése fokozatosan, de igen rövid idő alatt ellehetetlenülhet.*

A HETK -rendszer fentiekben leírt vizsgálata azt mutatja, hogy *ez a rendszer olyan, belső lényegéből adódó hibákkal és hiányosságokkal rendelkezik, amelyek gyakorlatilag nem javíthatók.* Ez vulgárisan megfogalmazva annyit jelent, hogy még abban az esetben is alkalmatlan volna az egyértelmű termékazonosításra, ha egyébként saját szabályai szerint hibátlanul működne. Ebből következően e hibák kijavítása, mivel érintené az adatbázis, a felvételi és képzési struktúra alapjait, gyakorlatilag egy teljesen új rendszer kidolgozását jelentené. Ennek definiálása és kidolgozása rendkívül pénz- és időigényes feladat, így a HETK-rendszer leváltására gazdaságos megoldásként egy már kidolgozott rendszer adaptálása jöhet szóba. Mivel a NATO interoperabilitási követelményei között szerepel az egységes termékazonosítási (a NATO terminológiája szerint: kodifikációs) rendszer megléte, önként kínálkozik a helyzet megoldására *a NATO kodifikációs rendszerének hazai átvétele, implementációja.* A célszerűsége és a gazdaságosságán túl, a NATO-kompatibilis kodifikációs rendszer kialakítása azért is szükséges, mert a SHAPE, a NATO Főparancsnokságok nevében, 1999 januárjában bejelentette, hogy a NATO-kodifikációt hivatalosan elfogadták, mint interoperabilitási célkitűzést.

A Magyar Honvédség termékazonosítási rendszerének a NATO kodifikációs rendszeréhez történő illesztésével a hazai termékazonosításban olyan egységes alapadatok jöhetnek létre, amelyek a modern, a szövetségi együttműködés követelményeinek megfelelő logisztikai információs rendszer felépítésének fundamentumát

jelentik. Ez pedig a többi NATO-taggal és a NAMSA-val (NATO Fenntartási és Ellátási Ügynökség – NATO Maintenance and Supply Agency) folytatandó egységes, országokat átfogó eljárások és kritériumok szerinti, a nemzeti szükségletek figyelembevételével megvalósuló információ- és adatcsere nélkülözhetetlen feltétele.

Figyelembe véve, hogy a NATO kodifikációs rendszere jelenleg mintegy 30 ország 740 000 gyártóját és forgalmazóját, valamint ezek több mint 16 millió termékét tartalmazza, az ehhez csatlakozás messze túlmutat a honvédelmi tárca közvetlen érdekein és megfelelő fejlesztést követően fontos nemzetgazdasági célokat is szolgálhat. Ez a termékazonosítási rendszer lehető teszi ugyanis a hazai gyártóknak és beszállítóknak a NATO-piacokon megjelenéséhez szükséges termékkódok és más kodifikációs információk biztosítását, mivel ezek elengedhetetlenek az ilyen kapcsolatokban. Tehát akkor, amikor a honvédség termékazonosítási rendszerének megújításáról gondolkodunk, látnunk kell azt is, hogy egy jól működő, tárcaszintű rendszer mintául szolgálhat, sőt alapja vagy akár működtetője is lehet egy nemzetgazdasági szintű rendszernek.

Az előzőekben részletezett körülmények alapján, végső következtetésként megállapítható, hogy *halaszthatatlan feladat a NATO termékkodifikációs rendszeréhez csatlakozás tényleges végrehajtásának megkezdése és a lehető leggyorsabb ütemben, megszakítások nélküli megvalósítása*. Amennyiben ez további halasztásokat szenved, elveszítjük az esélyt a logisztikai kapcsolatok lehetőségének megteremtésére a NATO-országokkal, és ezzel párhuzamosan bekövetkezhet a belső termékazonosítási rendszer teljes összeomlása is.

Fontos a következmények súlyának nyílt megfogalmazása, mivel az elmúlt években nem sok történt a problémák megelőzése vagy azok megoldása érdekében. Jellemző adat erre vonatkozóan, hogy a termékazonosítás tárcaszintű „gazdája”, az MH ATIK 1997. évi megszűnésével a feladatot átvevő MH Logisztikai Főigazgatóság Gazdasági Főnökségének Kodifikációs Osztálya, összesen 4 (négy!) fő kodifikációs szakemberből állt. Csak a viszonyítás megkönnyítése érdekében írom ide, hogy a kodifikálandó termékek számának (ez a tárcánál nagyjából 600 ezer terméket jelent) a más hadseregek ugyanilyen adatával történő összehasonlításával a feladathoz szükséges kapacitás 50–60 fő lenne. Az összehasonlítás alapjául szolgáló cseh, német és francia hadseregben az ezt végzők szám 85 és 130 fő között mozog, és ezeket a kodifikációs szervezeteket e létszám két-háromszorosát is meghaladó számú polgári adat-előkészítő és adatfeldolgozó ügynökségek támogatják. Mivel a termékkodifikáció speciális szakmai felkészültséget igényel, figyelembe kell venni azt is, hogy egy kodifikációs szakember kiképzése 2–3 év arról nem is szólva, hogy Magyarországon az ezzel a feladatkörrel foglalkozó polgári szervezetek működésének – igények hiányában – nincsenek szakmai hagyományai.

A termékazonosítási szakterület viszonylagos perifériára szorulása ellenére a NATO-csatlakozásunk előkészítése, majd a felvétel időszakában a NATO termékazonosítási rendszere átvételének érdekében számos – elsősorban a jogi feltételeket megteremtő – intézkedés született.

Ennek első lépéseként Magyarország 1998-ban a NATO-kodifikációs rendszer szponzorált tagja lett. A logisztikai rendszer átalakítása során több előterjesztés is készült az MH Katonai Tanács és a HM Gazdasági Kabinet részére, amelyek a rendszer hazai implementálásának mielőbbi megvalósítását célozták, illetve a szervezeti

keretek létrehozására tettek javaslatokat. A grémiumok egyetértettek a változtatások szükségességével és elfogadták a végrehajtás feladat és időrendjét. *Ugyanakkor nem született végső döntés a megvalósítás kulcsát jelentő kodifikációs stratégia és a szervezeti kérdések tekintetében.*

Fontos eredmény, hogy valamennyi, a NATO kodifikációs rendszerének szabályait leíró STANAG-ot, Magyarország ratifikálta. A STANAG-okban szereplő NATO-előírások ratifikálásával a Magyar Köztársaság nagy jelentőségű vállalásokat tett a szövetségnek. Vállalta, hogy bevezeti és megvalósítja:

- az ellátási cikkek osztályozásának egységes rendszerét (STANAG 3150);
- a cikkazonosítás egységes rendszerét (STANAG 3151);
- a beszerzési szerződések kodifikációs záradékát (STANAG 4177);
- a NATO raktári számokkal kapcsolatos adatok terjesztésének egységes rendszerét (STANAG 4438);
- a gazdálkodási adatok cseréjének egységes rendszerét (STANAG 4199).

A vállalások teljesítése érdekében a feladatrendszer kidolgozása során, a végrehajtási követelmények és lehetőségek összevetése eredményeként mind pontosabban körvonalazódott egy, *a NATO-követelményeknek eleget tevő, ugyanakkor a hazai feltételrendszerben megvalósítható kodifikációs stratégia.* Kidolgozásának befejezése és felterjesztése jóváhagyásra a konkrét kódképzési követelményeket, adatkapcsolatokat és tartalmakat, valamint az információs kapcsolatokat és az azokat megvalósító végrehajtási technológiákat tartalmazó kodifikációs szoftver tételes beltartalmának megismerésével válik lehetővé.

A NATO-követelményeknek is megfelelő kodifikációs stratégia alapelemei, tartalmának fő irányai

A rendszer alapkövetelményeit az 1.sz. Szövetségi Kodifikációs Kiadványban (AcoDP–1) leírt eljárásmódoknak kell képezniük, és azoknak minden hazai implementációnak meg kell felelniük.

A termékazonosítást alapvetően leíró módszerrel kell végezni, azaz az adott termékről minden, az egyértelmű azonosításhoz – külön eljárás nélkül, önállóan, a kodifikációs adatbázisból végrehajtható – szükséges adatot meg kell szerezni, és nyilván kell tartani. Az újonnan beszerzett termékek esetében már csak ez a módszer alkalmazható. Azoknál a korábban a rendszerbe került ellátási cikkeknel, amelyekhez ilyen mélységű adatok nem állnak rendelkezésre, vagy megszerzésük aránytalanul nagy anyagi vagy munkaráfordítással járna, lehetséges az egyszerűsített, *referencia-módszer* alkalmazása, amelynél csak azt az információs kapcsolatot kell megjelölni, amelynek nyomán az azonosításra alkalmas adatok hozzáférhetővé válnak.

A vagylagosság nem jelent szabad módszerválasztást, azaz törekedni kell a leíró módszer alkalmazására és az ettől való eltérést szigorúan indokolni kell.

Az új rendszerre áttérés többéves folyamat, amelynek következtében lesz olyan időszak, amikor az új kodifikációs és a HETK-rendszer egy időben fog működni. Ennek konzekvenciájaként egyrészt ki kell dolgozni a két rendszer együttes alkalmazásának felhasználói módszertanát, másrészt végre kell hajtani a jelenleg is haszná-

latban lévő és az áttérési időn túl (4–5 év) is rendszerben maradó ellátási cikkek átkodifikálását a HETK-rendszerből a NATO kodifikációs rendszerébe. Ez mintegy 200 ezer termék új rendszerű azonosítását jelenti.

A HETK- és a NATO-kodifikációs rendszer párhuzamos működését úgy kell megszervezni, hogy adataik egyformán elérhetők legyenek a logisztikai rendszer szereplői számára.

Az átkodifikálásnál, gazdaságossági szempontok alapján, *ki kell használni a nemzeti közti kooperációban rejlő lehetőségeket*. Ezért erősíteni kell és hosszú távon is számolni kell a három új NATO-ország (Cseh-, Lengyel- és Magyarország) kodifikációs együttműködésével.

A kodifikációs stratégia nagyon lényeges eleme annak dokumentálása, hogy a termékazonosítás nem látványos, de nélkülözhetetlen része a logisztikai rendszernek. Fontos, hogy a jóváhagyott stratégia hívja fel a figyelmet arra, miszerint *jól működő kodifikációs rendszer nélkül a logisztikai tevékenységek jelentős része működésképtelen*. Ezért azt súlyának és jelentőségének megfelelően kell kezelni. Ez jelenti egyrészt magának a kodifikációs tevékenységnek a megbecsülését, másrészt annak tudomásulvételét, hogy *a kodifikációs rendszerben megtestesülő információknak ára van*, amelyet mind pénzbeli ráfordításokban, mind létszámbiztosításban meg kell fizetni.

Figyelembe véve a kodifikáció idő- és munkaerő-igényes voltát, valamint azt, hogy a honvédség létszámviszonyaiban erőteljes csökkenési trend érvényesül, nem valószínű, hogy egy jelentős (50–60 fős) létszámú katonai kodifikációs szervezet – akár csak néhány éves átmeneti időre is – biztosítható lenne. Ezért célszerű *a saját kodifikációs szervezet feladatait a kodifikációs feladatok irányítására, megszervezésére és ellenőrzésére összpontosítani és magát az adatgyűjtést, a feldolgozást és a kódképzést komplex szolgáltatásként megvásárolni*. Ebben tartós és ideális együttműködés alakítható ki – katonai szak- és eszköz-ismereteit messzemenőig felhasználva – valamelyik HM-tulajdonú részvénytársasággal. Ennek során biztosítható lenne az adatfeldolgozásban a megfelelő szakmai felkészültség, a készségszintre fejlesztett begyakorlottság elérése, valamint a tulajdonosi jogviszony útján a folyamatok megfelelő kézben tarthatósága is.

A kodifikáció idő- és munkaigényességéből kiindulva *a lehető legnagyobb mértékben kell támaszkodni a NATO-országokon belüli kétoldalú együttműködésre*. Ennek érdekében – a német védelmi minisztériummal kialakított együttműködés mintájára – bővíteni kell a NATO-országokkal a kétoldalú kodifikációs kapcsolatokat. Az így kialakított együttműködésnek kerülni kell az általános célokat és mindenekelőtt a konkrét adatcserékre, a hatékony módszerek átvételére és ezek segítségével a hazai kodifikációs folyamatok gyorsítására, gazdaságosságának növelésére kell összpontosítania.

A kodifikációs rendszert megjelenítő és támogató számítástechnikai programot központilag a Magyar Nemzeti Kodifikációs Iroda (NCB) tevékenységébe integráltan kell telepíteni és működtetni. Minden, a rendszerben akár adat-előállítóként, akár felhasználóként részt vevő szereplő kizárólag az NCB-n keresztül kapcsolódhat a rendszerhez. A rendszer központi szereplője, egyben menedzsere tehát a magyar NCB, amelynek feladata a rendszer működtetése, felügyelete, fejlesztési igényeinek felismerése és megfogalmazása, valamint a rendszerben folyó tevékenységek irányítása. Ebben a vonatkozásban *a rendszerben generált és továbbított adatok gazdája a magyar NCB*.

A NATO kodifikációs rendszerének alapkövetelményéből kiindulva, *a rendszerben kodifikált ellátási cikkek beszerzése, a termék fajtájától és a beszerzés volumenétől függetlenül, csak szerződéses formában történhet.* Ebben a folyamatban a szerződéseket kodifikációs záradékkal kell ellátni, amelynek alapvető tartalma a szállító részére a termékre vonatkozó és a kodifikációhoz szükséges adatszolgáltatási kötelezettség előírása. A záradék használatát a tárcán belül a kodifikálandó termékek esetében általánosan kötelezővé kell tenni a beszerző szervezetek részére.

A termékkodifikációs folyamat során létrehozott *adatokat, megfelelő szakmai ellenőrzést követően, tárcaszinten egyetlen központi adatbázisban kell kezelni,* amelynek az előzetesen meghatározott jogosultságok alapján minden felhasználó részéről elérhetőnek kell lennie. Ezzel párhuzamosan fokozatosan, *de teljeskörűen fel kell számolni a decentralizált kódképzést és nyilvántartást.* A kódadatbázisnak tartalmaznia kell a konkrét kódokon kívül az ellátási cikkek összes rendelkezésre álló azonosító adatát.

Annak érdekében, hogy a kodifikáció teljes képességeivel segíteni tudja a logisztikai rendszer működését, *a kodifikációnak központi tevékenységként kell működnie.* Ennek megvalósítása érdekében a termékek beszerzése szervezésének és végrehajtásának egyetlen központi logisztikai szervezet felügyelete alatt kell történnie. Ezzel összefüggésben a kodifikációs tevékenységet a beszerzéssel szoros együttműködésben központilag hajtják végre. *Ez a rendszer a beszerzések centralizálását követeli meg, ami a csapatbeszerzés jelenlegi formájának fokozatos megszüntetését és a felhasználók teljes körű természetbeni ellátását feltételezi.* A csapatok ellátása helyi beszállítók részéről a központi beszerző szervezet által kötött keretszerződések alapján történhet.

A központi beszerzési szerződések kodifikációs záradékai alapján a termékek beszállítói a NATO-előírások alapján szolgáltatják a termékek kodifikációjához szükséges alapadatokat, amelyek – a magyar NCB és külső adatfeldolgozó szervezete útján – a központi kodifikációs adatbázisba kerülnek. A központi kodifikációs szervezet kidolgozza a termékazonosító adatokat, előállítja a NATO-raktári számot, amelyet a központi adatbázis útján hozzáférhetővé tesz a felhasználók számára, egyben – a nemzetközi kodifikációs kapcsolatrendszerben – a többi NATO-tagország nemzeti kodifikációs irodája részére is.

Ebben a rendszerben *a kodifikációs folyamat a jelenlegi százas mennyiségűvel szemben mindössze háromszereplős:* a központi logisztikai szervezet, a központi beszerzőszervezet és a központi kodifikációs szervezet.

A rendszer, bár a jelenlegi beszerzési szisztéma alapvető átalakítását igényli, első közelítésben is számos, igen lényeges előnnyel jár. Mindenekelőtt a beszerzések központosítása a szerződésekben egységes követelményrendszert képes megvalósítani, jól kihasználhatók a mennyiségi rabattból adódó árelőnyök. Ezzel párhuzamosan a kodifikáció a beszerzési folyamattal egy időben, idővesztés nélkül végrehajtható, amelyet egy egységesen és jól kiképzett, tevékenységeiben megfelelően begyakorolt központi kodifikátorállomány hajthat végre, és így garantálható a kodifikációs adatok egységes tartalma és minősége. Az így beszerzett termékek vonatkozásában integráltan kezelhetővé válnak a termékhez kötődő különféle, beszerzési, kodifikációs, minőségbiztosítási, karbantartási, javítási, kezelési, készletképzési, szállítási stb. adatok. Ezek egységes dokumentációba foglalva jelentő-

sen segítik a felhasználót az üzemeltetési, fenntartási és általában az alkalmazási folyamatok megszervezésében.

A fentiekben vázolt kodifikációs stratégiára vonatkozó javaslat természetesen még nem kész, a kidolgozás még nem fejeződött be, de már meglévő elemeiből is jól látszik az az irány, amelyet szem előtt tartva: *egy fontos NATO-vállalásunk teljesíthetővé válik.*

A kodifikációs stratégia kidolgozásának folyamata

A NATO-követelmények megvalósítására alapozott kodifikációs feladatrendszer (13 feladatcsoport) végrehajtási struktúrájából körvonalazódó kodifikációs stratégia kidolgozása, illetve a főbb stratégiai irányok végrehajtási feltételeinek létrehozása széles körű előkészítő munkát igényelt. E munka 2000 júniusától megszakítás nélkül, jó ütemben folyik a HM GTH kodifikációs osztályán. Ennek során *várhatóan 2003 végére – egy jóváhagyott kodifikációs stratégia alapján, a NATO előírásokat tételiesen teljesítő kodifikációs szoftver alkalmazásba vételével, egy külső kodifikációs adatfeldolgozó kapacitás felhasználásával, a beszerzési szerződések kodifikációs záradéka nyomán megvalósuló beszállítói adatszolgáltatásra alapozva – megkezdődhet a NATO-raktári számok tömeges előállítás, illetve az átkodifikálással a HETK-rendszer fokozatos kiváltása.*

Értékelve a kodifikációs feladatok eddigi végrehajtásának tapasztalatait, úgy ítélhető meg, hogy azok egyértelműen megerősítik a NATO-kodifikációs rendszer bevezetésének szükségességét, illetve megerősítik azt a vélekedésünket is, hogy a jelenleg alkalmazott HETK azonosítási rendszer bármilyen javítgatás vagy a szubjektív végrehajtási hibák kiszűrése nyomán sem lesz alkalmas a jelenlegi termék-kodifikációs követelmények kielégítésére. A NATO-kodifikációs rendszer belső folyamatainak elemzése bizonyította számunkra, hogy annak hazai megvalósításával a cikkazonosítás 100%-os biztonságúvá válik és ezzel megszüntethető a jelenlegi logisztikai rendszerben a termékazonosítással kapcsolatosan fellelhető valamennyi hiányosság és probléma.

Ezt összgezten az alábbi tényezők biztosítják:

- Az azonosítás módszere, dokumentációs háttere garantálja, hogy a tényleges termék, annak leírása a rendszerben és az ennek alapján kialakított kódszám pontosan megfeleljen egymásnak, valamint, hogy e három tényező ellátási cikkenként minden esetben szigorúan egymáshoz rendelten jelenjen meg. Ennek eredményeként minden kódhoz egy és csak egy leírás tartozhat, és ez egy és csak egy anyagot azonosít. A tévesztések mennyisége a rendszer ilyen felépítése miatt elenyészővé válik. Ezáltal kiküszöbölhető, hogy a rendszerbe azonosítási háttér nélküli anyagok kerüljenek be, illetve az, hogy a kódszámmal ne lehessen azonosítani az adott anyagot. Az azonosítás teljességi biztonsággá teszi a rendszert, amelynek használata során nem kell attól tartani, hogy a kód alapján nem a szándékoknak megfelelő anyag kerül igénylésre, beszerzésre és ellátásra.
- A beszerzési szerződések kodifikációs záradékának bevezetésével *a beszállításra kerülő cikkek termékinformációi és azok forrásai autentikussá és ellenőrizhetővé*

válnak. Ezáltal kiküszöbölhető, hogy a rendszerbe – a kontroll hiánya miatt – nem valós adatok kerüljenek be.

- A beszerzési folyamathoz kapcsolatosan a termékek kodifikációja rövid idő alatt elvégezhető lesz, mivel ehhez a beszállítótól az adatok már a beszerzési eljárás lebonyolítása során hozzáférhetővé válnak. Ennek eredményeként az adott ellátási cikknek a logisztikai rendszerbe lépésének pillanatában a kodifikációs adatok rendelkezésre állnak, így az anyag és az arról szóló adatok útja nem különül el egymástól. Ezáltal kiküszöbölhető, hogy az ellátás esetenkénti sürgető szükséglete miatt a még azonosítási folyamaton át nem esett és így kódadatokkal nem rendelkező anyagok kvázi kódokkal vagy mindenféle azonosítási háttér nélküli formális kódokkal kerüljenek be a rendszerbe – fel lazítva és gyakorlatilag szétzilálva azt.
- Az igényfeldolgozás, a beszerzés és a termékazonosítás központosítása kizárja a rendszerből az azonos anyagok különféle adatokkal történő kodifikálásának még a lehetőségét is. A centralizáltan kapott szállítói adatok centralizáltan kezelt bizonylatai alapján, a központi kodifikáló szervezeten belüli egységes elvek, egységes adattartalmak és formátumok alapján egységes azonosító információk születhetnek. Ez szinte *teljeskörűen biztosítja a rendszer tartalmi egyenszilárdságát.*
- A logisztikai szervezetek, valamint a felhasználó katonai szervezetek az ellátási cikkek beszerzéséhez, igényléséhez, tárolásához, készletezéséhez és ellátásához mindenkor az aktuális termékazonosítási adatokkal rendelkeznek. Ezáltal az azonosítási kódok használatával pontosan ahhoz az ellátási cikkhez fognak hozzájutni (beszerezni, tárolni készletezni stb.), amelyhez akartak.

A precíz kodifikáció biztosítja azt is, hogy a beszerzési igény feldolgozása során előzetes vizsgálat tárgya legyen: nem került-e a beszerezni kívánt cikk már korábban be a rendszerbe. Ehhez az egyetlen központi adatbázisból mindenkor pontos információk nyerhetők. Mindkét tényező döntő mértékben járul hozzá a felesleges beszerzések, tárolások, illetve kiszállítások elkerüléséhez, amely jelentős költségmegtakarítást eredményezhet.

- A rendszer bevezetésével lehetőségünk lesz a NATO-tagországokkal, a kodifikációs rendszerek azonos elvek szerinti felépítettsége nyomán, közös „kodifikációs nyelven” kommunikálni. Ezzel *megteremtődik egyenrangú bekapcsolódásunk feltétele a NATO-műveletek logisztikai biztosításába.*
- A kodifikációs rendszer implementálásával képesek leszünk a NATO kodifikációs rendszerének központi nyilvántartása számára (NMCRL) adatokat küldeni, és onnan adatokat felhasználni. Ezáltal – pusztán a kodifikációs elszigeteltség felszámolása nyomán – jelentős külföldi gyártói és cikkadatbázis áll rendelkezésünkre a piacon történő tájékozódáshoz. Másrészt a magyar NCB által a rendszerbe bevitt termék- és cégadatok alapján *a regisztrált magyar gyártók adatai világméretekben ismertté válnak. Így olyan piaci pozíciókat szerezhetnek, amelyet semmilyen más módon nem érhetnek el, ráadásul ezt befektetés nélkül tehetik meg.*
- A NATO kodifikációs rendszere bevezetésével, csupán a cikkazonosítás ugrás-szerű javulása által, a cikk duplikációk megszüntetésével – tapasztalati adatok

alapján – mintegy 20–30%-os raktárkészlet-csökkentés és jelentős raktározási költségmegtakarítás érhető el.

- A NATO kodifikációs rendszerének használata által *lehetővé válik részvételünk a NATO közös beszerzési rendszerében*. Ezáltal egyeztetethetők a NATO-tagok beszerzési igényei és ezek egyesítésével jelentősen csökkenthetők az árak.

A rendszer alkalmazásával jelentkező előnyök már így, a felsorolással is rendkívül kecsegtetőek. Ha ezzel szembeállítjuk a jelenleg működtetett rendszer minden baját, nyűgét, valamint távlatosságának teljes hiányát, szinte szárnyakat kaphatna a váltás, a megújítás gondolata. Éppen ezért érthetetlen az áttállás lefékezett üteme, az ügynek a logisztikai folyamatok páriájakénti kezelése, a kodifikációtól évek óta az emberi és anyagi erőforrások elvonása, a tényleges helyzet és annak összes következményei feltárásának elmaradása minden vezetési szinten, a maroknyi, a helyzetet világosan látó szakember egyértelmű – bár nem túl hangos és nem is túl határozott – jelzéseinek figyelmen kívül hagyása. Mindez együttesen évekkel vetette vissza a kodifikáció megújításának ügyét.

Természetesen az ügynek nemcsak haszon-, hanem ráfordításoldalai is vannak. Valószínűleg ezek a ráfordítások közrejátszhattak a folyamatok lassúságában. Bár valóban imponálóak a kínált előnyök, de ezek megnyeréséhez be kell szerezni egy speciális szoftvert, ami legalább 100 millió Ft. A kodifikációs ügynökség adatfeldolgozói munkája is benne van évi 20, 30 vagy talán több millióban is. A saját kodifikációs állomány felkészítése is pénzbe kerül. Az is igaz, hogy ezekre a feladatokra a szűkös pénzügyi lehetőségek közepette nagyon nehéz forrásokat biztosítani akkor, amikor olyan súlyú tevékenységeket kell finanszírozni, mint a tárca felülvizsgált feladatrendszeréhez tartozó szervezet átalakítása, a hivatásos haderőre való áttérés, a híradó rendszer teljes átalakítása, a laktanyák rekonstrukciója és a lakásépítés vagy akár a Gripen-repülőgépek bérlése. Ezek mellett mintha valóban eltörpülne egy olyan „jelentéktelen” feladat, mint a termékazonosítás rendbetétele.

Éppen ezért értékelhető nagyra, hogy az érintett döntéshozók az elmúlt egy évben töretlenül támogatták a kodifikációs rendszer átalakításának ügyét. Szakítottak azzal a korábbi gyakorlattal, amely egyetértett a céllal, de konzekvensen nem vállalta fel az ahhoz vezető utat.

Úgy gondolom: az előzőekben leírtakkal sikerült bemutatnom, hogy a termékazonosítás megújításának ügye az elmúlt egy-másfél évben a konkrét megoldások útjára került. Alapos és sokrétű szakmai előkészítés után ma már komoly esély van arra, hogy az előkészítést szolgáló „aprómunka” egy minőségileg is új kategóriát jelentő kodifikációs rendszer fizikai megvalósulásában testet öltjön. Ezzel – amellett, hogy egy konkrét NATO-vállalásunkat teljesítjük – megteremtődik annak is a feltétele, hogy nemzeti logisztikai rendszerünk átalakítása során a termékellátás területén kilépjünk az eddig alkalmazott technológiai sémákból.

Lükő Dénes

A légierő támogató légi hadműveletei

A légierő a modern eszközökkel végrehajtott katonai műveletek során döntő mértékben képes befolyásolni azok kimenetelét. A korszerű légierő műveletei, alkalmazási formái és a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége, minősége között szoros kapcsolat áll fenn, ezek kölcsönösen hatnak egymásra. A szerző cikkében a légierő műveletei közül a támogató légi hadműveletek ismeretelméleti alapú feldolgozását tűzte ki célul. Ismerteti a támogató légi hadműveletek fogalmát, célját és összetevőit azzal az alapvető szándékkal, hogy elősegítse a NATO-ban elfogadott és széleskörűen alkalmazott fogalmak, meghatározások egységes értelmezését.

A légierő műveleteit – az elérendő célok szerint, illetve annak figyelembevételével, hogy a művelet az ellenség (szemben álló fél) fegyveres erőinek mely komponense ellen irányul – alapvetően négy csoportba oszthatjuk. Ezek a következők:

- légi szembenállási hadművelet,
- felszíni erők elleni hadművelet,
- stratégiai légi hadművelet,
- támogató légi hadművelet.

A légi szembenállási hadművelet

Célja az ellenség (szemben álló fél) légierőjének pusztítása, tevékenysége hatékonyságának csökkentése, ezzel a saját csapatok számára megfelelő cselekvési szabadság biztosítása, a levegőből történő fenyegetettségének minimalizálása. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a légi szembenállási hadműveleteket a légtér feletti ellenőrzés meghatározott fokának elérése és megtartása érdekében hajtják végre, ezzel ugyanis kedvező feltételeket lehet megteremteni a saját csapatok tevékenységéhez.

A légtér ellenőrzésének fokai: kedvező légi helyzet, a légi fölény és a légi uralom.

A légi szembenállási hadműveletek *támadó* és *védelmi légi szembenállásra* oszthatók. A *támadó légi szembenállás* (Offensive Counter-Air, OCA) magában foglalja az ellenség légierőjének megsemmisítését és semlegesítését, elsősorban az ellenség területe felett; a légtér megtisztítását a vadászok által; a vadászkísérést; a repülőterek, a hadszíntéri rakéták és kapcsolódó rendszerek elleni támadást, valamint az ellenséges légvédelem elnyomását.

A *védelmi légi szembenállás* (Defensive Counter-Air, DCA) magában foglalja: az ellenség légierijének megsemmisítését és semlegesítését a saját terület felett és annak közelében; az aktív légvédelmi fegyverrendszerek alkalmazását (vadásziparűlűk, F–L rakéták és légvédelmi tüzérség); a passzív védelmi rendszabályok bevezetését; az ellenség légierijének megsemmisítését és semlegesítését a saját terület felett és annak közelében; az aktív légvédelmi fegyverrendszerek alkalmazását (vadásziparűlűk, F–L rakéták és légvédelmi tüzérség); valamint a passzív védelmi rendszabályok bevezetését. E célok elérése érdekében a *légi szembenállási hadművelet* során a legfontosabb pusztítandó célpontok az ellenséges légierő felderítő-, információs és vezetési rendszerei, repülőterei, repülőgépei (földön és a levegőben egyaránt), infrastruktúrája, a hadszíntéri rakéták kilövő állásai, kiszolgáló berendezései, a légvédelmi rendszer elemei.

A felszíni célok elleni hadművelet (Anti-Surface Force Operation)

Célja az ellenséges szárazföldi és vízfelszíni (víz alatti) erők pusztításával képességük csökkentése, hatékony alkalmazásuk megakadályozása.

Az ellenség felszíni (föld- és vízfelszíni) erői elleni hadműveletek sikere nagymértékben függ attól, hogy a légi szembenállási műveleteket sikeresen hajtották-e végre. A légtér feletti ellenőrzés esetén a légierőt a felszíni erők elleni harctevékenységekben hatásosan lehet alkalmazni. A légierő erőforrásai – elsősorban a korszerű csapásmérő repülőgépek – jelentős mértékben képesek befolyásolni a felszínen folyó fegyveres küzdelem kimenetelét.

Az ellenséges felszíni erők elleni műveleteknek két formája lehet: a tengeri légi hadművelet és a levegő–föld hadművelet.

Tengeri légi hadművelet (Maritime-Air Operation)

A légierő a tengeri erőkkel közvetlen együttműködésben tevékenykedik azzal a céllal, hogy megfigyeljék, kövessék, megakadályozzák az ellenség haditengerészeti erőinek alkalmazását. A légierő – repülőgépeinek nagy sebessége és hatótávolsága miatt – önálló tevékenységet is végrehajthat. A tengeri légi hadműveletek speciális szerepei a következők: a vízfelszíni erők és a tengeralattjárók elleni hadviselés; továbbá a tengeri légvédelmi hadviselés és a tengeri légi őrzőjárat.

A levegő–föld hadművelet (Land-Air Operation)

Lényege az ellenség szárazföldi erőinek pusztítása a légierő erőforrásainak alkalmazásával a levegőből. A légierő hatótávolsága, gyorsasága, tűzereje és rugalmassága, valamint az erőfeszítések összpontosításának képessége különleges lehetőséget ad számára, hogy az ellenségnek meglepetést okozzon, és hatékonyan pusztítsa erőit, eszközeit. A hadművelet során alapvetően két eljárást alkalmaz a légierő: a légi lefogást és a közvetlen légi támogatást.

Légi lefogás (Air Interdiction, AI).

A művelet célja, hogy az ellenség szárazföldi erőit megsemmisítse, feltartóztassa, semlegesítse és késleltesse, még mielőtt a saját csapatokkal harcérintkezésbe kerülnének. A légierő repülőgépei a saját felszíni erők tűzesszökeinek hatótávolságán kívüli célpont-

tok elleni légi csapások végrehajtásával akadályozzák az ellenséges tartalékok előrevonását, szétbontakozását, illetve a kedvező harcrend felvételét, valamint korlátozzák az ellenség csapatait manőver- és utánpótlási lehetőségeinek kihasználásában.

Közvetlen légi támogatás (Close Air Support, CAS).

A közvetlen légi támogatás során a légierő repülőgépeit a saját csapatok közelében, azok tűzeszközeinek hatókörzetén belül alkalmazzák. A közvetlen légi támogatás fő célja a saját csapatok harcának hatékony támogatása. Ezt a légierő a saját csapatokkal harcérintkezésbe került ellenséges erők pusztításával, tevékenységének korlátozásával hajtja végre. Ez a támogatás a szárazföldi csapatok tűztámogatási rendszerének részeként kerül végrehajtásra. Miután a közvetlen légi támogatás feladatait a légierő a saját csapatok közvetlen közelében hajtja végre, kiemelt figyelmet kell fordítani a saját csapatok biztonságára. Ez szoros együttműködés megvalósítását teszi szükségessé a műveletek tervezésében, irányításában és végrehajtásában.

Támadó légi támogatás (offensiv air support)

A felszíni erők elleni hadműveletek ismertetésével összefüggésben szólni kell az ún. *támadó légi támogatásról (offensiv air support)*. Azért tartom szükségesnek ezt itt, és nem a támogató légi hadműveleteknél tárgyalni (mint az a megnevezésből következne), mert a későbbiekben látható lesz, hogy összességében ugyanazon műveletekre osztható, mint a felszíni erők elleni hadműveletek. Az eltérés csupán annyi, hogy ezeket a műveleteket a szárazföldi erők harctámogatási rendszerébe illesztettük be, ami más struktúrát alkot.

A szárazföldi erők harctámogatási rendszere a következő elemeket tartalmazza: tűztámogatás (ezen belül: aknavető- és tüzérségi támogatás, *légi hadműveletek*), légvédelem, műszaki támogatás, elektronikai hadviselés. A légi hadműveletek felölelik az előző fejezetben említett valamennyi, a légierő által végrehajtott műveleti formát. Ki kell azonban emelni ezek közül a támadó légi támogatást, mert ennek eredményes végrehajtásától jelentős mértékben függ a szárazföldi művelet sikere.

A támadó légi támogatás nem más, mint az összhaderőnemi szinten tervezett és koordinált művelet azon ellenséges célpontok ellen, amelyek közvetlenül vagy közvetve befolyásolják a szárazföldi művelet lefolyását. A támadó légi támogatás célja, hogy meggátolja az ellenséges erők mozgását a harci övezetbe, illetve azon belül, felderítse és megsemmisítse az ellenséges erőket, valamint azok infrastruktúráját, összefegyvernemi vagy szövetséges hadműveletekkel segítse a szárazföldi (tengeri) erőket céljaik elérésében.

A támadó légi támogatás feladatai:

- *légi lefogás (Air Interdiction, AI):* az ellenséges katonai potenciál rombolása, a szárazföldi erők objektumainak pusztítása, semlegesítése vagy alkalmazásának késleltetése a harctevékenységi körzetbe való beérkezésük előtt. A saját erőktől olyan távolságra végrehajtott légi hadművelet, mely távolságra nem szükséges minden egyes légi bevetést részleteiben egyeztetni a saját erők tüzével és mozgásával;
- *a harctér légi lefogása (Battlefield Air Interdiction, BAI):* olyan ellenséges felszíni erők és erőforrások ellen irányul, melyek helyzetüknél fogva közvetlenül befolyásolják a folyó szárazföldi hadműveleteket;

- *a közvetlen légi támogatás* (Close Air Support, CAS): a saját erőkkel közvetlen harcérintkezésben lévő ellenséges csapatok elleni légi tevékenység, amelyben a saját erők tüzének és mozgásának, valamint minden légi bevetésnek részletes összehangolása szükséges.

Támogatási kategóriák:

- *előkészített légi támogatás* (a műveletek végrehajtása előtt tervezik). Lehetővé teszi pontos információ megszerzését a helyzetről, a célobjektumokról, a részletes tervezést, az optimális fegyverzet kiválasztását, a repülőgép-vezetők alapos felkészítését, a harci eszközök leghatékonyabb alkalmazását;
- *azonnali légi támogatás*. A harctevékenység folyamán váratlanul jelentkező feladat a siker biztosítása érdekében a repülőtéren vagy a levegőben lévő készletű repülőgépekkel hajtható végre. Szükség esetén vissza lehet fordítani a feladatukat már végrehajtó levegőben lévő repülőgépeket. Fontos követelmény, hogy a legrövidebb időn belül történjen meg a repülőgépek harcbevetése. Hátránya ennek a támogatási formának, hogy nincs lehetőség részletes tervezésre, a fegyverzet kiválasztása nem optimális és kevésbé hatékony.

Kapcsolódó tevékenységek: a légtér-ellenőrzés, az ellenséges légvédelem elnyomása, az elektronikai hadviselés és a légi utántöltés

A fentiekből látható, hogy a szárazföldi erők érdekében végrehajtott légi hadműveletek gyakorlatilag felölelik a légierő teljes hadműveleti alkalmazási formáit.

A stratégiai légi hadműveletek (Strategic Air Operations)

Fő célja, hogy kihasználva a légierő gyorsaságát, nagy hatótávolságát és csapásmérő képességét, jelentős hatást gyakoroljon az ellenségre, annak fegyveres erejére és ezzel megakadályozza őt a háború megkezdésében, folytatásában. A stratégiai légi hadműveletek során a csapások azokra a célpontokra irányulnak, amelyek elsősorban az ellenség hátszágában találhatók, és amelyek az ellenség hadipotenciáljának legfontosabb elemeit képezik. Ezek a célpontok a következők lehetnek: politikai, közigazgatási központok, a fegyveres erők főerői, hadászati tartalékok, energetikai, ipari központok, az infrastruktúra és esetenként a lakosság. A modern hadviselés során fontos szerepet játszanak a felderítési, információs és vezetési rendszerek, ezért ezeknek a bénítása, pusztítása és rombolása is a stratégiai légi hadműveletek feladatait képezhetik. Ezeknek a célpontoknak a pusztítása megfosztja az ellenséget a cselekvési szabadságától, kezdeményezőképességétől, és nem lesz lehetősége megteremteni vagy visszaállítani a képességét a háború, illetve agresszív cselekedetek folytatására. Itt szükséges megjegyezni: a korszerű eszközökkel folytatott fegyveres küzdelem során fontos szempont, hogy a hadicselekmények a lehető legkevesebb járulékos károkat okozzanak, csak ott és olyan mértékű mértékű pusztítást okozzanak, ahol és amilyen mértékben azt a hadművelet sikeres végrehajtása szükségessé teszi. Különösen fontos a polgári lakosság életének és vagyonának megkímélése. Ez a követelmény a precíziós, nagy pontosságú (intelligens) fegyverek, fegyverrendszerek széles körű alkalmazását teszi szükségessé.

A támogató légi hadműveletek (Supporting Air Operations)

Értelmezésénél célszerű szem előtt tartani azt az általános, gyakorlatilag minden esetre alkalmazható elvet, amit így fogalmazhatunk meg: egyszerűség. Ezek után a kérdés így hangzik: *mit is értünk támogatás alatt?* Tekintettel az előzőekben leírt szempontokra és kerülve a bonyolult fejtegetést, a kérdés megválaszolásához a Magyar Értelmező Kéziszótár, a Hadtudományi Lexikon és a NATO-ban alkalmazott kifejezések gyűjteménye (AAP-6) meghatározásait hívtam segítségül.

Lássuk ezeket a meghatározásokat:

- „*támogat*: anyagilag segít, pártfogol. (katonailag segít); valaminek a fontosságát nyomósítja, érvényét, hitelességét növeli;
- *támogatás*: anyagi, erkölcsi, illetve katonai segítség.”
Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 1989;
- „*támogatás*: olyan tevékenység, amelynek során az előljáró parancsnok a rendelkezésre álló erőivel és eszközeivel (repülőkkal, tűzérsséggel, páncéelhárító tartalékokkal, műszaki tartalékokkal, mozgó záróosztatokkal stb.) segíti az alárendelt csapatokat harcadataik teljesítésében anélkül, hogy ezeket az erőket és eszközöket akár csak ideidlenesen is alárendelné nekik”;
Hadtudományi Lexikon, II. kötet, Budapest, 1995.
- *support* (*támogatás*): egy erő vagy annak egy része által végrehajtott, bármilyen más erő megsegítésére, védelmére, kiegészítésére vagy fenntartására irányuló tevékenység. Lásd még a *close support* (közvetlen támogatás / biztosítás); *mutual support* (kölcsonös támogatás) címszavak alatt;
- *close support* (*közvetlen támogatás, biztosítás*): a támogató (biztosító) erőnek az olyan célok és objektumok elleni tevékenysége, melyek eléggé közel helyezkednek el a támogatott (biztosított) erőhöz, hogy szükséges legyen a támogató (biztosító) tevékenységnek, a támogatott (biztosított) erő tüzével, mozgásával vagy más tevékenységeivel történő részletes integrációja vagy összehangolása. Lásd még a *support* (*támogatás; biztosítás*) címszó alatt;
- *close air support* (*közvetlen légi támogatás*): olyan ellenséges célok elleni légi harctevékenység, amelyek a saját erők közvetlen szomszédságában helyezkednek el és amelyek megkövetelik a minden egyes légi bevetésnek a saját erők tüzével és mozgásával történő részletes egyeztetését. Lásd még az *air support* (légi támogatás) címszó alatt;
- *air support* (*légi támogatás*): a légierő által, a szárazföldön vagy a tengeren nyújtott támogatás összes formája. Lásd még a *call mission* (hívásra végrehajtott bevetés); *close air support* (közvetlen légi támogatás); *indirect air support* (közvetett légi támogatás); *immediate air support* (azonnali légi támogatás); *preplanned air support* (előre tervezett légi támogatás); *tactical air support* (harcászati légi támogatás) címszavak alatt.

Ezeket a meghatározásokat alkalmazva elmondhatjuk, hogy a támogató légi hadműveletek alatt azokat a hadműveleteket értjük, melyeket a légi hadműveletek sikere érdekében, a feladatok teljesítésének elősegítésére hajtanak végre.

A támogató légi hadműveletek fajtái

Megfigyelés, felderítés (*Surveillance, Reconnaissance*)

A megfigyelés, felderítés azon tevékenységek és rendszabályok komplex rendszere, amelyek alapvető célja, hogy megbízható információt biztosítson az ellenség helyzetéről, tevékenységéről, erőforrásairól, a harctevékenységi körzet jellemzőiről. Ezek az információk elengedhetetlenül szükségesek a parancsnokok számára a döntések megalapozásához, illetve a feladatok végrehajtásához.

Szükséges azonban megjegyezni, hogy a felderítés és a megfigyelés nem csak a légierő feladata; azt valamennyi haderőnem, fegyvernem és katonai szervezet végzi.

A megfigyelés célja az ellenséges fenyegetés észlelése, a harctevékenység körzetében bekövetkezett állapotváltozások felismerése és jelzése. A megfigyelés során a légtérben, a föld- és a vízfelszínen (felszín alatt) zajló folyamatokban, eseményekben, az ott található dolgokban és körülményekben beálló változásokat különböző szenzorokkal vizsgálják.

A felderítés alapvetően a kapott információk célirányos pontosítására, kiegészítésére irányul. Ennek során az érzékelő rendszerek széles spektrumát felhasználva információt gyűjtenek az ellenségről, helyzetéről, erőforrásairól, képességeiről, lehetőségeiről, a hadszíntér (alkalmazási körzet) jellemzőiről, a légierő műveletét befolyásoló körülményekről. A légierő által végrehajtott légi felderítés nem más, mint a repülőeszközök fedélzetére (vagy a világűrbe) telepített felderítő eszközökkel folytatott információszerzés. Ki kell emelni a pilóta nélküli légi járművek (UAV) egyre fokozódó jelentőségét, számos előnyös tulajdonságuk miatt ugyanis hatékonyan alkalmazhatók a légi felderítésben és megfigyelésben.

Elektronikai hadviselés (*Electronic Warfare, EW*)

A légierő tevékenységének hatékonysága nagymértékben függ a saját elektronikai eszközök folyamatos, külső befolyástól mentes működésétől, illetve az ellenség ilyen eszközei tevékenységének akadályozásától. Ezért a légierő által végrehajtott valamennyi műveletben fontos szerep hárul az elektronikai hadviselés műveleteire. Az elektronikai hadviselés azon tevékenységek és rendszabályok összessége, amelyekkel elérhető a saját eszközök védelme, az ellenség eszközeinek felderítése, illetve lefogása, zavarása. Az elektronikai hadviselés célja, hogy megbízható ellenőrzést biztosítson az elektromágneses spektrum felett.

Az elektronikai hadviselés a következő területekre osztható fel:

- Az elektronikai védelemi rendszabályok (Electronic Protective Measures, EPM) bevezetésével és alkalmazásával csökkenthető, megakadályozható az ellenség elektronikai eszközeinek a saját elektronikai rendszereinkre, technikai eszközeinkre gyakorolt hatása, és biztosítható az elektromágneses spektrum hatékony felhasználása. Ez nem más, mint válaszlépés az ellenség fenyegetésére, elektronikai tevékenységére. Nagyon fontos, hogy időben és pontosan felismerjük az ellenség elektronikai tevékenységét és kiválasszuk a megfelelő komplex védelmi rendszabályokat.
- Az elektronikai ellenrendszabályok (Electronic Counter Measures, ECM) során az ellenség felderített, azonosított elektronikai eszközeinek működését akadályozzuk.

lyozzuk, gátoljuk meg. Ez megvalósítható a harcászati repülőalkalmazásával, illetve EW egységek bevetésével. Az ellenrendszabályok magukban foglalják a különböző aktív és passzív zavaró eszközök felhasználását.

- Az *elektronikai támogató rendszabályok* (Electronic Support Measures, ESM) elsődleges célja, hogy felderítse, azonosítsa az ellenség elektronikai eszközeit, megállapítsa helyüket és a saját eszközökre gyakorolt hatását. Ahhoz, hogy az elektronikai hadviselés eredményes legyen, pontosan, átfogóan kell ismerni az ellenség elektronikai rendszereit, eszközeit. Ezeket az információkat ki kell egészíteni azokkal az adatokkal, amelyeket az elektronikai felderítés segítségével szerezhetők be. A légierő hadműveleteinek végrehajtása során folyamatosan tisztában kell lenni azzal, hogy az észlelt elektromágneses kisugárzások az ellenségtől származnak-e, és milyen fenyegetést jelentenek a saját eszközök számára. Ezzel együtt szükség van olyan érzékelő és riasztó rendszerekre, amelyek időben figyelmeztetik a repülőgép-személyzetet azokra a radarokra, amelyek felderítették őket, a várható rakétaindításra, a kilőtt rakétákra. Ezek lehetővé teszik, hogy megfelelő elektronikai védelmi és ellenrendszabályokat tudjanak fogantatni, illetve hatékony harcászati manővert hajtsanak végre.

Légi szállítás (Airlift)

A légierő a legnagyobb manőverező képességgel rendelkező szállítási terület, amely végrehajtható valamennyi katonai művelet támogatása érdekében. A légierő szállítókapacitása lehetővé teszi, hogy a személyi állományt és az anyagtechnikai eszközöket rövid idő alatt nagy távolságra szállítsa. A légi szállítás célja a csapatok megfelelő mozgékonyságának biztosítása, a személyi állomány, haditechnikai eszközök, anyagi javak és az utánpótlás mozgatása légi úton a hadszíntéren belül vagy a hadszínterek között. A légi szállítással jelentős mértékben növelhető a katonai műveletben részt vevő csapatok mobilitása, rugalmassága, erő kifejtésük fokozásának, összpontosításának lehetősége. A légi szállítás hadászati, illetve harcászati szintű lehet.

- *Hadászati légi szállítás* (Strategic Airlift) magában foglalja az erők hadszínterekre, hadműveleti területekre, alkalmazási körzetekbe szállítását, és a csapatok tevékenységéhez szükséges anyagi-technikai eszközök eljuttatását. A légi híd kialakítására és fenntartására, a hadászati szintű mobilitás biztosítására a hadműveleti területek nagy távolsága és kiterjedése miatt nagy hatótávolságú, nagy teherbírású szállító repülőgépeket alkalmaznak. Ezek szükség esetén képesek a kontinensek közötti légi szállítási feladatokat is ellátni.
- *Harcászati (hadszíntéri) légi szállítás* (Theatre Airlift) a hadműveleti területen belül kialakított légi híd biztosítja az erők és eszközök mozgatását és szállítását légi úton közvetlenül az alkalmazás területre. Ez lehetővé teszi a hadműveleti, harcászati szintű csapatátcsoportosítások gyors végrehajtását is. A hadszíntéri légi szállítás alkalmas a nem harcoló erők kivonására és ellátására, valamint ismételt bevetésére és kivonására.
- Itt kell megemlíteni a *légi egészségügyi mentést*, amely magában foglalja a sérültek, betegek mozgatását egészségügyi felügyelet alatt légi úton, az

egészségügyi ellátó helyekre és azok között. A hadászati légi szállítás és a légi egészségügyi mentés során alkalmazott repülőeszközök alapvetően nemzeti erőforrások, és ezek irányítását, vezetését a nemzeti képviselvek fogják biztosítani a bevetés időtartama alatt.

Légi utántöltés (Air-to-Air Refuelling, AAR)

Általában elmondható, hogy minden katonai erő függ azoktól a bázisoktól, amelyek a katonai műveletek végrehajtását támogatják. Különösen így van ez a légierő esetében, kiváltképp a repülők alkalmazása során. A helikoptereket és a helyből felszálló repülőgépeket kivéve a legtöbb repülőgép számára megfelelő repülőtér szükséges. A le- és felszállópályán kívül még korszerű kiszolgálóeszközökre is szükség van, többek között üzemanyagtöltő berendezésekre. A repülőgépek csak korlátozott mennyiségű üzemanyagot képesek a fedélzetükön magukkal vinni, ez bizonyos esetekben az alkalmazhatóságukat is befolyásolja.

A légi utántöltés, vagyis üzemanyag átadása repülés közben egyik repülőgépről a másikra, csökkentheti a repülőgépek előbb említett hátrányos tulajdonságából adódó korlátokat. Egyben segítheti a légi hadműveleteket azzal, hogy megnöveli repülőgépek repülési távolságát, a szállítható hasznos terhet és rugalmasságát. A légi utántöltés alkalmazható a légierő összes hadműveletében, valamint minden harctámogató légi hadművelet támogatására. Felhasználható szinte valamennyi repülőgéptípus csaknem minden légierő-szerepkörben nyújtott képességeinek növelésére, fokozására. A légi utántöltéssel a következő előnyök érhetők el:

- a vadászbombázók nagyobb (stratégiai) hatótávolságon alkalmazhatók;
- a repülőgépek levegőben töltött időtartama és hatótávolsága megnövekszik;
- a repülőgépek a levegőben tarthatók a csapás alóli kivonás vagy (légi készségi helyzetből) késleltetett bevetésük céljából;
- a harci repülőgépek levegőben tarthatók, így növelve lehetőségeiket az azonnali sürgősségű feladatok végrehajtására;
- a repülőgépek kisebb felszálló súllyal (keves üzemanyaggal) szállhatnak fel, ami lehetővé teszi bevetésüket rövid felszállópályákról (és széttelepített helyzetből) és nagyobb fegyverterheléssel.

Különleges légi hadműveletek (Special Air Operations, SAO)

A speciális hadműveletek végrehajthatók önálló műveletként vagy más, összhaderőnemi hadműveletekkel együttműködésben, háborús, válság- és békeidőszakban. A különleges művelet lehet harci és nem harci feladat. A különleges műveletek speciális erők bevetését, beszivárgását, támogatását, kiszivárgását és kivonását jelenti rendszerint az ellenség által megszállt területekről. A különleges műveletek végrehajtására olyan esetekben kerülhet sor, amikor a szabályos, konvencionális hadműveleti fajták nem biztosítják a kellő hatékonyságot. A különleges műveletek speciális alkalmazási koncepciót, szervezést, kiképzési módszereket, repülőgépeket és eszközöket követelnek, mindegyiket a várható és kialakult helyzetnek megfelelően alakítva.

- *Korai előrejelzés és riasztás* (Airborne Early Warning and Control, AEW&C). A légi megfigyelő rendszerek elsősorban a légtérellenőrzés eszközei, ugyanakkor képesek biztosítani a saját légvédelmi fegyverrendszerek fedélzetről történő pozitív ellenőrzését és irányítását, valamint adatokat továbbítani a légvédelem felderítő rendszerébe. Képesek valós idejű információt szolgáltatni az ellenséges légi tevékenységről vagy arról, hogy a saját légi, földi és tengeri hadműveleteket az előre eltervezett együttműködési formában hajtják-e végre. A légierő hadműveleteinek irányításában, koordinálásában kitüntetett szerepet kapnak ezek a rendszerek.
- *Légi kutatás-mentés* (Search and Rescue, SAR). A légi kutatás-mentésben repülőgépek, felszíni járművek, tengeralattjárók, speciális mentőcsoporthoz és eszközök alkalmazására kerül sor abból a célból, hogy felkutassák és kimentesik a bajba jutott embereket, katonai személyzetet a földön és a tengeren. Általában a békeidőben végrehajtott légi kutatás-mentés nemzeti feladat, és az adott ország határain belül a veszélyben lévő egyének felkutatására, mentésére irányul.
- *A harci kutatás-mentés* (Combat Search and Rescue, CSAR). Feladatai konfliktus- vagy háborús helyzetben kerülnek végrehajtásra. Ennek során a földre kényszerített, lelőtt vagy kényszerleszállást végrehajtott hajózó személyzet felkeresése, helyének behatárolása, azonosítása és mentése a fő cél. A sikeres mentési művelettel növelhető a légierő csapatainak morálja, és megakadályozható a fogságba esett személyzet felhasználása hírszerzési és propagandacélra.

Ezeket a műveleteket ellenséges környezetben hajtják végre, ezért a bevont erők sikeres alkalmazása megköveteli a pontos hírszerzést, a körültekintő tervezést és koordinációt, a kockázatanalízist és a biztonságos, megbízható, gyors kommunikációt, valamint az egységek speciális felkészítését.

A közelmúltban lezajlott fegyveres konfliktusok, helyi háborúk és a különböző katonai műveletek tapasztalatai azt mutatják, hogy a harmadik dimenzióban, a levegőben (világűrben) folyó fegyveres küzdelem kimenetele döntő mértékben befolyásolja az egész művelet sikerét. A légtér feletti szabad rendelkezés, annak külső befolyástól mentes felhasználása meghatározó tényezővé vált. A légi (és űr-) hadviselés különböző módjai nélkülözhetetlen komponensei a katonai műveleteknek. A légi (és űr-) hadviselésben a speciális erő- és eszközrendszer birtokában, a rá jellemző tulajdonságok és képességek alapján a légierő fontos szerepet játszik. A légierő által önállóan vagy az összhaderőnemi hadművelet részeként végrehajtott légi hadműveletek elsődleges célja, hogy megszerezzék és megtartsák a légtér feletti uralmat. Az ellenség légierőjének képességeit csökkentve megakadályozzák őt abban, hogy a levegőből veszélyeztesse a saját csapatokat. Ezzel megfelelő cselekvési szabadságot biztosítanak a katonai műveletben részt vevő erőknek.

A légierő légi hadműveletei összetett, komplex folyamatok, és azokban egyszerre több légi hadműveleti fajta alkalmazására kerülhet sor. Az, hogy az adott műveletben melyik légi hadműveleti fajta lesz a meghatározó, az a művelet célkitűzéseitől, a végrehajtandó feladatoktól és a művelet környezetétől, körülményeitől függ. Ugyanakkor a légierő támogató légi hadműveletei, vagyis azok, amelyeket a

légi hadműveletek sikere érdekében, a feladatok teljesítésének elősegítésére hajtának végre, valamilyen mértékben és formában minden légi hadműveletben megjelennek. Mindez a támogató légi hadműveletek jelentőségét mutatja és alátámasztja megismerésének fontosságát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Air Force Basic Doctrine (USAF Air Force Doctrine Document 1.)

AP-3000 A brit királyi légierő doktrínája

AJP-1 A szövetséges egyesített hadműveletek doktrínája

ATP-27(C) Támadó légi támogató hadműveletek

ATP-33(B) NATO harcászati légi doktrína

ATP-33(C) NATO légi és űrműveletek egyesített doktrínája

ATP-35(A) A szárazföldi haderő harcászati szabályzata

FM-105 Tábori kézikönyv (Hadműveletek)

A légierő-hadművelet elmélete; egyetemi tankönyv. Bp., ZMNE, 2000.

Lükő Dénes: A légierő alkalmazásának alapjai; tansegédlet. Bp., ZMNE, 1998.

Magyar Értelmező Kéziszótár

Hadtudományi Lexikon

Bimbó József

A légierő az iraki háborúban

A szerző korábbi írásaihoz – a NATO Jugoszlávia elleni légi tevékenysége, az „első” Öböl-háború légvédelmi és repülőtapasztalatai, valamint az afganisztáni légi hadműveletek – kapcsolódva az alábbiakban közölt cikkében áttekintő képet ad: a repülőgéphordozók és a harcászati légierő összevonásáról, felkészüléséről; a légihadművelet lefolyásáról, az alkalmazott eljárásokról, a veszteségekről; az iraki légvédelem és a légierő eszközeiről, a háborúban tanúsított passzív szerepéről; majd összefoglalja a háború néhány jellemzőjét és tanulságát.

A 2003 tavaszán lezajlott iraki háború közismert politikai, diplomáciai és nemzetközi jogi kérdéseivel jelen írásban nem foglalkozom. A szárazföldi hadműveletek kérdéseit is csak annyiban érintem, amennyi a légi tevékenységek leírásához szükséges. A háborúra való felkészülés az USA és szövetségesei részéről viszonylag hosszú időt vett igénybe, ami nem csak az érintett haderők összevonásának, helyszínre szállításának időigényességével függött össze.

A repülőgéphordozók, a hadászati és a harcászati légierő felkészítése

Az átcsoportosítások megkezdése előtt már a térségben tartózkodott két repülőgép-anyahajó: a Constellation az Arab-öbölben, a H. S. Truman pedig a Földközi-tenger keleti medencéjében. Ezekhez a többi repülőgép-hordozó az alábbiak szerint csatlakozott:

- A George Washington az Atlanti-óceánról 2002. december 28-án érkezett az Öbölbe.
- A Theodore Roosevelt az amerikai Norfolkból indult, Puerto-Riconál éleslövészeti gyakorlaton vett részt és 2003. február 1-jén érkezett az Öbölbe.
- A Kitty Hawk Japánból lett átvezényelve, február 26-án érkezett az Öbölbe.
- Az Abraham Lincoln Ausztrália partjaitól hajózott át az Öbölbe.

Nagy-Britannia a Földközi-tengerre irányította az Ark Royal repülőgép-anyahajót és az Ocean nevű helikopter-hordozót, melyek később a Szuezi-csatornán mentek át az Arab-öbölbe és főleg a brit csapatok harcát támogatták Baszra hosszan tartó ostrománál.

A nemrég szolgálatba állított De Gaulle francia nukleáris repülőgép-hordozó február 1-jén indult a Földközi-tenger keleti medencéjébe, de a francia kormány intézkedése szerint csak akkor kapcsolódik be a harcba, ha az irakiak ténylegesen

tömegpusztító fegyvereket (vegyi, biológiai) vetnek be. Végig készenlétben volt, de nem vett részt a háborúban.

A török bizonytalanság miatt a nukleáris Nimitz repülőgép-hordozót március 5-én a Földközi-tenger keleti medencéjébe vezényelték azzal a feladattal, hogy szükség esetén pótolja a kieső törökországi amerikai légibázisokat – de végül is nem kellett beavatkoznia a harcokba, mert a török kormány a szárazföldi támadást nem, de a légi tevékenységet engedélyezte.

A repülőgép- és helikopter-hordozók ilyen mértékű mozgósítására és összevonására még soha nem volt példa: a 12 amerikai anyahajóból 7, a két-két brit és francia anyahajóból egy-egy csoportosult a térségben. Szerencsére mód volt arra, hogy ezt a hatalmas erőt a háború során csak részben és szelektíven használták ki. Mindezzel párhuzamosan a Carl Winson repülőgép-hordozót a koreai vizekre küldték. Ezzel Amerika nyilván azt akarta jelezni, hogy más térségeket sem téveszt szem elől.

Az USA az 1991-es Öböl-háború óta Kuvaitban tárolt 24 db Apache harci helikoptert, valamint két páncélosdandár teljes fegyverzetét, továbbá néhány repülőszázada állomásozott a térség arab államaiban és a törökországi bázisokon. Ezek gyakori felderítő- és járőr-repüléseket végeztek az irakiak számára tiltott északi és déli repülési zónákban, melyek együttesen Irak légterének több mint felét tették ki.

2003. január első felében a térségben levő amerikai légierőt a 49. vadászbombázó wing egy F-117-es „lopakodó” repülőszázadával, két EF-16-os lokátorzavaró repülőszázaddal, valamint F-15-ös vadászgépekkel és pilóta nélküli Predator-felderítő gépekkel erősítették meg. Ezek mind Kuvaitban települtek.

A brit légierő Tornado- és Harrier-típusú repülőgépekkel és különböző rendeltetésű helikopterekkel vett részt.

Ausztrália 14 F-18 Hornet-típusú vadászbombázót küldött az Öböl térségébe, ezzel vett részt a koalíció háborújában.

Az amerikai harcászati légierő folyamatosan beérkező egységei Kuvait, Katar, az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia és Oman repülőterein, valamint a törökországi Incirlik repülőterén települtek.

2003. március 1-jén a koalíció légierője már 810 korszerű harci repülőgéppel rendelkezett a térségben. Ez a szám a későbbiekben meg tovább növekedett.

A hadászati légierő B-1 és B-52 bombázói Diego-Garcia szigetén, valamint az angliai Fairlord légi bázison állomásoztak. Ez utóbbira március elején újabb 9 db B-52-es érkezett az USA-ból.

Március első napjaiban 24 db B-1B és B-52 nehézbombázó-rakétahordozó repülőgép az USA területéről Guam szigetére települt át – de ez nem közvetlenül Irakkal, hanem inkább a délkelet-ázsiai „háttérbiztosítással” függött össze. Viszont március közepén az amerikaiak a legújabb típusú B-2 „lopakodó” nehézbombázókat telepítettek honi területéről a Diego-Garcia-i támaszpontra. Ez új, mert ezek a „szupertitkos” gépek Afganisztán ellen is kizárólag az USA területén levő támaszpontjaikról kerültek bevetésre és oda is tértek vissza.

A 28. bombázó repülő wing néhány B-1B gépe valamint 6 db AC-130 ágyús-támadó repülőgép (ilyet Afganisztánban alkalmaztak először) Omanba települt át.

Erre a hadászati bombázó csoportosításra még inkább jellemző volt az, hogy a háború során végül is nagyon korlátozottan és szelektíven vetették be őket.

A koalíciós haderő ilyen nagymértékű összevonása és telepítése (ami az Irak elleni háborúhoz végül is túlzottnak bizonyult) arra enged következtetni, hogy Amerika minden eshetőségre felkészült.

A NATO – mint katonai szövetség – azzal vett részt a koalícióban, hogy a 17 db E-3A AWACS gépből néhányat február 21-én a törökországi Konya repülőtérre telepített át 2 db francia Mirage-IV. R felderítő géppel együtt. Ezeket a Katarban lévő főhadiszállás rendelkezésére bocsátotta, így segítve a felderítést és a harctevékenységek irányítását a levegőből.

A koalíciós légierő harci alkalmazását – éppúgy, mint Afganisztán esetében – negatíván befolyásolták a távolságok. Bagdadtól a Perzsa-öböl északi része 600 km-re, a Földközi-tenger keleti medencéje 900 km-re, a Vörös-tenger pedig 1100 km-re terül el. Ezért a vadász- és vadászbombázó repülőgépek Bagdad térsége, valamint Irak közép- és keleti területei ellen csak póttartályokkal felszállva, következképpen csökkentett harci terheléssel repülhettek. A hadászati bombázók bázisai: Bagdadtól Diego-Garcia 5350, az angliai Fairford pedig 5500 km-re van. Ezért az ezekről bevett bombázógépek mindegyikének kétszeri légi utántöltésre volt szüksége.

A háborús térség légerét az amerikai anyahajókról F-14 Tomcat-, a szárazföldi bázisokról F-15 Eagle-vadászgépek állandó járőrözéssel biztosították, de légi harcra nem került sor.

A koalíciós erők főparancsnoka az amerikai Tomy Franks négycsillagos tábornok volt, aki az afganisztáni háborút is vezényelte 2001 végén, tehát széles körű és friss harci tapasztalatokkal rendelkezik. Mellette a brit expedíciós erők parancsnoka Brain Burridge angol repülő altábornagy volt. A főhadiszállást Katarban rendezték be és a bonyolult vezetéstechnikai rendszer összehangolása céljából már 2002. december 8-tól számítógépes szimulációs harcvezetési gyakorlatot kezdtek.

Az iraki légierő és légvédelem helyzete

Az iraki légierő és légvédelem a személyi állomány- és fegyverzetmennyiségét tekintve jelentős lett volna, de a minőség nem felelt meg egy mai háború követelményeinek. További negatívum volt a nagymennyiségű, de zömében még az 1991-es Öböl-háború előtti időből származó fegyverzet igen vegyes összetétele.

A légierő mintegy 180 vadász-, 130 vadászbombázó és 6 bombázó repülőgépből állt. Típusmegoszlás szerint legtöbb volt a MIG-21, MIG-23, SZU-7, SZU-20, kevesebb volt a MIG-25, MIG-29, SZLT-25, Mirage F.I, valamint 6 db TU-22 bombázógép és néhány kínai eredetű F.7 vadászbombázó. A harci helikopterállomány kb. 120 db BO-105 és Mi-24 gépből állt.

Ennek a légierőnek azonban a több mint 10 éves embargó miatt alkatrész-utánpótlási és javító-karbantartó háttere nem volt. Mindez, valamint a repülési tilalmi zónák teljesen beszűkítették a pilóták gyakorlatban tartását is.

A légvédelmi rakétacsapatok szovjet eredetű SA-2-3-6-7, valamint kisebb részben francia Roland-rakétákkal, a légvédelmi tüzérség szovjet eredetű ZSZIJ-23-4 „Silka”, valamint 37-57-85-100 mm-es, kisebb részben 130 mm-es lövegekkel volt felszerelve. Minőségi állapotukra ugyanaz vonatkozik, mint a légierőre – továbbá az, hogy nem volt egységesen szervezett és központilag vezetett légvédelmi rendszer.

A háború egyes mozzanataiban a légvédelmi tüzérség intenzíven tüzelt, de csak ütegenként önállóan, szervezetlenül. Ráadásul az ellenséges repülőgépek (kötelékek) közeledtéről előrejelzést nem kaptak, mivel a lokátorrendszer és a híradás teljesen szét volt rombolva. Légvédelmi rakéták indításáról nincs adat.

Mindez együttesen oda vezetett, hogy az iraki légierő a háború alatt egyetlen repülőgép-bevetést sem hajtott végre, a légvédelmi tüzérség (szerencsére) csupán egy repülőgépet és egy helikoptert lőtt le.

A légi hadművelet lefolyása

A légierő tevékenységének tervezését, irányítását és összehangolását az amerikai Viktor Renauart repülő tábornok végezte a főparancsnok katarai harcálláspontján.

Az amerikai repülők tulajdonképpen az 1991-es Öböl-háború óta folyamatosan támadták azokat az iraki lokátor- és légvédelmi rakétaállásokat, melyek veszélyeztetették a repülési tilalmi zónákban ellenőrző járőrözést végző amerikai repülőgépeket. Ezek egyik kiemelkedő eseménye volt 2001. február 16-a, amikor egy időben 24 db amerikai F-16 és F-18, valamint 6 db brit Tornádó-vadászbombázó mért csapást iraki légvédelmi harcálláspontokra és lokátorállomásokra Bagdad körzetében.

Még mindig csak az előkészülethez tartozott, hogy az amerikai és brit légierő 2003. március 5-én és 6-án napi kb. 700 repülőgép-bevetéssel támadta az iraki légvédelmi állásokat, az F-F ballisztikus rakéták vélt körzeteit és a katonai kommunikációs létesítményeket. Március 15-re virradó éjjel a B-1B nehézbombázók első ízben mértek csapásokat iraki lokátorállomásokra.

Az Irak elleni háború tényleges megindulásának első mozzanataként 2003. március 20-án reggel (magyar idő szerint 03.30-tól) az Öbölben és a Vörös-tengeren levő amerikai felszíni hajókról és 2 atom-tengeralattjáróról összesen 38 db Tomahawk szárnyas rakétát indítottak kifejezetten a bagdadi kormányépületekre, az elnöki palotákra a főváros keleti és déli részein. Ezzel párhuzamosan egy F-117 (lopakodó) 2 db 900 kg-os, műhold vezérlésű bunkerromboló bombát dobott Bagdad déli részein egy olyan létesítményre, ahol a feltevések szerint Szaddam Husszein elnök és szűk környezete tartózkodott.

Ezt az első mozzanatot az amerikaiak „lefejező hadműveletként” titulálták, melynek célja nem titkoltan a diktátor és vezérkarának fizikai megsemmisítése volt. (Új a modern hadtörténelemben, hogy nem a titkosszolgálatot, hanem egy állam haderejét egyes konkrét személyek fizikai likvidálására használják.)

Ezt követően estig csend lett. Nyilvánvalóan várták a hatásról szóló információkat. De nem történt semmi. Mivel a diktátor haláláról semmi hír és az iraki rendszer sem omlott össze, aznap este és 21-re virradó éjjel 320 Tomahawkot lőttek ki bagdadi célpontokra, amit egy, mindössze 20 percig tartó első és egyetlen tömeges légi csapás kísért. Ezt és az ezután következőket „célzott légi hadműveletnek” nevezték, ami azt jelenti, hogy a mindvégig szigorúan kiválasztott célpontokat úgy igyekeztek megsemmisíteni, hogy a polgári lakosságot az minél kevésbé érje.

A Bagdad körüli légvédelmi tüzérség működésbe lépett, de eredménytelenül. Az iraki vadászipar repülőgépek közül azonban egyet sem vetettek be az egész háború alatt.

A háború megindítására az irakiak F–F rakétacsapással válaszoltak: néhány ilyen ballisztikus rakétát lőtték ki a Kuvaitban lévő amerikai katonai táborra, de azokat a Patriot légvédelmi rakéták megsemmisítették. Csupán 2 db SCUD-típusú rakéta csapódott be a Kuvait északi területén lévő sivatagba, de kárt nem okozott. Március 24-én a Patriotok Kuvait légterében újabb 3 F–F ballisztikus rakétát semmisítették meg. A későbbiekben ilyen rakétatámadást már nem hajtottak végre. Ezek után az amerikai–brit légierő éjjel-nappal, szinte folyamatosan tevékenykedett váltakozó intenzitással, de tömeges légi csapást nem hajtottak végre.

Március 21-re virradóan megindult a szárazföldi hadművelet Irak ellen három irányból: *A fő irányban* Kuvaitból kiindulva észak felé a nehézfegyverzetű amerikai 3. gyalogoshadosztály (élén mindvégig a 7. páncélos ezred), valamint ennek jobb szárnyán az 1. tengerészgyalogos-hadosztály nyomult Bagdad felé. Az amerikai hadosztályoktól keletre a 45 ezer fős brit haderő (egy kis létszámú ausztrál kontingenssel együtt) a megindulás után mindjárt jobbra fordult és ostrom alá vette Baszra városát, amit súlyos harcok árán csak a háború vége felé tudott elfoglalni. A viszonylag kis létszámú lengyel különítmény mindvégig az egyetlen iraki olajkikötőnél harcolt.

A másik irányban nyugat felől, Szaúd-Arábia területéről a 82. és 101. légi szállítási hadosztályok támadtak Bagdad felé. E hadosztályok egyenként 270 harci és szállító helikopterrel rendelkeztek.

A harmadik északi irány kezdetben bizonytalan volt: az eredeti tervek szerint a 2. tengerészgyalogos-hadosztálynak Jordániából, a 4. tengerészgyalogos-hadosztálynak Törökországból kiindulva kellett volna támadni, de ehhez a fenti két állam nem járult hozzá (a légi átrepülésekhez igen). Ezért kezdetben a kurd fegyveres csapatok sem támadtak. Végül is az északi frontot március 27-én nyitották meg: az amerikai 173. légi deszantdandár kb. 1000 ejtőernyőse, másnap újabb 200 ejtőernyőse szállt le a kurdok lakta területekre és ezekkel már a kurdok is támadásba lendültek déli irányba Bagdad felé. A 4. tengerészgyalogos-hadosztályt pedig Törökországból a Vörös-tengeren át Kuvaitba szállították, ahová teljes létszámmal és fegyverzettel március 30-ra érkezett meg.

A hadműveletek második napján (március 22-én) a szárazföldi és a légi offenzíva is fokozódott. Az esti órákban súlyos légitámadás érte Bagdadot, Kirkutot és Moszult. Első ízben vetették be a B–2 és B–52 nehézbombázókat és további Tomahawkokat is indítottak. Ez utóbbiban új, hogy a Tomahawkokat brit hadihajókról is indították, ami a korábbi háborúkban soha nem fordult elő.

Március 23-án először érte heves légi támadás Tikritet, az iraki elnök szülővárosát. 24-re virradó éjjel a koalíció 1500 repülőgép-bevetést hajtott végre, majd napközben is több hullámban támadták Bagdadot. Egyebek mellett megsemmisítették mind a hat olyan állomást, melyet az irakiak a GPS navigációs rendszer zavarására létesítettek. Március 24-én 30–40 Apache-helikopter támadta a Bagdadot délről védő Medina elit hadosztályt, de olyan erős légvédelmi tűz fogadta, hogy a helikopterek nem tudták a hadosztály T–72-es harckocsijait megsemmisíteni. Egy ilyen helikopter kényszerleszállás miatt az irakiak kezére került.

Az iraki védelemnek két gócpontja volt: Bagdadot három gépesített és egy páncélos-hadosztály, valamint a Köztársasági Gárda. Nubukodonozor és Medina elit hadosztályai, Baszrát pedig a Köztársasági Gárda két hadosztálya (egyik az 51. pán-

céloshadosztály) védte. A közvetlenül Szaddam Husszein illetve egyik fia irányítása alá tartozó különleges testőrgárda négy dandárból állt, összesen kb. 25 ezer fővel – ez volt a Köztársasági Gárda magja.

A koalíciós szárazföldi csapatok az erősen védett városokat (Baszra kivételével) és az iraki fő erőket elkerülve nyomultak Bagdad felé, ezért az utánpótlási vonalak veszélybe kerültek. Ráadásul 24-én és 25-én kétnapos homokvihar dült.

Az előrenyomuló páncélos ék megállt, majd a Bagdad elleni általános szárazföldi offenzívát kénytelenek voltak egy hétre szüneteltetni.

Időközben azonban amerikai ejtőernyősök Irak nyugati részén elfoglaltak két repülőteret, ahová a szállítógépek azonnal megkezdtek az utánpótlás szállítását. Délen pedig a brit erők a lengyelekkel együtt teljesen birtokukba vették az egyetlen iraki tengeri kikötőt. Ezzel az utánpótlási gondok megoldódtak.

Amíg a szárazföldi előrenyomulás állt, a légierő a homokvihar elmúltával azonnal újra akcióba lépett. Március 27-én délután az eddigi legsúlyosabb légitámadás érte Bagdad külső negyedeit, valamint Karbulát és a körülkerített Baszrát, ahol szétlőtték a kitörésre készülődő iraki páncéloskonvojt. A légitámadásokba ismét bekapcsolódtak a B-52-es nehézbombázók is (melyek Angliából indulva Magyarország légterének keleti részén is átrepültek).

A koalíció légierije március 29-én és főleg 30-ára virradó éjjel 1800 harci bevetést végzett, ami a napi átlag kétszerese, egyúttal az iraki légi tevékenység csúcspontja volt. 30-án először jelezték, hogy fogytán vannak a Tomahawk manőverező robotrepülőgépek és a precíziós bombák is. Ráadásul Szaúd-Arábia teljesen váratlanul megtiltotta, hogy a továbbiakban légtérén keresztül irányítsanak a Vörös-tengerről Tomahawkokat Irakra. (Ennek azóta sem tudjuk a magyarázatát.)

A homokvihar és az utánpótlási gondok megszűnése után a szárazföldi offenzíva is új lendületet vett: március 31-én az amerikai tüzérség már a Bagdad külvárosaiban lévő védőállásokat lőtte, a kuvaiti főhadiszálláson pedig az iraki főváros ostromának közvetlen előkészítésén dolgoztak. Április 1-jétől – egyéb célpontok folyamatos támadása mellett – az amerikai légierő már a Bagdadot védő iraki hadosztályok állásaira összpontosította csapásait, miközben az iraki légvédelmi tüzérség április 3-án lelőtt egy FA-18 típusú vadászbombázót és egy Blackhawk-helikoptert.

Április 6-án bezárult az ostromgyűrű Bagdad körül, hetedikén pedig a brit csapatok súlyos utcai harcok után bevették a második legnagyobb várost, Baszrát.

Április 9-én egy B-1B nehézbombázó 4 db 900 kg-os bunkerromboló bombát dobott egy bagdadi étteremre, mely alatt felderítési adatok szerint a diktátor hadvezetési központját, egyben rejtékhelyét sejtették. Az épüleategyüttes helyén csak egy 10 m mély gödör maradt, de Szaddam Husszein sorsa továbbra sem ismert.

Bagdad fölött a „végstádiumban” új légi harcmód alakult ki. A város fölött egész nap A-10 „tankölő” repülőgépek köröztek és együttesen percenként 5–6 precíziós bombát dobtak vagy páncéltörő rakétákat lőttek ki az ugyancsak köröző, pilóta nélküli Predator-felderítőgépek által megjelölt iraki harcokocsikra.

Április 9-én Bagdad elesett. Ezt követően a légi tevékenység az utolsó nagyvárosra, Tikritre tevődött át, a várost védő Adnan-hadosztályt folyamatosan heves légitámadások érték. Április 13-án az amerikai 1. tengerészgyalogos-hadosztály 250 páncélosa harci helikopterek közvetlen támogatásával bevonult Tikritbe, 14-én Tikrit is

amerikai ellenőrzés alá került. Ezzel a legfontosabb katonai hadműveletek befejeződtek, a 25 napig tartó háborúnak lényegében vége. (Habár ezt hivatalosan még nem jelentették be.) Már csak egyes elszigetelt iraki fegyveres csapatok felszámolására folytak még harcok.

A veszteségekről

Hivatalos összesítés szerint a koalíciós erők állományából 159 katona vesztette életét: 128 amerikai és 31 brit katona. Az amerikaiak közül 110 fő harcban esett el, 18 fő pedig zömmel balesetekben, 2–3 fogságba esett pilótát pedig az irakiak végeztek ki. A sebesült koalíciós katonák száma ezer fölött van.

Az iraki veszteségekről hivatalos összesítés nincs. Amerikai adatok szerint csupán Bagdad ostrománál 2310 iraki katona halt meg, ebből csak következtetni lehet az összes veszteségre. A polgári áldozatok száma ismeretlen. A koalíciós erők közel 20 ezer hadifoglyot ejtettek, de ezek zömét a hadműveletek befejezése után szabadon engedték.

A koalíció 2 harci repülőgépet és 4 helikoptert veszített. Részleteiben:

- 1 db FA-18 Hornet-gépet az iraki légvédelem lőtt le;
- 1 db Tornado-vadászbombázót tévedésből az amerikai Patriot-légvédelmi rakétákkal lőttek le;
- 1 db Blackhawk-helikoptert az iraki légvédelmi tüzérség lőtt le;
- 1 db Apache-helikopter Bagdadnál kényszerleszállt és iraki fogságba került;
- 2 db helikopter (egyik egy AH-1 Cobra) műszaki okok miatt lezuhant.

Az iraki repülőgépek és helikopterek sorsa – legalábbis eddig – ismeretlen. A koalíciós csapatok 51 db sértetlen szovjet gyártmányú MIG-21-est találtak álcázva, illetve épületekben elrejtve. A többi eltűnt. Egy lehetséges változat az, hogy még idejében Iránba és/vagy Szíriába menekítettek át. Ez annál inkább is valószínű, mert ebben a háborúban a koalíciós légierő az iraki repülőtereket nem támadta, tehát a gépeket a repülőtereken nem semmisítette meg. Minden jelentősebb katonai és polgári repülőtér – köztük a bagdadi nemzetköz: repülőtér is – sértetlenül került az amerikaiak kezére. A kb 800 db – zömében T-72-es – iraki harckocsiból csupán 20 került épségben a szövetségesek kezére.

Összefoglalás

Minden jel arra mutat, hogy az iraki háború csak egy mozzanata a nemzetközi terrorizmus és az azt támogató „bandita államok” (rezsimek) elleni világméretű háborúnak, amit Bush elnök az Egyesült Államok nevében hirdetett meg az USA-t ért terrortámadás után. De szerintem ez csak a felszín: *a dolgok mélyén hosszú távú nagyhatalmi és világgazdasági érdekek húzódnak meg.*

Amerika szeretne volna ezt a háborút háború nélkül megnyerni. Diplomáciai erőfeszítésekkel, katonai erődemonstrációval stb. arra törekedett, hogy Szaddam Husszeint és rezsimjét vagy „önkéntes” távozásra bírja, vagy Irakban olyan belső erőket hozzon mozgásba, melyek maguk söprik el a diktátort és államrendszerét. E változatok egyike sem következett be, ezért került sor a háború megindítására.

A háború „furcsa” megindítása mögött a „lefejezés” szándéka állt: vagyis március 24-én reggel a bagdadi kormányzati objektumokra kilőtt 38 db Tomahawk-szárnas rakétával és az F-117-es, bunker elleni bombatámadásával remélték az iraki diktátort és közvetlen környezetét megsemmisíteni – aminek sikere esetén a tényleges háború feleslegessé is válhatott volna. De – feltehetően a felderítés hibájából – ez sem volt eredményes. Először fordult elő az újkori történelemben, hogy egy független állam elnökét és legközelebbi embereit nem a titkosszolgálattal vagy más módon, hanem egy másik állam hadseregének felhasználásával akarták fizikailag megsemmisíteni (és ezt nem is titkolták).

A háború során a koalíció légi és szárazföldi erői a tényleges harci lehetőségeiket korántsem használták ki. A csapások – mind a levegőből, mind a szárazföldön – mindvégig „visszafogottak” voltak és szigorúan csak a kormányzati objektumok és az ellenálló iraki erők állásai ellen irányultak. Ezt nevezték „célzott” háborúnak. Az USA és szövetségesei mindvégig nyilvánvalóvá tették, hogy háborújuk nem Irak (mint ország) és főleg nem az iraki civil lakosság, sőt elsősorban nem is az iraki hadsereg ellen, hanem fő célkitűzésként a diktátor és rezsimje „elsöprésére” irányul.

A visszafogottságot mutatja az is, hogy a három hadászati nehézbombázó típus közül a legkorszerűbb B-1 B és B-2 típusokat a kezdeti időszak után nem vetették be, csak a B-52-esek tevékenykedtek; a térségben lévő harcászati és haditengerészeti légierő a lehetséges harci bevetéseknek alig felét hajtották végre ténylegesen.

Másrészről a koalíció – érthető okokból – arra is törekedett, hogy saját veszteségük a lehető legkevesebb legyen. Ezért csak megfontoltan, lépésről lépésre haladtak előre, miután maguk előtt minden ellenállási gócot tűzzel (légi- és tüzérségi csapásokkal) megsemmisítettek. Először fordult elő a háborúk történetében az is, hogy az egyébként tekintélyes nagyságú iraki légierő egyetlen repülőgép- vagy helikopterbevetést sem hajtott végre. Ez értelmetlen is lett volna, hiszen a világ legmodernebb és nyomasztó számbeli fölényben is lévő légierőjével szemben az iraki harci repülőgépek és helikopterek nemcsak elavultak, hanem a sokéves embargó miatt harci-műszaki értékük is minimális lehetett. Az iraki pilóták a 10 éves repülési tilalom és más okok miatt teljesen gyakorlatlanok voltak. Tehát ha egyetlen gépet is felemelnek, arra az azonnali biztos pusztulás várt volna.

Ebben a háborúban minden eddignél nagyobb szerepet játszottak a műholdak, nemcsak a felderítés és a hírközlés, de a konkrét fegyverirányítás terén is. A szárnas rakéták (manőverező robotrepülőgépek) célra vezetése itt már a korábbi TERCOM-rendszer helyett kizárólag a GPS-navigációs műholdrendszer segítségével történt. A precíziós (más néven intelligens) bombák és rakéták célra vezetése is többségében már nem lézer- és elektrooptikai vezérléssel (habár ezeket is alkalmazták), hanem az időjárástól kevésbé függő GPS-rendszerrel történt.

A háború a közvetlen célját elérte: elsöprötte az iraki diktátort és rezsimjét. De a nagy kérdés megmaradt: *hogyan tovább? Mi lesz ezután Irakban és a világban?*

Gazda Pál – Király László

A védelemgazdaság időszerű kérdései

Az MHTT védelemgazdasági szakosztálya a ZMNE illetékes tanszékével együttműködve, a tudományág műveléséért érzett közös felelősségük által indítva 2002 tavaszán kezdeményezték egy, a védelemgazdaság időszerű kérdéseit napirendre tűző konferencia megrendezését. A konferencia átfogó programjának elvi irányvonalát figyelembe véve a társaság küldöttgyűlése központi rendezvényként elfogadta a kezdeményezést, amelynek kivitelezésébe bevonta a BM-et, a HM-et, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát és a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságát.

A 2002. október 8-án megtartott konferencián jelenlevő több mint 100 fő között képviseltették magukat a védelemgazdasági szakma elismert kutatói, oktatói, a témát művelő doktoranduszok és az egyetemi, főiskolai kollegák is. A rendezvényen részt vettek a szakma gyakorlati képviselői is: a fegyveres erőknél és a rendvédelmi szerveknél különböző gazdasági beosztásokban dolgozók, a termelők, szolgáltatói háttérrel biztosító vállalatok és vállalkozások képviselői.

A program szerint a három témakörben – I. Az erőforrások és a költségvetés tervezése és felhasználása, II. A védelemgazdasági és a piaci környezet, III. A védelemgazdasági információk társadalmi kommunikációja – elhangzott 8 előadás után szekcióülésekre került sor, amelyeken a résztvevők szűkebb szakmai körben az előadásokon felmerült kérdésekre, problémákra kerestek választ és megoldást a gyakorlati tapasztalatok alapján. Az alábbiakban a szerzők összeállításában – rövidítve, a mondanivaló fontosabb részeinek kiemelésével, szerkezetileg a konferencia programját követve – részleteket közlünk a konferencián elhangzott előadásokból és a szekcióülések összefoglalójából.

I. TÉMAKÖR: Az erőforrások és a költségvetés tervezése és felhasználása

A konferencia első előadásában dr. Gazda Pál, a ZMNE tanszékvezetője az állam honvédelmi szerepvállalásának védelemgazdasági vonatkozásait tekintette át. Az előadó négy fő kérdéskörre csoportosította mondanivalóját:

- 1) Hogyan tudja megoldani az állam honvédelmi kötelezettségét, ezen belül a védelemgazdasági felkészülést (megfelelést) adott gazdasági és politikai rendszer keretei között? Milyen korlátokkal, illetve determináló tényezőkkel kell az államnak számolnia?
- 2) A fegyveres és a rendvédelmi szervek béke- és háborús alkalmazásának erőforrás-szükséglete milyen makro-mikro gazdasági kérdések megválaszolását veti fel, az erőforrás-szükségletet milyen fontosabb tényezők határozzák meg?

3) Milyen filozófiát kell követni a fegyveres erőknél és a rendvédelmi szervezeteknél a gazdasági szféra szereplőivel való kapcsolatukban?

4) Milyen eszközzel tudja segíteni az állam a törvény teljesítését?

Az államnak a honvédelmi szerepvállalásából fakadó gazdasági kötelezettségeit többdimenziós erőterben kell végeznie, ahol egyes dimenzióknak prioritása, míg másoknak korlátja van. Mit jelent ez?

A magyar gazdaság demokratikus politikai rendszer keretei között működő, piaci koordináció által integrált gazdasági rendszer. Az állam honvédelmi (védelemgazdasági) szerepvállalásának elsődleges korlátját a piaci koordináció szerint alakuló gazdaság jelenti (amely nem feltétlen az állam honvédelmi szerepvállalási kötelezettségéből fakadó gazdasági lehetőséget biztosít). Ez elsődlegesen azt jelenti, hogy a védelemgazdasági elemek nem feltétlenül elemei a piaci koordináció által szabályozott gazdaságnak. Tehát a védelemgazdasági igényhalmaz nem teljesen része a gazdasági halmaznak.

A védelemgazdasági igény megvalósulásának másodlagos korlátjait az adhatja, hogy a piaci koordináció által integrált gazdasági rendszer működésében milyen a „vezérlési dominancia”. Ezt az jelenti: vizsgálni kell, hogy mi határozza meg piaci körülmények között működő gazdaságban a vezérlési dominanciát, a piac vagy az állam. Ennek a kérdésnek a felvetése és vizsgálata azért szükséges, mert az állam honvédelmi szerepvállalási lehetőségét és mozgásterét befolyásolja. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy piaci dominancia esetén a védelemgazdasági igények teljesítésére az állam közvetlen beavatkozási lehetősége minimális, az állam nem tud közvetlenül beavatkozni a mikroökonómiai folyamatokba, védelemgazdasági igényét csak piacokonform eszközökkel tudja megoldani. Ennek a másodlagos korlátnak puhább változata az az eset, mikor az állami dominancia erősebb és ez lehetőséget ad arra, hogy az állam a védelemgazdasági igények biztosítása érdekében beavatkozzon a mikroökonómiai folyamatokba, szelektív módon befolyásolva a vállalati szféra működését. Az állam ebben a helyzetben a pénzügyi rendszeren keresztül képes *azokat* a gazdasági prioritásokat érvényesíteni, amelyek például a védelemgazdaság számára szükségesek. A kérdés felvetése aktuálisnak tekinthető, mert az állami szerepvállalás teljesítése ezen a területen (más területeket most nem érintve) ki van téve az éppen kormányozó pártok gazdaságpolitikai filozófiájának, amely a váltások miatt egyfajta pulzáló hatást gerjeszt a piaci vagy állami dominancia tekintetében, ez viszont az állami szerepvállalás „constans” jellegű igényeinek teljesítésénél nem kívánatos, mert a védelemgazdasági igény kiszámíthatóságát rontja.

Ennek a bizonytalanságnak a kiküszöbölése lehetővé válna a politikai konszenzuson nyugvó közép- és hosszú távú honvédelmi tervezés alapján, annak teljes spektrumában. Sajnos, az elv realitása az eddigi tapasztalatok alapján az illúziók mezéjén marad! Szorosan vett katonai alkalmazás esetén is felmerül makro- és a mikrogazdasági kérdések megválaszolásának elkerülhetetlensége.

A védelemgazdasági makroigények a stratégiai tervekben levezethetők. Ezek a stratégiai tervek akkor tekinthetők jónak, ha a terv elkészítésénél a gazdaság (védelemgazdaság) képességét (hadviselő képességét) a tervezők helyesen mérik fel. Nem kívánatos a gazdaságot olyan működésre bírni, amely politikai kérdéseket vet fel.

A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek alkalmazási igényének és a gazdasági lehetőségek (képességének) összevetése, számszerűsítése erőforrásmérlegek alapján lehetséges. A gazdaság képességi vizsgálatának másik dimenzióját (keresztmetszetét) az adja, amikor a katonai alkalmazáshoz jobban igazodó területi elv alapján vizsgálják a gazdaságot, a védelemgazdaságot. Ez az elv a területen meglevő konkrét gazdaságot és képességet vizsgálja makro- (ország), mezo- (megye, régió vagy több megyét érintő hadművelleti terület), mikro- (adott település, város, község) szinten.

Az állam honvédelmi szerepvállalására, annak működtetésére hatással bíró tényező a közigazgatás. A közigazgatás szakszerű működésének színvonalát meghatározó tényező a felkészültség, az, hogy milyen minőségben tudja az előtte álló kérdéseket megoldani. Ez a Magyar Köztársaság tekintetében azt jelenti, hogy a Belügyminisztériumnak, mint a közigazgatás irányítójának, felügyelőjének, de mint rendeletek kiadójának is kiemelt felelőssége van az állam ez irányú szerepvállalási kötelezettsége megvalósításában és érvényesítésében. Ennek a kötelezettségnek a közigazgatás csak akkor tud teljesen megfelelni, ha működése során a rátermettséget minden (minősített időszakban) helyzetben fennakadásméntesen képes biztosítani. Ennek feltétele a közigazgatáson belüli súrlódások felszámolása, a politikamentesség, a társadalmi ellenállás leküzdése. Kiemelten fontos, hogy a közigazgatásban dolgozó személyek, szakszerűen, felkészülten tudják kezelni azokat a helyzeteket, amelyek minősített időszakban előállhatnak. Ezekhez a feladatokhoz, jól felkészült és kiképzett személyekre van szükség.

Az országvédelem és országmozgósítás részét képező gazdaságmozgósítás mellett megjelenő katasztrófavédelemmel, annak funkciója kiteljesedésével számolni kell. Ebből azt a hipotézisszintű következtetést lehet levonni, hogy a klasszikus értelemben vett gazdaságmozgósítás, amely a védelemgazdaság aktivizálásának kiteljesedését jelenti, súlyarányából veszíteni fog, annyit, amennyit az egészen belül a katasztrófavédelem funkciója nyerni fog.

A fegyveres erőknek és a rendvédelmi szerveknek a gazdaság igénybevétele tervezésénél, a gazdasággal kapcsolatos filozófiájukban néhány alapvető tudomásul kell venni:

- az állami kényszerpályával, a bürokratikus koordináció adta lehetőséggel minimálisan vagy egyáltalán nem számolhatnak;
- hazánk gazdasága piaci koordináció keretei között működik. Ez azt jelenti, hogy a gazdaság működésének elsődleges célja a gazdasági prosperitás, a profit maximalizálása. Ebből eredően a gazdasági struktúra, illetve elemeinek alakulása és változása piacfüggő. A gazdasági elemek változtatásával, mint lehetőséggel sokkal mélyebben kell foglalkozni és a vonatkozó tervekben (amelyek a védelemgazdasági igényeket integrálják) mint lehetséges alternatívákat be kell építeni. A stratégiai vállalatok privatizációja hibaforrás lehet. Az elsődlegesen kedvező hatásokra épülő stratégiai tervekben a negatív feltételek megjelenítése elkerülhetetlen lesz;
- a gazdasági struktúrában bekövetkező változások az erőforrások allokációjának változásával járhatnak;
- a statisztikai alapú követő tervezés (mint módszertani eszköz a gazdaság védelmi lehetőségének megítéléséhez) filozófiájába fokozatosan be kell építeni olyan elemeket, amelyek a kiemelkedően fontos (kulcsszerepet betöltő) gazdasági összetevőkről kapott információk gyakoriságát szaporítják.

Végezetül az előadó arra adott választ, hogy az állam milyen eszközzel tudja segíteni a törvény végrehajtását:

- elsődleges eszköz az ez irányú állami ellenőrzés. Az *ellenőrzésnek tartalmaznia kell* mindazokat a minőségi és tartalmi elemeket, amelyek a valós helyzet hiteles feltárására *alkalmasak*;
- az állami szerepvállalást biztosító rendszer karbantartásával, a valós helyzet változását követő rendszer biztosításával, a rendszert alkotó elemek személyi feltételeinek a biztosításával;
- a vonatkozó jogszabályok karbantartásával és csiszolásával.

Dr. Dsupin Ottó hőr. ezredes, a BM Védelmi Hivatalának vezetője a BM és szervei minősített időszaki feladataik végrehajtásához szükséges erőforrás-tervezés menetét tekintette át.

A BM alapvető feladatai közül kiemelte:

- az állami vezetés minősített időszaki feltételeinek biztosítását;
- a minősített időszaki feladatok végrehajtásában részt vevő szervek működéséhez szükséges anyagi javak és szolgáltatások többletének biztosítását;
- a lakosság minősített időszaki ellátását, életének védelmét;
- a nemzetközi gazdasági kapcsolatok lehetséges fenntartását.

A felsorolt célok teljesülése érdekében a nemzetgazdaság védelmi felkészítésére irányuló tevékenységet a NATO tervezési rendszerével összhangban, a logisztikai alapelvek figyelembevételével, speciális tervek alapján folyamatosan kell végezni. A jelenleg használt gazdaságmozgósítás és a logisztika fogalmak között rendkívül sok a hasonlóság. A belügyi szervek részéről a NATO logisztikai alapelvek figyelembevételére való törekvés a NATO-tagságból ered, a nemzeti sajátosságok megtartása mellett az egységes módszerek és eljárások alkalmazására irányul.

Logisztikai alapelvek: felelősség, ellátás biztosítása, jogkör, együttműködés, koordináció, elégségesség, gazdaságosság, rugalmasság, átláthatóság.

A nemzetgazdaságból igényelt erőforrás-szükséglet tervezése központi irányelvek, szabályzók alapján alulról felfelé, két szinten történik és az igénybejelentési tervben realizálódik. A belügyi tervező szervek minősített időszaki feladataik végrehajtásához szükséges erőforrásigényeiket az igénybejelentés terveiken belül területi és központi igényre bontva jelenítik meg.

Azok az erőforrásigények, amelyeknek kielégítése az adott területen közvetlenül nem biztosítható, továbbá azok, amelyekre a belügyi szabályzók központi beszerzést írnak elő, a központi igények között kerülnek tervezésre. A területi igényben pedig azok az erőforrások kerülnek rögzítésre, amelyek a főváros, illetve az érintett megye közigazgatási területén közvetlenül kielégíthetők és nem központi beszerzésűek. A minősített időszaki feladatok végrehajtásához a belügyi szervek az utóbbi öt év átlagát tekintve, a szükséges erőforrások többségét a *folyó termelésből és a nemzetgazdasági készletekből* igénylik.

Azon termékigények esetében, amelyek folyó termelésből és készletekből nem elégíthetők ki, az igénykielégítés módja az *állami tartalékok* igénybevétele lehet. Az előző igénykielégítési módokkal nem minden termék biztosítható, ezért szükség van az importtal történő igénykielégítésre is. A tervezéshez szükséges nomenklatúra meghatá-

rozásánál rendező elveket érvényesítenek, az egyes termékeknel igyekeznek eleget tenni a Gazdasági és a Közlekedési Minisztérium részéről megfogalmazott igényeknek.

A gyakorlati tapasztalatok alapján a Belügyminisztérium és szervei minősített időszakai termékek iránti igénye az utóbbi években megnövekedett. Ezért az igénybejelentésben rögzített termékek legyártását, az igények kielégítését a felelős teljesítő szervek egy része egyes termékek esetében nem tudja biztosítani. A kialakult helyzetet tovább nehezíti az a tény is, hogy a rendkívüli állapot időszakában – ami természetes is – a Magyar Honvédség az igénykielégítés során prioritást élvez. A kialakult helyzet kezelése a megfelelő összetételű, gyorsan mobilizálható készletek biztosításával valósulhatna meg. Ezt felismerve a belügyi vezetés indokoltnak tartotta olyan minősített időszakai szervi és központi készletek létrehozását, amelyek engedélyezéshez és visszapótlási kötelezettséghez kötve ugyan, de békeidőszakban is felhasználhatók. Ennek megfelelően a belügyminiszter közvetlen irányítása alá tartozó önálló szervezeteknél szervi, a Belügyminisztériumnál pedig központi minősített időszakai készletet hoznak (hozhatnak) létre.

A *szervi készletek* beszerzését, cseréjét, frissítését, felhasználás esetén a visszapótlást, a rendszerből kivont készletek megsemmisítését az illetékes szervezet a lehetőségek függvényében végzi, illetve a raktározással kapcsolatos költségeket békeidőszakai költségvetése terhére biztosítja. A *központi készletek* beszerzését a BM részére átadott pénzeszközök felhasználásával a BM Beszerzési és Kereskedelmi Rt. végzi. A központi készletek mennyiségi meghatározása jelenleg az adott helyzet szerinti döntések alapján történik. A frissítés, csere szintén a pénzügyi lehetőségek függvényében történik.

A készletek beszerzése a közbeszerzésekről szóló 1995. évi XL. törvény előírásai alapján végrehajtott közbeszerzési eljárást követően realizálódhat. A készletek nyilvántartását, bevételezését, raktározását, kiadását a szervi készletek esetében a területi szerv, a központi készletek esetében pedig az Rt. biztosítja.

A központi és szervi készleteken kívül a belügyi szervek készletként kezelik azon forgalmazónál tárolt és a nemzetgazdaságban készletezett termékeket is, melyeket a nemzetgazdaság minősített időszakai viszonyokra történő átállítása időszakában aktivizálnak. Ebbe a körbe tartozik az étel- és húskonzerv, az üzem-, a hajtó- és a kenőanyag. A *forgalmazónál tárolt és a nemzetgazdaságban készletezett* termékek biztosításában érintett gazdálkodó szervezetek többsége azonosul a belügyi szervek megállapodásban rögzített igényével, a külföldi érdekeltségű és a hazai gazdálkodó szervezetek egy része azonban a megállapodás megkötésétől elzárkózik vagy költségtérítést kér készletképzés címen.

A belügyi szervek a minősített időszakai ellátásuk érdekében a jogszabályoknak megfelelően széleskörűen alkalmazzák a szolgáltatások, kapacitások, objektumok igénybevételeit.

Az előzőekben felvázolt rendszer már több éve a lehetőségek függvényében folyamatosan működik. A működés során az egyes tevékenységi folyamatokat a belügyi szervek összességében megfelelően végzik. A tervezés és a végrehajtás terén előforduló hiányosságok miatt azonban a tervezési dokumentumok összesítése, a készletezés és az igénykielégítés megszervezése nehézségekkel jár.

A gondok ellenére a rendszer működőképes, összhangban van a NATO logisztikai előírásaival és szorosan illeszkedik a nemzetgazdaság védelmi felkészítésének

tervezési rendszerébe. Feltétlenül szükséges azonban – a nemzetgazdaság védelmi felkészítése tervezési rendszerének felülvizsgálásával összhangban – a problémaforrások további vizsgálata. A rendszer működése során tapasztalt akadályozó tényezők megszüntetése esetén a Belügyminisztériumnál alkalmazott módszerek és eljárások továbbfejleszthetők.

Prof. dr. Zenon Stachowiak ezredes, a Varsói Nemzetvédelmi Akadémia tanszékvezető egyetemi tanára arról szól, hogy a védelmi célú erőforrások tervezése és felhasználása az állam védelemgazdasági politikájának és védelmi stratégiájának legfontosabb része.

Az erőforrások meghatározó hányadát a fegyveres erők rendelkezésére bocsátottak képezik: a katonai költségvetés, a humán-erőforrások és az anyagi erőforrások.

A Lengyelországban 1989–2002 között lejárt történelmi események, amelyeket politikai rendszerváltásként határozhatunk meg, valamint a nemzetközi környezetben bekövetkezett változások szükségessé tették, hogy ártértekeljük az állam védelmi lehetőségeit, amelybe beleértendő az állam védelemgazdasági politikája is. Hasonló tendenciák jelentek meg a többi kelet-közép-európai országban, amelyek szintén hozzákezdtek a gazdasági-politikai-katonai rendszer átalakításához.

Ez először azt jelentette, hogy új nemzeti védelmi stratégiai koncepciót kellett kidolgozni. Ennek eredményeképpen 1990-ben elfogadásra került Lengyelország nemzeti védelmi doktrínája, amely a megváltozott körülményeknek felelt meg. Ebben az okmányban hivatalosan rögzítésre kerültek a Lengyelország biztonságát fenyegető veszélyek, valamint a megelőzésükre és az elhárításukra vonatkozó tevékenységek.

A rendszerváltás időszakában a védelemgazdasági politika legfontosabb feladata az volt, hogy ne engedje gyengülni az állam védelmi képességeit, teremtsen meg a feltételeket a nemzetbiztonsági rendszer racionális átépítéséhez, majd ennek nyomán hozza létre az állam biztonságának gazdasági alapjait, amelyet a védelemgazdaság, a védelemgazdaság irányítási rendszere, valamint a védelmi logisztika képeznek. Ez utóbbi területen, az anyagi és a pénzügyi folyamatokkal kibővíve, koncentrálnak a védelmi célú erőforrások tervezése és felhasználása. Összhangban a szövetségi rendszer stratégiai koncepciójával, ezek a kérdések szerepelnek a NATO védelmi tervezési rendszerében is, ahol öt területen valósulnak meg, úgymint: rendszertervezés, anyagi erőforrások tervezése, humán-erőforrások tervezése, fegyverzet tervezése és logisztika.

Az állam védelemgazdasági politikájában, a tervezés és a felhasználás területén, nagy helyet foglalnak el a védelmi célú erőforrások. A rendszerváltás időszakának elején 1993-ig ezeket a kérdéseket a régi módszerek szerint kezelték. Ám az idők változásával a megváltozott katonapolitikai és gazdasági környezet új tervezési módszereket és felhasználási folyamatokat hozott létre. A tervezésben kezdtek eltávolodni a természetes folyamatok elsőbbségétől a pénzügyi folyamatokkal irányában. A gyakorlatban Lengyelország, a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek megfelelően, növelte a nyitottságot a védelmi célú erőforrások tervezésének vonatkozásában is. Ebben nagy segítséget nyújtott a nyugaton ismert és használt PPB (tervezés–programozás–költségvetés) költségvetés-tervezési módszer. A módszer elfogadása és felhasználása jelentős lépés volt az ENSZ által is alkalmazott, a nemzetgazdaság egészének teljesítményét összesítő elszámolási rendszer irányába is. Ez lehetőséget nyújtott Len-

gyelországnak, mint EBESZ-tagállamnak, a védelmi tervezésről szóló információk kölcsönös cseréjére, biztosította a védelemgazdasági politikában is a nyíltságot, és az adatok összehasonlíthatóságát nemzetközi viszonylatokban.

A nemzeti keretekben történő védelmi tervezés során, miközben az országok megőrzik önállóságukat, a NATO-tagországok kötelesek figyelembe venni azokat a közös védelemből fakadó kötelezettségeket, amelyek a washingtoni szerződésből következnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy a saját tervezési gyakorlatukban is alkalmazkodniuk kell a szövetség tervezési módszereihez és követelményeihez, amelyek kidolgozott, a tervezési periódusoknak megfelelő dokumentumok formájában jelennek meg, illetve vannak hatályban. Ezeket a dokumentumokat fel lehet osztani perspektivikus (hosszú távú), középtávú (programok), valamint folyó tervek (éves tervek). Lengyelországban teljes terjedelemben ezeket a dokumentumok még nem dolgozták ki. Azok, amelyek már elkészültek, naturális-pénzügyi jellegűek, bár a pénzügyek elsőbbséget élveznek a naturális jellegű tervek felett.

A védelmi célú erőforrások tervezése mellett fontos problémaként jelenik meg a felhasználás módja is. A folyamat hatékonysága több dologtól függ, így: a költségvetés felhasználási normatíváitól és a kiadások erőforrás igényétől; az anyagi és a pénzügyi folyamatok nyilvántartásától, az információ összegyűjtésének, feldolgozásának és felhasználásának szakszerűségétől; az erőforrások felhasználási szintjeinek megfelelő kialakításától, a meghatározó folyamatoknak a Honvédelmi Minisztérium szintjén történő kezelésétől; a fegyveres erők állapotában történő változások folyamatos figyelembevételétől.

Lengyelországban a rendszerváltás teljes folyamatában gondot okozott és okoz az ország védelmi szükségletei és a behatárolt pénzügyi lehetőségek közötti ellentmondás, melynek megoldása csak társadalmi, politikai kompromisszumokon keresztül lehetséges. A kiváltó ok a pénzügyek általánosan rossz helyzete és ebből adódóan a védelmi kiadások korlátozása, melynek következtében a tárca költségvetési kiadása a bruttó nemzeti termékhez viszonyítva csökkent.

A Honvédelmi Minisztérium költségvetésének és a védelmi kiadások a bruttó nemzeti termékből való részesedésének csökkenése már 1987-ben elkezdődött, és a folyamat a 90-es évek elejére drámai méreteket öltött. 1992-ig a védelmi célú kiadások részesedése a nemzeti jövedelemből folyamatosan csökkent. 1993-ban a csökkenés egy évre megállt, de azóta ismét folyamatos a csökkenés. Hasonlóan alakul a Honvédelmi Minisztérium költségvetési kiadásainak aránya az állami költségvetésben. A következő tíz évre szóló prognózisok arról szólnak, hogy ez a csökkenés tovább fog folytatódni.

2002-ben a Honvédelmi Minisztérium költségvetésében a személyi állomány költségei 57,5%-ot tesznek ki. Második helyen az üzemeltetés és kiképzés költségei állnak 30%-kal. A technikai eszközökre fordított költségek, beleértve a fegyverzetvásárlás és fenntartás költségeit, a kiadások 12,5%-át teszik ki.

Az erőforrások, a költségvetés tervezése és felhasználása témakörben a plenáris ülésen elhangzott előadásokról a vitát az 1. sz. szekcióban folytatták le, amelyet Medveczky Mihály, a ZMNE doktorandusza, a GKM szakmai főtanácsadója vezetett.

A szekció a kérdéscsoportban elhangzott előadások alapján, az erőforrások és a költségvetés tervezése, felhasználása tárgykörben folytatta munkáját. A hozzászólók korreferátumaikban az előadók által összefoglalt területek több momentumához is fűztek kiegészítő gondolatokat, megerősítve azok fontosságát vagy – egy-egy esetben – vitába szállva egyes megállapításaikkal. Ezenkívül felvetettek a kérdéscsoport-hoz tartozó, további vizsgálandó kérdéseket is. Az egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó szekció hozzászólói közt a védelemgazdasági szféra legkülönbözőbb részvevői – elméleti kutatók, központi és területi közigazgatásban dolgozók, fegyveres testületek, rendvédelmi szervek aktív és nyugalmazott szakemberei, gazdasági társaság vezetője – kaptak szót.

Az állam szerepvállalásának védelemgazdasági aspektusai c. előadásból kiemelésre került, hogy a védelemgazdaságra nincs jó hatással az éppen kormányzó pártok gazdaságpolitikai filozófiájától való függés, a rövidtávú sikerre való törekvés. Külön hangsúlyt kapott a vitában a közigazgatás szerepe a védelemgazdaság szakszerű irányításában, amire nagy szükség van a védelmi tervezés szakmai megalapozásánál, mind a minősített időszak feladatokra való felkészülés tervezésénél. Kiemelten fontos a közreműködő tárcák jó együttműködése és a közigazgatás ilyen irányú feladatokhoz szükséges személyi feltételeinek biztosítása. A közigazgatásnak jobban magáénak kellene éreznie az állami szerepvállalást a védelemgazdaság területein. A személyi feltételeken és az állami ellenőrzésen túl több területen jogszabályalkotásra is szükség lenne, mint pl. az alkotmányban meghatározott, a minősített időszak rendkívüli intézkedésekre vonatkozó külön törvények megalkotásában. A klasszikus értelemben vett gazdaságmozgósítás a katasztrófavédelem relatív térnyerésével együtt veszít ugyan súlyarányából, a gazdaságfelkészítés és -mozgósítás új koncepciója már nemcsak a minősített időszakokra, hanem az ún. küszöböt el nem érő katasztrófákra, válsághelyzetekre és a *fogadó nemzeti támogatás* egyéb műveleteire is tervezi a gazdasági erőforrások biztosítását és szükség szerinti igénybevételét.

A Belügyminisztérium és szervei minősített időszak feladataik végrehajtásához szükséges erőforrás-tervezés megvalósulása c. előadáshoz kapcsolódó egyik hozzászólásban rövid képet kaptunk a Határőrség költségvetési és pénzügyi rendszer szabályozásáról, illetve – többek között – a Baranyavár '95 művelet erőforrás-biztosításának egyes mozzanatairól. Másik hozzászóló a rendőrségi folyó időszaki erőforrás-tervezési rendszer növekvő követelményeiről és szűkülő költségvetési lehetőségeiről beszélt. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium előterjesztésében készülő kormányrendelet-tervezet, illetve a minősített időszak erőforrás-tervezés módszertanát szabályozó 1041/1994. (V. 31.) Korm. határozat felülvizsgálata alapján kiadásra tervezett módszertani útmutató – az előterjesztők szándéka szerint – kiküszöböli az előadásban említett néhány tervezési hiányosságot (mint pl. a tervezés időbeli hatálya, az igénybejelentés és a pénzügyi tervezés statikus voltára vagy a vállalkozói készletképzés térítési igényére vonatkozót).

A hozzászólók az elhangzott előadások egyes témáihoz való kapcsolódáson túl több, a kérdéscsoporthoz tartozó problémára is ráirányították a figyelmet.

Elhangzott, hogy fontos a *védelmi tervezés szakmai és etikai felelőssége*, hiszen a feladatok esetleges túlvállalásával sokszor feleslegesen több gondot veszünk a védelemgazdaság nyakába a kelleténél. A feladatok túlvállalása eleve kódolja a feladatelmarádást és/vagy az alacsony színvonalú végrehajtást, a későbbi pótlási, korrigálási kényszert, és megbontja a költségvetési szervezet optimális belső erőforrás-allokációját, veszélyeztetve a közszolgálati feladat megfelelő ellátását. A többletfeladat megszabása veszélyes, ha a nem kellően megalapozott politikai követelmények kritikátlan beépítésére törekszik a költségvetési szervezet, de rosszabb a helyzet, ha maga a költségvetési szervezet követel ki magának pénzügyileg nem kellően megalapozott feladatokat. A védelmi szférában különösen lényeges a gazdasági tervezés szakmai megalapozottsága. Nehéz helyzet alakulhat ki a tervtárgyalásokon, ha a költségvetési tervezők sincsenek tisztában az adott szervezetenél folyó feladatvégzés költségkihatásaival. A feladatszabók szakmai és etikai felelőssége, hogy kellő érzékenységet tanúsítsanak a költségvetési-pénzügyi szakma kérdéseire. Szükség lenne a védelmi feladatokkal foglalkozó tárcaközi, esetenként tárcák fölötti, a védelmi feladatok összehangolt tervezését biztosító kormányzati védelmi tervezési rendszer kialakítására.

Többen említették az utóbbi években egyre gyorsabban változó biztonságpolitikai környezetet, az új védelmi kihívásokat, a különböző típusú válságokat, a terrorizmust, az informatikai fenyegetettséget, amelyek a korábbi védelmi technikáktól eltérő tevékenységek és gazdasági erőforrások tervezésére készítetnek minket. Erre leginkább a szövetségi tervezési gyakorlat megismerésével, elsajátításával a nemzetközi kapcsolatok útján tudunk felkészülni. Szóba került a kereskedelmi áruházláncok szerepe a minősített időszak ellátásban, ami a gazdaságfelkészítési, illetve a lakosságellátási tervezés szempontjából kiemelt fontosságú lehet. Külön hozzászólás foglalkozott a honvédelmi erőforrás-tervezés valós gondoljaival, költségvetési problematikájával. A „kell” és a „van” típusú tervezés különbsége a rendszerben meglévő „hiány”, amelyről nem szabad a tervezőknek megfeledkezniük. A folyó időszak védelmi költségvetésre többet kellene az országnak fordítania. Ugyanakkor ellenőrizni kellene, megvalósíthatók-e a gyakorlatban a minősített időszak tervek alapját képező elképzelések, elkölthető-e egyáltalán 6 hónap alatt – a rendeltetésének megfelelően – a minősített időszak felkészülésre tervezett több százmilliárd forint.

Tudományos konferencián nem szokványos módon, de a napirenden lévő kérdéscsoporthoz jól illeszkedően, szót kapott egy élelmiszer-csomagok összeállításával és forgalmazásával foglalkozó vállalkozás vezetője. A kereskedelmi és szolgáltató gazdasági társaság bemutatkozásából megtudhattuk, hogy az új kihívások elleni sikeres fellépés érdekében folytatott kutatásaik eredményeként feladatot tudnak vállalni a minősített helyzetekre való felkészüléshez a lakosság felkészítésében, tájékoztatásában és szétszatható élelmiszer-csomagok előállításában; hosszan eltartható és fogyasztásra kész élelmiszerek gyártásában és honvédségi csomagok előállításában; minősített helyzetekre gyorsan mozgósítható készletek (élelmiszer, felszerelés, eszközök) biztosításában. A hozzászólást a konferencia idején tartott termékbemutató tette teljessé.

A szekcióüléshez leadott írásbeli hozzászólások közül ki kell emelni a vitavezető Medveczky Mihály, a ZMNE doktoranduszának Az idő s a pénz néhány vonatkozása, összefüggésben a gazdaságfelkészítési tervezés módszertana című dolgozatát.

Az erőforrások és a költségvetés tervezése, felhasználása kérdéscsoportba – a béke-időszaki optimális működés feltételeinek biztosítása mellett – beletartozik a minősített időszaki feladatok végrehajtásához szükséges többleterőforrás (és pénzeszköz) biztosításának tervezése is. Fontos megjegyezni, hogy a többlet alatt kizárólag a békeidőszaki alapfeladatok ellátásához szükséges (és nem a meglévő) szinthez képest számított többletigényeket érthetjük.

A minősített időszaki feladatok végrehajtásához az ún. tervező szervek békeidőszakban megtervezik, előkészítik a szükséges gazdasági erőforrásokat, felkészítik a gazdaságot a meghatározott esetben elrendelésre kerülő részleges vagy teljes mozgósítására. Ezt a tervezési folyamatot nevezzük gazdaságfelkészítési és -mozgósítási tervezésnek, amelyben a közigazgatás szinte valamennyi résztvevője – a honvédelmi törvény alapján – közreműködik. Az érvényben lévő módszertani útmutató¹ nagy vonalakban vázolja a feladatot, mégis a tervezők – egy ismeretlen valószínűséggel bekövetkező és ismeretlen hatású válsághelyzet megelőzése, leküzdése, illetve következményeinek felszámolása érdekében – gyakorlatilag sötétben tapogatózva tudnak csak a szükséges erőforrások tervezéséhez hozzáfogni. Egy ilyen jellegű feladvány megoldásának egyetlen módja, hogy bizonyos peremfeltételeket feltételezve, konkrétabb eseményekre próbáljunk terveket készíteni, amelyek szerencsés esetben azonnal, kevésbé szerencsés esetben a szükséges korrekciókkal használhatók lesznek a rendkívüli helyzetek megoldásához. Amiben nem lehet nagyon tévedni, az az, hogy a váratlan események feladatainak megoldásához rendkívüli pénzeszköz-átcsoportosításra lesz szükség. Ha rendelkezésre állna bizonyos idő az erőforrások pénzből naturáliába való konvertálására, tulajdonképpen elég lenne a pénzügyi forrás biztosításának tervezése. Manapság komoly feszültségpontot jelent, hogy a katasztrófaesemények idején a reálfolyamatok és a védekezési munkák finanszírozási folyamatai gyakran jelentősen elszakadnak egymástól. Ennek egyik lehetséges oka, hogy a modellezett helyzeteket és az abban végzendő igazgatási tevékenységet szabályozó jogszabályok az időtényezőt nem kezelik. Ez azt jelenti, hogy az államháztartási törvény a tartalékok felhasználásán túl is ad ugyan lehetőséget forrás-teremtésre, ezt azonban olyan bonyolult procedurális eljáráshoz köti, ami inkább gátolja, mintsem támogatja a törvényhely alkalmazását.

A védelmi bizottságok gazdaságfelkészítési szakemberei szerint szintén tarthatatlan állapot, hogy a közgyűlés elnöke, aki válsághelyzetben az illetékességi területén a védelem egyszemélyi vezetője, nem rendelkezik olyan forráslehetőséggel, amelyet a helyzet sürgősségéhez képest azonnal igénybe lehetne venni. Komoly veszteségek lennének megelőzhetők, ha a védekezés irányítója pontosan tudatában lenne az azonnal, illetve utólagos elszámolással az adott célra felhasználható pénzeszköz átcsoportosítási lehetőségeinek.

1 Módszertani útmutató a nemzetgazdaság védelmi felkészítése tervezéséről, 1041/1994. (V. 31.) kormányhatározat 1. sz. melléklet.

Egy, az árvízi védekezés és helyreállítás finanszírozását vizsgáló tanulmányból² megtudható, hogy az egymás utáni három év átlagában a katasztrófák elleni védekezésre, a helyreállításra fordított költség és az elismert kár együttes értéke kb. 10-szerese volt az azokban az években a védekezési beruházásra igényelt fejlesztési összegnek. Azt javasolják a tanulmány szerzői, hogy a három év példáján látható többletráfordítás egy részét előre oda kellene adni a védelmi szervezeteknek a felkészülési költségekre és a védelmi beruházásokra, hogy a védekező szervezetek magasabb felkészültségi szinten, viszonylag kisebb azonnali ráfordítással, kevesebb rögtönzéssel, relatíve kevesebb veszteséggel tudják megoldani váratlan feladataikat. A számadatokból – a bizonytalansági tényezők ellenére is – megalapozottnak látszik a katasztrófavédelmi felkészítés finanszírozására javasolható 1/10-es szabály. Az idézett adatok alapján a potenciális vagy az elismert kár nagysága egyrészt, a védelmi célú beruházásokra előirányzott fejlesztési forrás, másrészt és a folyó védekezési felkészülésre (megelőzésre) fordítandó kiadások aránya 100:10:1, vagyis 1/10-es hányadosú mértani sorozatot alkot.

Az időtényező egyébként a minősített időszak tervezés nagy kérdőjele. Ahhoz, hogy érdemi megbízhatóságú erőforrás-tervezést tudjunk megvalósítani, szükség van egyfajta minősített időszak forgatókönyvre. Azt feltételezve, hogy a minősített időszak események közül a gazdaságra nézve is a háború, azaz a rendkívüli időszak a kritikus, a nevezett módszertani útmutatóban abból indultunk ki, hogy a minősített időszak tervezést a legsúlyosabb, a háború időszakára végezzük el. Igen ám, de meddig tart egy korszerű háború? Érvényes lehet-e még az 1994-ben a tervezés kiinduló adatának felvett 6 hónap veszélyeztetettségi időszak, max. 1 hónap háború és 6 hónap helyreállítási időszak? Nem kritikusabb-e az erőforrás-biztosítás szempontjából egy természeti katasztrófa, amelynél nincs veszélyeztetettségi időtartam, vagy legalábbis a nullához közelít? Lehet, hogy valamely termékből katasztrófa esetén nagyságrenddel többre lenne szükség, mint egy háború esetén. Megannyi elgondolkodtató kérdés, amelyekre egyelőre nincs megnyugtató válasz.

A háború minőségi kérdése, hogy milyen az ún. váratlansági tényező, azaz, hogy mennyi idő áll rendelkezésre a gazdaság felkészítésére. Ha a váratlansági tényező nulla, az azt jelenti, hogy a háború teljesen váratlan, akkor az ehhez tartozó gazdaságmozgósítási idő is nulla. Ez a gazdaságmozgósítás vonatkozásában azt jelenti, hogy a rendkívüli intézkedéseket a háború kitörésével egy időben kell foganatosítani. A váratlansági tényező lehet 1 (amikor várható volt a háború kitörése), ilyenkor már a háború kitörését megelőzően olyan időpontban álltak rendelkezésre a szükséges információk, hogy az eltelt intervallum elégséges lehetett a gazdaságmozgósítási felkészülés teljes megvalósításához.³ A gazdaságfelkészítés szempontjából a vizsgálat körébe bevont egyéb minősített helyzetek, a természeti és egyéb katasztrófák során viszont teljesen eltérő időgrafikonnal lehet számolni.

2 Előtanulmány a katasztrófavédelem költségvetési tervezéséhez és finanszírozásához a KÖVÍM ágazatainál (tanulmány). COMPRA Oktatási, Kereskedelmi és Gazdasági-Szolgáltató Kft., Budapest, 2002. jan.

3 Dr. Gazda Pál: A gazdaságmozgósítás (anyagi és élőerő) allokációs problémái, a védelmi közigazgatás strukturális működési ekvivalenciája (tanulmány), 1994.

Fontos lenne, hogy az egységes elvek alapján készülő tervek egymásra épülők és összehangoltak legyenek, hogy a szomszédos megyék azonos szituációra készített terveit egy adott, nagyobb térséget érintő veszélyhelyzetben egyszerűen össze lehessen adni, együttesen lehessen alkalmazni. Ilyen típustervet egy-egy megye esetében akár többet is, lehetne készíteni, hiszen ma már – a számítógépes tervezés időszakában – nem jelenthet komoly problémát az azonos felépítésű, de eltérő kiindulási adatokkal számoló intézkedési, illetve ezek alapján összeállított gazdaságfelkészítési igénykielégítési tervek előállítását.

Kasza Zoltán mk. alezredes írásbeli hozzászólásában elemezte a HM Gazdasági Tervező Hivatal szerepét és funkcióját a magyar védelemgazdasági tervező rendszer átalakításának jelenlegi szakaszában.

1991 után a közép- és kelet-európai országok hadiipari komplexumainak lehetőségei, egymás volt hagyományos piacain, jelentősen beszűkültek, esetenként teljesen megszűntek. A többszörös, élettartam és üzemben tarthatóság idejét növelő technikai korrekciók, továbbá az önigazoló jogi feltételek szabályozásával a hadrafoghatósági követelmények megváltoztatása mellett a haditechnikai eszközök döntő többsége erkölcsileg és technikailag folyamatosan elavult. A nyíltan meghirdetett haderőreform burkoltan lassított végrehajtása, az állandó kifogások keresése, a problémák kozmetikázott feldolgozása egyre drágábbá tette és teszi a haderő strukturális átalakításának, a stratégiai célok megvalósításának halaszthatatlan feladatait.

Napjaink további közös problémája, hogy a rendszerváltó kormányok 2002-ig nem, vagy csak korlátozott mértékben voltak képesek olyan hatékony védelmi tervezési rendszert kialakítani, amely egyszerre felel meg a képesség alapú haderő nemzeti sajátosságainak, de teljesíti – például az időközben NATO-taggá vált három, volt VSZ-tagállam – szövetségi kötelezettségvállalásaiból adódó követelményeket is. Ez a folyamat igen fájdalmas, hiszen egy jól vagy rosszul, de mindenképpen működő rendszert kell egy korábban soha a gyakorlatban ki nem próbált, eddig csak tesztkörnyezetben működő új rendszerrel felváltani. A hadseregek hagyományosan konzervatív vezetése modernizálni akarja ugyan a fegyverrendszereket, javítani akarja a személyi állomány kiképzését, élet- és munkakörülményeit, de mindezt a régi tervező rendszer fenntartása mellett képzelel el.

Mindezen külső és részben belső körülményeket elemezve és értékelve megállapítható, a magyar Honvédelmi Minisztériumban a 2002. év második felében megerősödött az a felismerés, hogy a haderő fenntartása, működtetésének és fejlesztésének tervezése az elmúlt évtizedben a költségvetés bázisalapú, keretelosztási elveket érvényesítő rendszere még mindig nélkülözi a feladatokhoz rendelt erőforrások költségvonzatának normákkal és normatívákkal alátámasztott számvetését.

A magyar haderőreform folyamatában, annak szerves részként létrehozandó védelmi tervező rendszeren belüli gazdasági tervező rendszer (GTR) átalakításának várható eredményei lesznek:

A védelemgazdasági tervezésben uralkodóvá válik a feladatalapú, erőforrásokon és költségelemzéseken nyugvó tervezés, amelynek alapján pontosan kimutatható lesz, hogy a rendelkezésre álló forrásokból a véderő milyen feladatokat képes ellátni.

A gazdasági tervezés rendszerében a védelemgazdálkodás legfelső döntési szintjén meghatározó szerepet kap a természetszerűen objektív logisztikai gazdasági információs rendszeren nyugvó üzemgazdasági szemlélet, melynek hatására a tervezésben mérlegelés tárgyát képezheti, hogy a tervezett ráfordításokkal megéri-e az adott feladatot az eredetileg elképzelt formában megvalósítani, vizsgálhatóvá válik továbbá, hogy a tevékenységek eredménye arányban állt-e az annak érdekében felhasznált erőforrásokkal.

A védelmi tervező rendszer részeként megvalósítandó gazdasági tervező rendszer átalakítását elősegíti az a felismerés, hogy annak elhalasztása esetén a haderőreform folyamata a jövőben még több nehézséggel fog szembenézni, annak halogató megvalósítása még több áldozattal és főleg nagyobb pénzügyi ráfordítással jár.

II. TÉMAKÖR: A védelemgazdaság és a piaci környezet

Horváth József ezredes, a HM KVF főosztályvezetője előadásában a közfeladatok ellátásának új irányzatairól és formáiról szólt.

A tömeghadseregek szinte minden tevékenységüket a haderő szervezetén belül valósították meg. Ennek megfelelően a konyhai kisegítőtől, netán a békében működő kertésztől kezdve, a hídépítő katonán keresztül a rakétamérnökig mindenki az egycsatornás bevetési, katonai hierarchia rendszerében élt.

A piaci, külső megoldási technológiák „beengedése” a magyar haderőbe (először a békeműködésbe, majd pedig a katonai műveletek végrehajtásába) egyre nagyobb teret enged a nem katonai szervezatként megjelenő, de a katonai szakmaiság minden tulajdonságával felszerelt, haderőn kívüli szerveződéseknek. Ez a tendencia megfigyelhető a NATO szövetségi rendszerén belül is úgy, hogy minden ország a saját nemzeti, gazdasági, védelempolitikai elképzeléseinek és felhalmozott tapasztalatainak megfelelően alkalmazza az egyes lehetőségeket, eljárásokat. A polgári vállalkozók hadszíntereken történő szerepvállalása, alkalmazása, a magánfinanszírozási kezdeményezés és a tevékenységek kihelyezésének elméleti kutatása és gyakorlati kivitelezése mind hazánkban, mind a szövetséges államokban az érdeklődés homlokterében van. Ezen irányzatok visszahatnak, alakítják és átalakítják a haderő szervezéséről és a feladatok végrehajtásának alapjairól vallott nézeteinket.

1995 után a délszláv helyzet megoldásában vállalt szerep Magyarország számára az első, külföldön, nem békekörülmények között, ugyanakkor de facto katonai kockázati tényezőkkel terhelt alkalom a vállalkozók bevonására a műveletekbe, amely elsősorban a feladatok végrehajtási hátterének megteremtését jelentette. A műszaki kontingens feladatainak végrehajtása, az ellátás hazai bázison történő biztosítása a Kaposváron diszlokáló Boconádi Szabó József Logisztikai Ezred feladatát jelentette (heti két alkalommal – az amerikai biztosító erők által oltalmazottan – élelem-, üzemanyag-, felszerelés-utánszállítást hajtott végre az okučani bázisra). A termékeket Magyarországon vásárolták meg normálkörülmények és -szabályok között, és katonai erővel juttatták el a „háború” viszonyai közé. A magyar műszaki kontingens által összerakott hídelemeket pedig brit gyártó – szintén polgári vállalat – szállította a felépítés helyszínére, azaz a hadszíntérre.

A délszláv helyzet megoldásában (IFOR, SFOR, KFOR) a magyar szerepvállalást végigkísérte a háttér biztosításának polgári alapokra helyezése. A megvalósításban, az előkészítés során jellemzően bilaterális nemzetközi megbeszéléseken kiderült, hogy a békefenntartó akcióban a gazdasági, érdekérvényesítési és eljárási (pl. vám) szabályok működnek, az egyes országok érdekeitől vezérelten. (A katonai erő külföldi bevetésével kapcsolatos szabályokkal és körülményekkel nem kívánunk foglalkozni.)

A NATO-tagállamok haderői már jelentősebb múltra tekintenek vissza a civil vállalkozók hadszíntéri alkalmazásában. Ebből a tényből fakadóan szokványosnak számít, hogy a katonai műveletek előkészítése és végrehajtása során tervezetten vagy a helyzet kínálta spontán módon, de szabályozott keretek között a *vállalkozók* megjelenjenek a hadszíntéren. Bevetésükre és védelmükre az USA-ban kodifikált eljárási rend van érvényben, amelyet szakutasításokban érvényesítenek, így alkalmazásuk hiteles, ismert szabályozórendszer alapján valósul meg. A vállalkozók részletesen kidolgozott szerződés alapján vannak jelen, végzik tevékenységüket. Ezek a szerződések aprólékosan tartalmazzák a konkrét feladatokat, a tevékenységbe történő bevonás menetét, a kapcsolattartást, az ellenőrzési jogosultságot és módszereket, a kommunikációs és a közlekedési feltételeket. A tervezés fázisában megkapják a rájuk vonatkozó információkat és annak eredményeit a katonai hadműveleti tervezés beépíti a műveletek tervébe. Ugyancsak rögzítésre kerül a bevetésoltalmazás, ellátásbiztosítás, elhelyezés és kivonás eljárási rendje. A jogosultságok és kötelek leírására kialakított rendszer nem hagy kétséget afelől, hogy az életfenntartás, az elhelyezés, a mozgás és az ellátás terén a civil vállalkozó nem szenved hátrányt a katonákkal szemben.⁴ Általános kikötés, hogy a vállalkozót nem szabad igénybe venni harctevékenységre.

A közfeladatok ellátásának köteleme általában jogszabályok által delegálva van valamely központi költségvetési szerv számára, ami nem zárja ki *ún. magánfinanszírozási kezdeményezést*. Így van ez a honvédelemmel és a honvédelemhez kapcsolódó közfeladatokkal is. Általános tapasztalat, hogy a rendelkezésére álló erőforrások volumene valamely okból szűkösnek bizonyul a feladat végrehajtására adott időben, adott helyen. Ez az indok lehet valós vagy mesterségesen – a döntéshozók érdekei vagy a befolyását bíró személyek hatása által – előállított. A kialakult szükségszerűség, illetőleg a rendelkezésre álló erőforrások szűk keresztmetszete indukálja, hogy a gazdasági életben valamely módon megjelenő csoportok szabad erőforrásai mozgósíthatók legyenek. Ez modellszerűen azt jelenti, hogy a közfeladatok ellátása és/vagy az ellátás biztosítását megalapozó infrastruktúra, eszközrendszer nem közpénzből, hanem magánforrásból kerül finanszírozásra. Például a brit védelmi szektorban használatos magánfinanszírozási kezdeményezés rendszer is ezen az alapelven működik. A polgári beruházás jó hatással lehet ugyanakkor a lokális foglalkoztatásra, fogyasztásra, megfelelő volumen esetén akár a makrogazdaságra is.

A hazai példából is látható, hogy a haderő szükségletei viszonylag gyorsan átalakulnak. Ez az átalakulás érinti a mennyiséget, az összetételt, a technikai szín-

4 Öltözetükre vonatkozóan érdemes megjegyezni, hogy míg a vállalkozók előnyben részesítik a katonaruhát, addig az USA szabályzatai kikötik, hogy nem lehetnek az USA egyenruhájában, ami persze nem jelenti azt, hogy majdnem olyanban ne lehetnének.

vonat és a földrajzi elhelyezkedést. A magánfinanszírozási kezdeményezés lényege, hogy a tőkejavak biztosítóiként, beruházóiként jelentkeznek a piaci szereplők. Kézenfekvő, hogy a harceszközök, mint tőkejavak klasszikus értelemben alig értelmezhetők. Következésképpen a befektetett eszközök merítési köre nem a harckocsikkal, páncélozott harcjárművekkel kezdődik. Kezdődhet viszont ingatlanokkal, a békeműködést szolgáló egyéb tőkejavakkal, járművekkel, berendezésekkel és felszerelésekkel. A befektetés kockázata a vállalkozóé, a beruházás összköltségét ez a kockázat növeli. Ebből viszont nem következik egyértelműen, hogy a teljes életciklusra vetítve magasabb összeget kapunk. A beruházás külső pénzügyi forrásból történő, a költségvetési szektoron kívüli megvalósításának más hatásai is vannak. Az épület, berendezés üzemeltetése szintén külső vállalkozás által biztosítható működést is jelent.

További előnyök a haderőnél viszonylag gyakran előforduló diszlokációs döntések meghozatala során érzékelhetők. A döntési szabadságfok nagyobb, tekintettel arra, hogy a haderőt nem kötik a tőkejavak, hiszen azok az új követelményeknek megfelelő helyen akár újra elérhetővé válnak. Ezért a rugalmasságért a haderő időarányosan esetleg többet fizet (kockázat!), de az előnyök kompenzálják a folyó kiadások terheit, így a költségvetés teljes életciklusra vetítve hatékonyabban kerül felhasználásra. A magánfinanszírozási kezdeményezés alkalmazásának feltételei rendelkezésre kell, hogy álljanak a magyar gazdaságban és a védelmi szektoron belül is. A hatalmi feltételeken túl a katonai döntéshozókat szocializálni kell az új konstrukció igénybevételére. Ki kell alakítani és részletesen szabályozni a működtetési, felelősségi, pénzügyi, megszüntetési, garanciális paramétereket. Magyar viszonyok között érdemi, működő magánfinanszírozási kezdeményezés nincs. Az Egyesült Királyságban viszont már konkrét példák állnak rendelkezésre. Gépjárművek, ingatlanok (köztük a Whitehall – a brit HM épülete), tanintézetek, szolgálati lakások, egészségügyi létesítmények működtetése, szimulátorok beszerzése stb. terén. A *magánfinanszírozási kezdeményezés* mint filozófia és eszközrendszer alkalmazása, illetőleg a döntés meghozatala során figyelembe kell venni az adott körülmények között jelentkező előnyöket, hátrányokat, egyáltalán az alkalmazás jellegzetességeit.

A vállalkozók hadszíntéri megjelenésével és a magánfinanszírozási kezdeményezés alkalmazásával párhuzamosan megjelent a Magyar Honvédség egyes szervezeteinél meglévő termelő és javítási tevékenységek tárcán kívülre helyezésének vizsgálata (pl. fegyverzeti eszközök javítása, térképgyártás stb.). A feladatok vagy a már meglévő HM-tulajdonú gazdasági társaságokhoz kerültek, vagy új gazdasági társaság alapításával kerül megoldásra a tevékenység továbbvitele. Hosszú távon jó megoldás lehet a teljesen piaci alapokra helyezés (privatizálás), azonban az egyszeri radikális váltás helyett a fokozatos átmenet biztosítása szerencsés módszernek bizonyulhat, időt hagyva ezzel a szervezetek részére, hogy életképes állapotba kerüljenek és tapasztalatokat gyűjtsenek.

A magánszektor elsősorban a vázolt konstrukción keresztül vesz részt a feladatok ellátásában. A költségvetési szervek működésére és feladataira szigorú jogi szabályozás vonatkozik. A szabályok módosításához az egyik szükséges lépés a hosszabb távú (5–10 éves) kötelezettségvállalás lehetővé tétele, így a külső szolgálta-

tótól történő beszerzés a költségeket a program időtartamára egyenletesen oszlatná el, tervezhetőbbé válna a kiadások nagysága. Támogathatónak ítélné az üzleti életben sikerrel alkalmazott módszerek bevezetése a védelmi szektorban is, kiaknázva az ezzel nyerhető előnyöket, ehhez azonban szükséges a személyi állomány megfelelő továbbképzése (e téren a HM-nek gyümölcsöző kapcsolata alakult ki a brit és az amerikai védelmi minisztériummal).

Dr. Bencze József vezérőrnagy, a VPOP rendészeti főigazgatója, előadásában a XXI. század kihívásáról, a korrupcióról szólt.

Az államigazgatás apparátusa – és ezen belül a rendvédelmi szervek – társadalmi megítélése az elmúlt időszak korrupciós ügyei kapcsán negatívan alakult. Ezen ügyek latenciája igen magas, felderítésükre kizárólag az érintett szervek szoros együttműködésével, a vezetői állomány összehangolt tevékenységével, egységes fellépésével, a beosztotti állomány hivatástudatának erősítésével kerülhet sor.

A korrupciós cselekmények megelőzése, ezen ügyek mielőbbi feltárása valamennyi vezető kiemelt feladata. A Vám- és Pénzügyőrség *korrupció elleni stratégiája* kidolgozásának célja az, hogy hazánk európai uniós csatlakozásának felkészülése keretében a korrupciós bűncselekményeket elősegítő okok és körülmények vizsgálatával, elemzésével megoldási módokat, irányokat határozzon meg a Vám- és Pénzügyőrséget jelentős mértékben érintő társadalmi jelenség féken tartására, kezelésére. Ezáltal megteremtse a társadalom által is elismert, jól felkészült szervezet és állomány kialakításához szükséges személyi, tárgyi és jogi feltételeket, mely a csatlakozás egyik elengedhetetlen feltétele. E stratégia azonban nem vállalkozik arra – annak ellenére, hogy egyetlen korrupciós cselekmény is több az elfogadhatónál –, hogy segítségével a Vám- és Pénzügyőrségen belüli korrupciót teljes mértékben felszámoljuk, arra azonban igen, hogy a konkrét feladatok, intézkedések meghatározásával a magas fokú latenciát csökkentse, ezáltal egyfajta öntisztulási folyamatot biztosítson.

A büntető törvénykönyv a korrupciót mint büntetőjogi fogalmat, elkövetési magatartást nem nevesíti. Büntetőjogi értelemben korrupciós cselekmények alatt a Btk. XV. fejezetében tárgyalt, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztaságát veszélyeztető cselekmények közül a vesztegetést, a hivatali visszaélést és a befolyással üzérkedést értjük. Ezen törvényi tényállások az állami szervek, a hivatalos személyek törvényes, pártatlan és elfogulatlan működésébe vetett bizalmat védik. A hivatali korrupció olyan erkölcsi kárt okoz, ami sokkal jelentősebb az általa okozott anyagi kárnál, hiszen együtt jár az államigazgatás iránt megnyilvánuló közbizalom megrendülésével.

A Vám- és Pénzügyőrség korrupció elleni fellépésében jelentős stratégiai kérdés volt a gyors intézkedések végrehajtása mellett az egyes esetek és azok tanulságainak nyilvánosságra hozatala. Ez rövid távon azzal a következménnyel járt, hogy a társadalom előtt – tekintettel arra, hogy a többi rendvédelmi szerv nem ezt a stratégiát követte – az a kép alakult ki, hogy jelentős és folyamatos a korrupció jelenléte a testületen belül. Ugyanakkor ez a vezetői hozzáállás és a bevezetett egyéb intézkedések együttesen eredményezték, hogy a korrupciós ügyek összlétszámhoz viszonyított

aránya – a többi rendvédelmi szerv hasonló statisztikai mutatóival ellentétben – nem emelkedett, illetve kedvező tendenciaként értékelhető, hogy egyre nagyobb számban fordulnak elő azok az esetek, amikor a korrupciós ajánlatot visszautasítja a pénzügyőr és feljelentést tesz a vesztegető ellen.

A korrupció elleni fellépés, a megelőzés érdekében megtett intézkedések:

- több országos parancsnoki utasítás hatályba léptetése, meghatározva a különböző szintű vezetők számára a korrupcióellenes tevékenységből adódó feladatokat, intézkedések a belső ellenőrzési tevékenység fokozására, a szükséges szervezési intézkedések megtétele, megfelelő szervezeti egységek létrehozása;
- a vám- és pénzügyőrség Etikai Kódexének megalkotása, az általános szabályoktól kezdve a vezető beosztással járó erkölcsi követelményeken, az ajándék elfogadásán keresztül az összeférhetetlenségi szabályokig (Etikai Bizottság);
- a nemzetbiztonsági törvény rendelkezéseinek alkalmazása a kiemelten fontos munkaköröket betöltők nemzetbiztonsági ellenőrzésére, az ügyészségről szóló törvény módosítása a Vám- és Pénzügyőrség hivatásos tagjai által elkövetett bűncselekmények az ügyészségi nyomozás kizárólagos hatáskörébe tartozása tárgyában;
- A VPOP Vámigazgatóságán az ún. kockázatelemző csoport megszervezése, a vámvizsgálatok – tételes, adminisztratív, avagy szűrőpróbaszerű – szintjének eldöntésére és kijelölésére (az ellenőrzést végzőnek – a szubjektív elemeket kiiktatva – nincs ráhatása arra, hogy mely ellenőrzési forma kerüljön végrehajtásra);
- a feltárt jogsértő cselekményekkel kapcsolatos további eljárások, a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő okok, körülmények figyelemmel kísérése, elemzése-értékelése. Az egyes esetekkel kapcsolatban minden esetben belső vizsgálatok elrendelése, melyeknek ki kell terjedniük fegyelmi, vezetési és belső ellenőrzésbeli hiányosságokra, mulasztásokra; a megállapítások visszacsatolása a szakmai főosztályok irányába a megelőzés érdekében,

A propagandatevékenység körébe tartozik a sajtó megfelelő tájékoztatása a Vám- és Pénzügyőrség erkölcsi-fegyelmi helyzetével kapcsolatban. Az évek során nyert tapasztalatok arra utalnak, hogy sokkal jobban lehet az ilyen jellegű ügyeket kezelni a felderítés utáni gyors tájékoztatással, mint az információk elhallgatásával, avagy lassú „adagolásával”. A korrupció elleni stratégia kifelé irányuló eszköze a nyilvánosság, befelé pedig a kiválasztás, ellenőrzés, védelem, valamint az erkölcsi és az anyagi motiváltság összhangjának megteremtése, hangsúlyossá tétele.

A demokrácia és a jog uralma megkívánja a pontosan megfogalmazott jogintézmények kimunkálását, melyben a korlátozások csakúgy, mint az engedmények jól körülírtak, bárki számára megismerhetők és kiszámíthatók, tehát betartásuk és a velük való azonosulás természetsszerűen biztosítja a nem kívánt magatartásformák megelőzését. A szervezeti változtatások segíthetnek minimalizálni a korrupt gyakorlat kialakulását, elterjedését. Ezért megfelelő hatékony intézkedéseket szükséges tenni az alkalmazott módszerek, az ellenőrzés gyakorlata, valamint a biztonságtechnikai kérdésekben, a meglévő intézmények továbbfejlesztésével és új szervezeti egységek létrehozatalával.

A korrupcióellenes fellépés sikeressége a jogi szabályzókon és az annak megfelelően kiépített intézményeken, az ellenőrzés következetességén alapul, ugyanakkor záloga az egyén. Ezért olyan személyzeti politikára van szükség, amelyben a szigorú

„személyzeti” intézkedéseken túl érvényre jut a „humánpolitika” és az állomány elismerése, védelme is.

A korrupciós cselekmények megelőzésére és felderítésére létrehozott szervek egymástól függetlenül nem képesek hatékonyan működni. Ezért fokozott együttműködésre van szükség a testület valamennyi egysége között, de a külső kapcsolatrendszerekben is, tehát a társhatóságokkal, ellenőrző szervekkel hazai és nemzetközi szinten egyaránt. A Vám- és Pénzügyőrség parancsnoki állományának korrupciós jelenségek elleni következetes fellépése, a megelőzés és a felderítés érdekében ez idáig tett intézkedései elégségesek voltak ahhoz, hogy a növekvő veszélyeztetettség ellenére féken tartsa a korrupció terjedését a testületen belül. Hazánkban Európai Unióhoz csatlakozási szándéka, megfelelés az integrációs követelményeknek, a kormányzat testületünkkel szembeni elvárása, a közvélemény fokozódó figyelme – belső igényünkkel együtt – megköveteli, hogy a szakmai feladatok teljesítése mellett a korrupció elleni harcban a jövőben is központi szerepe legyen.

A vámigazgatás szerepe az integrációs folyamatban átalakulóban van, a költségvetési előirányzatok bevételezése mellett előtérbe kerül a gazdaságsszabályozó, gazdaságvédelmi és piaci egyensúlyt teremtő funkciója, melyben a legális kereskedelem védelmében hatékonyan kell fellépnie a bűncselekmények és a szabálysértések elkövetőivel szemben. Ezt a magyar vámigazgatás csak akkor képes hitelesen végezni, ha eljárásaiban, ügyfélkapcsolataiban etikus magatartást tanúsítva munkáját valóban szolgálatnak tekinti.

Dr. Fribicz Gabriella a Közbeszerzések Tanácsa titkárságának jogi osztályvezetője előadásában a védelemgazdasági beszerzésekre irányuló közbeszerzési szabályozás kérdéseit tekintette át.

A közbeszerzési törvény (Kbt.) 1995. november 1-jén lépett hatályba. A törvény alapvető céljai részben a jogszabály preambulumban, részben a közbeszerzési eljárás alapelveinek körében találhatók; ezek közül kiemelendő az államháztartás kiadásainak ésszerűsítése, a széles körű nyilvános ellenőrizhetőség és a verseny tisztaságának, valamint az ajánlattevők esélyegyenlőségének, illetve a nemzeti elbánás alapelveinek biztosítása. Ezen alapvető célok érvényesülése érdekében a törvényalkotó úgy rendelkezett, hogy a törvény hatálya valamennyi, a közbeszerzési értékhatárt elérő vagy meghaladó értékű beszerzésre kiterjed, ha az nem tartozik a jogszabályban felsorolt kivételek közé.

Ezen megállapítás igaz a védelemgazdasági beszerzésekre is azzal, hogy e beszerzések egy részére a törvény 1999. évi első átfogó felülvizsgálatát követően speciális szabályok vonatkoznak. Az 1999. évi módosítás kapcsán a kormány felhatalmazást kapott ugyanis arra, hogy rendeletben szabályozza a haditechnikai eszközök beszerzésére, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok speciális gazdálkodása keretében végrehajtott beszerzésekre irányadó, illetve a szerződéskötés feltételeként előírt előzetes nemzetbiztonsági ellenőrzés esetén alkalmazandó speciális szabályokat, továbbá azon beszerzések lefolytatására irányadó sajátos szabályokat, amelyekkel összefüggésben az Országgyűlés illetékes bizottsága a törvény 6. § a) pontja alapján a törvény alkalmazását kizáró előzetes döntést hozott.

A felhatalmazás alapján született meg az egyes beszerzések nemzetbiztonsági és titokvédelmi okok miatti sajátos szabályairól szóló 151/1999. (X.22.) Korm. rendelet,

valamint a haditechnikai eszközök beszerzésére vonatkozó eljárási szabályokról szóló 152/1999. (X.22.) Korm. rendelet. Ennek megfelelően a védelemgazdaság körébe tartozó beszerzések az egyéb beszerzésekhez képest speciális rend szerint történnek.

A Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség, valamint annak költségvetési szervei, a Belügyminisztérium és költségvetési szervei, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a védelmi célú tartalékolást szolgáló szervezetek és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és költségvetési szervei által megvalósított haditechnikai eszközök és szolgáltatások beszerzésére, feltéve ha azokra az előbb meghatározott kormányrendelet hatálya nem terjed ki, a 152/1999 (X.22.) Korm. rendelet szabályai az irányadóak (a haditechnikai beszerzések, illetve szolgáltatások felsorolását a Korm. rendelet melléklete tartalmazza). Abban az esetben, ha az előbbi szervezetek által megvalósítani kívánt beszerzések egyik kormányrendelet hatálya alá sem tartoznak, azokra a törvényben meghatározott szabályok vonatkoznak (így általában pl. a honvédség élelmiszer-beszerzéseire vagy ruhanemű beszerzéseire).

Korábbi előadás témáját képezte annak bemutatása, hogy a védelemgazdaság területén is jellemző tendencia meghatározott feladatok telepítése külső szervezetekhez. Abban az esetben, ha pl. a minisztérium ezen feladatait általa alapított olyan közhasznú társasághoz telepíti, amely felett a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény (Tpt.) szerinti irányítási jogokat gyakorol, ezen szervezetek beszerzéseire is kiterjed a Kbt. hatálya. A közbeszerzési gyakorlat szempontjából problémát jelenthet ugyanakkor az, ha egy a közbeszerzési törvény alanyi hatálya alá tartozó, költségvetési szerv által alapított gazdálkodó szervezet indul az alapítója által kiírt közbeszerzési eljárásban, mivel jogszabály alapján valamely állami feladat, illetve az ennek ellátásához szükséges pénzügyi forrás nem adható át neki, vagy mert a pályázatot nem is ilyen feladat ellátására írják ki. Ebben az esetben az előbb meghatározott szervezeteknek a közbeszerzési eljárásokban ajánlattevőkénti, illetve alvállalkozókénti részvétele a Kbt. 31. §-ában meghatározott összeférhetetlenségi szabályokba, illetve a Kbt. 24. § (2) bekezdésében rögzített, az ajánlattevők esélyegyenlőségét kimondó szabályokba ütközhet. (A Kbt. szerinti összeférhetetlenségi szabályok alkalmazásáról szól a Közbeszerzések Tanácsának 2/2001. számú ajánlása.)

Az előzőekhez kapcsolódó információ, hogy a közbeszerzési törvény jelenleg folyamatban lévő módosítása, melyre a közpénzek felhasználásának és a köztulajdon használatának nyilvánossága, illetve átláthatóbbá tétele érdekében kerül sor, bővíti a törvény alanyi hatályát. A módosítás értelmében – meghatározott feltételek fennállása esetén – a törvény hatálya alá kerülnek azon gazdálkodó szervezetek is, amelyeknek alapítójuk (pl. egy minisztérium) a jogszabályban meghatározott állami vagy önkormányzati feladat ellátását adja át, s egyben működésüket rendszeres költségvetési juttatással támogatja, vagy a gazdálkodó szervezet felett legalább a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény szerinti irányítási jogokat gyakorol.

Szó esett a korrupció veszélyéről is. Így indokoltnak tűnik, hogy röviden szövegezzünk a közbeszerzések vonatkozásában is a korrupció problémájáról. Mindenki előtt ismert, hogy a közbeszerzésekkel kapcsolatban időről időre valóban felmerülnek visszaélések és a beszerzések tisztaságát sértő és veszélyeztető cselekményekre utaló jelek, ám – a Közbeszerzések Tanácsa álláspontja szerint – ez nem kis részben éppen

a Kbt. létének köszönhető, a törvény által biztosított átláthatóság és nyilvánosság következtében kerülnek ugyanis nyilvánosságra a korrupciós jelenségek. A törvény hatálybalépése előtt a közpénzek elköltését a társadalmi kontroll szempontjából homály fedte. Mivel Magyarországon a közpénzek elsősorban a közbeszerzések révén kerülnek piacra, ezért ezek a korrupt gyakorlat fő célpontjai. A közpénzek elköltése, azaz a biztos megrendelések megszerzése mindenhol igen nagy kísértést jelent, ami fokozza a korrupció kockázatát. A közbeszerzési gyakorlat további szigorításával ezek a jelenségek visszaszoríthatóak, ezáltal elkerülhető a közbeszerzési eljárások összességére kiterjedő negatív általánosítás, továbbá ezen ügyek miatt a közbeszerzési törvény hibáztatása.

A korrupció elleni küzdelem leghatékonyabb módja – a Közbeszerzések Tanácsának álláspontja szerint – a törvény betartásának kikényszerítése és következetes érvényre juttatása. Így különösen a világos, egyértelmű pályázati kiírás, az áttekinthető értékelés, az eredmény gyors közzététele és a szerződés teljesítésének szoros ellenőrzése csökkentheti a közbeszerzési folyamatban a visszaélések és a korrupció lehetőségét. A magyar közbeszerzési törvény az eljárások nyilvánossága érdekében számos ponton szigorúbb feltételeket tartalmaz, mint az Európai Unió közbeszerzési joganyaga. Emellett a törvény további módosítása az ellenőrzés erősítésének irányába, a gyors és hatékony jogorvoslati munka, valamint a közbeszerzési oktatás és képzés mind a korrupció mérséklésének irányába hat.

A védelemgazdasági szereplők és a piaci környezet kérdéskör szekcióülésének vitáját dr. Jászay Béla alezredes, a ZMNE adjunktusa vezette.

A szekcióülésen részt vettek a kérdéscsoport plenáris előadói. A szekció munkája iránt nagy volt az érdeklődés, melyet a résztvevők nagy száma, 53 fő is mutat. A hozzászólások egy része a piacgazdasági körülményeket taglalta. A közgazdaságtan a korlátozott lehetőségek világában a döntések és a választások tudománya. Újra és újra választani kell tehát a lehetőségek között. A döntést a gazdaságosság szem előtt tartásával kell hozni. A döntés előkészítése hosszadalmas munka, elengedhetetlen a pontos helyzetelemzés és a célok megfogalmazása. A célhoz vezető úton több lehetőséget is fel kell vázolni, majd a lehetőségek közül kell egyet kiválasztani, és azt megvalósítani.

A piaci szereplők és azok kapcsolatrendszerének megítélésében nagy vita bontakozott ki. A hozzászólásokban előkerült az önérték érvényesítése. A felszólalók beosztásaiknak és a lehetőségeiknek megfelelően érveltek. Az egyik csoport a piaci kapcsolatok jelentőségét hangsúlyozta, azt is figyelembe véve, hogy a védelmi piacnak eltérő sajátosságai vannak. Mindezek figyelembevételével a védelmi piac erősen szabályozott piac. Az állam szabályozó szerepe egyértelműen érvényesül, megrendelésekben, az export-import szabályozásában. A közbeszerzéseknél azonban lehetőség van a piaci viszonyok adta előnyök kihasználására is.

A hozzászólók másik csoportja a piacot a praktikum oldaláról vizsgálta. A védelmi piac nem közelíthető meg szabványos módszerrel. Hazánkban a rendszerváltás után a védelmi ipar szenvedte el a legnagyobb veszteséget. A hadiipari termelők és szolgáltatók között nem lehet igazi verseny, a politika dönti el, hogy kitől mit rendel. Az elmúlt évtizedben a politika nem adott a védelmi ipar számára megbíz-

ható támpontokat, nem segítette az alkalmazkodást az új követelményekhez. A védelmi piacot rendbe kell hozni, tisztázni kell az állam és a cégek feladatait. Meg kell vizsgálni a védelmi ipar lehetőségeit a NATOtagságunkkal kapcsolatosan. Itt már rövid távon gyors változtatásra van szükség, de a hosszú távú elgondolásokat is meg kell fogalmazni.

A hadiipari vállalatok termelése a megrendelő igényei alapján folyik. A korszerű igények hazai kielégítése mellett sor kerülhet a külföldi megrendelések teljesítésére is. Amit természetesen az ország politikai vezetésének a nemzetközi érdekviszonyainak megfelelő döntése tesz lehetővé vagy lehetetlenné. Tehát dönteni kell. Folytatunk-e hadiipari fejlesztést. Ha igen, akkor milyen céllal kutatunk-fejlesztünk, gyártunk, hazai és külföldi megrendelésekre. A kutatás-fejlesztés igen költségigényes, ezért elsősorban a szövetségesekkel kell együttműködésre törekedni. Ez lehet közös vállalatokkal (alkalmazott kutatás), de lehet államokkal (alap kutatás) is. Amikor ezekről a kérdésekről beszélünk, óhatatlanul felmerül, a gazdasági potenciál és a védelemgazdasági potenciál kapcsolata is. A folyamatos gazdasági növekedés, a bruttó hazai termék (GDP) emelkedése elengedhetetlenül fontos a gazdasági biztonság szempontjából, ami pedig a katonai biztonságot illeti, ennek függvényében kell vizsgálni. Az a lényeg, hogy a védelmi költségvetés olyan reális szinten belül maradjon, hogy ne veszélyeztesse a gazdaság és a társadalom fejlődését, de a katonai biztonság is megbízható legyen.

Sok probléma van a versennyel, és a verseny korlátozásával. Ezeket a törvények és a rendeletek megváltoztatásával lehetséges megoldani. Pl. állami tulajdonú Rt., ha saját cégétől meg akar rendelni valamit, igen bonyolult feladat. Továbbá ilyen a közbeszerzéseknél a nyertes és a vesztes helyzete, a vesztes azonnal korrupcióra gyanakszik. Jelenleg a közbeszerzési törvény a hazai beszállítót helyezi előtérbe. Ez rendjén van, de az Európai Unióhoz csatlakozás után erre nem lesz lehetőség. A versenyt jól kell értelmezni, a cél az, hogy jobbat kevesebb költséggel lehessen elérni. A mai szemlélet sokszor a protekcionizmust várja el, de ha nem változtatunk a szemléleten, akkor konzerváljuk a régit és nem tudunk megfelelni az új kihívásoknak. Felmerült az európai, és a magyar érdek kapcsolata. A bővítés mindkét fél érdeke. Az Európai Unió bővülése nagyobb piacot biztosít. Az új tagállamok, pedig így a versenypiac részesei lesznek. A csatlakozási tárgyalások során szükséges az eltérő érdekeket egyeztetni, a megfelelő kompromisszumokat megkötni. Az Európai Unión belül is érvényesíteni kell a nemzeti érdekeket úgy, mint a mostani tagok teszik.

III. TÉMAKÖR: A védelemgazdasági információk társadalmi kommunikációja

Kuti Ferenc alezredes, a KBH Oktatási főosztályvezető-helyettese előadásában a védelemgazdasági információk ismeretének fontosságáról, és annak lehetséges vizsgálati módszereiről szolt.

Többen és többször utaltak arra, hogy a NATO-tag Magyar Köztársaságnak nem csak óhajtani kell a biztonságot a kontinensen, de azért áldozni, a jövőben a korábbiaknál jelentősen többet kell áldoznia. Sajnálatos, de közismert paneleket kell az olvasó figyelmébe ajánlani: a gazdaság honvédelmi szerepvállalása a társadalmi szükségletek kielégítési sorrendjében békeidőben nem az első helyen áll. Az ország stabilitásának fenntartása, a gazdaság teljesítményeinek növelése és főként a tervezett szociálpolitikai

intézkedések olyan forrásigényeket támasztanak a gazdasággal szemben, amelyekben a katonai védelmi szféra szükségletei gyakran hátrébb sorolód(hat)nak. Praktikus okokból a katonai szférát említettem ugyan a védelemgazdaság kérdéseiben, de természetesen, hogy az ország biztonságának ügyében karakteresen meghatározható helye van a rendvédelemnek is, amelybe a közbiztonságot szolgáló rendőrség, a Határőrség, a katasztrófavédelem vagy akár a vámnnyomozó szervek is beletartoznak.

Érdemes ezek figyelembevételével azt a kérdést is föltenni: mit tud erről a társadalom, no és persze azt is: ki fizeti a révést? Van-e elfogadható párbeszéd a védelmi szféra, mint felhasználó és a közvélemény, mint a feltételoldal megteremtője, biztosítója, biztosítéka között? Van-e igény erre a párbeszédre, vagy csak akkor érdemes ezekkel a dolgokkal foglalkozni, amikor „ügyekké „ válnak? Ügyekké, amelyek a mai politikai táncrend szerint gyakorta vitatható céloktól vezérelve híznak, majd laposodnak – az éppen aktuális erőviszonyok és érdekek függvényében.

Tény, hogy az országvédelem mindenkor jelentős kiadás. Tény az is, hogy az ország által (aktuális kormányai által) tett vállalások, felajánlások olyan kötelezettségeket jelentenek, amelyek teljesítését egy időre elodázhathatják ugyan, de megkerülhetetlenek maradnak az ilyen célú feladatok, leginkább persze a nagy értékű beruházások, korszerűsítések. Ez a történet itt azzal véget is érhet, hogy mindezen kérdések megvitatásának a színtere a Parlament, amely a különböző társadalmi csoportok érdekei érvényesítésének valós demokratikus fóruma. A Parlament ellenőrző szerepe azonban – dacára annak, hogy a jogállamiság egyik valós vívmányává vált az elmúlt évtizedben – meglehetősen szűk, eseti jellegű és nem egy esetben bizonytalanak tűnik.

A hatalom fölötti demokratikus kontroll másik terepe a nyilvánosság, amely a legszélesebb tartományt képezheti ebben – feltéve, hogy valós információk birtokában van a közvélemény. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a gazdasági kérdések objektív ismerete komoly kívánnivalót hagy maga után a társadalomban. Ezért fordulhat az elő, hogy éveken keresztül még a szakemberek számára is ismeretlenek maradhatnak olyan összefüggések, amelyek a meghirdetett célok megvalósíthatóságát csupán később teszik kétségessé.

Az ország biztonsága szempontjából kiemelt jelentősége van a társadalom felnőttként kezelésének. A piacgazdaság körülményei között elkerülhetetlen és elengedhetetlen, hogy a biztonságról, az egyént és a társadalmat érintő legérzékenyebb területtel összefüggő szükségletekről és kiadásokról az állampolgár reális képet kapjon. Ahhoz azonban, hogy ezen a területen előrébb léphessünk, az is szükséges, hogy pontosan lássuk: jelenleg milyen ismeretekkel rendelkezünk erről. Ebben a körben nem kell bizonygatni és bizonyítani, mekkora jelentőséggel bír, ha a tudományos igényességű kutatás olyan szükségletek kielégítését tűzi célul maga elé, amely valós társadalmi igényt szolgál. Természetes, hogy mai viszonyaink között az erre szóló „megrendelés” a közsférából érkezze, bár nem hanyagolandó el a védelmi szektor érintettsége és érdekelttsége sem. Egy dolgot mindenképpen valószínűsíteni lehet: bármely „térfelelről” is foglalmazzák meg az elvárásokat, a kutatásnak – éppen hosszú távú nemzeti érdekeinkre (is!) tekintettel – mentesnek kell lennie mindenfajta egyoldalúságtól, pártpolitikai befolyástól. Ezért is van kitüntetett jelentősége a védelmi szférában kutatást végzők együttműködő készségének, objektivitásának.

A mai helyzet alapos ismeretéhez, a védelemgazdasági kommunikáció stratégiájának meghatározásához egy szociológiai felmérés elvégzése jelentős segítséget nyújthat. Természetes, hogy nincsenek mindenre érvényes és mindenkor igaz sablonok. A demokratikus kontroll azon kérdései, amelyek például a titkosszolgálatok tevékenységének, tagjainak ellenőrizhetőségét kutatják az állampolgári jogbiztonság, a demokratikus alapjogok biztosíthatóságát tehetik hatékonyabbá. A védelemgazdasági kérdések legalább ennyire konkrétan érintik az „Állampolgár Őfelségét”, hiszen személy szerint az ő biztonságáról, annak feltételeiről is szól a dolog, amelyhez a forrásokat végső soron neki kell előteremteni. Hiszek abban, hogy reális, pártpolitikai érdekektől mentes gazdasági stratégiák eredményt hozhatnak a védelemgazdasági informáltság növelése és az ország lakosságának megértő támogatása kérdéseiben is.

Juhász József Gábor nyá. alezredes, az Állami Számvevőszék számvevője előadásában az átlátható és hiteles információk követelményeinek és a döntéshozatali folyamatok támogatásának kérdéskörét tekintette át.

Az ellenőrzés koncepciója és intézményrendszere az állami pénzügyi gazdálkodás szerves része. A közpénzek kezelése bizalmi kérdés. Az elemzések azt mutatták, hogy az ellenőrzés nem önmagáért van, nem végső fázis, hanem elválaszthatatlan része a vezetésnek.

Az ellenőrzés célja, hogy időben feltárja a hatályos jogszabályoktól, normáktól való eltéréseket, a költségvetési előirányzatok (mint források) felhasználásának jog- és szabályszerűségét, gazdaságosságát, eredményességét és hatékonyságát.

Az ellenőrzési szabványok útmutatást adnak az ellenőröknek, segítik meghatározni az ellenőrzési célok megvalósításához szükséges vizsgálati lépések és eljárások körét. Olyan kritériumokat, összehasonlítási alapot jelentenek, melyekhez viszonyítva értékelik az ellenőrzés eredményének minőségét.

A vizsgálati előírások az általános szervezeti céloknak megfelelően az ellenőrzött szervezeti egység (vagy ezen belül lehet akár egy személy is) szintjére lebontott, mérhető, számszerűsíthető, és értékelhető jellemzőire vonatkoznak. Ebből adódóan az ellenőrzött szervezeti egység tevékenységének teljes folyamatát tekinthetjük az ellenőrzés tárgyának.

Aki az állammal szerződik, tudomásul kell vennie, hogy az Állami Számvevőszék (ÁSZ), a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal (KEHI), a minisztériumok ellenőrző szerveinek kötelessége a közpénzek felhasználásának, átláthatóságának ellenőrzése. Az EU-hoz csatlakozás is megköveteli minden közpénzzel gazdálkodó szervezettől, hogy a gazdálkodása ellenőrizhető, nyomon követhető legyen.

A jelen helyzetben azonban meg van kötve a ÁSZ, a KEHI, a minisztériumok ellenőrzési szerveinek keze mind úgy az önkormányzati, mind az állami beruházás ellenőrzésekor egyaránt. A jelenleg hatályos jogszabályok szerint ugyanis azt már nem lehet nyomon követni, hogy a közbeszerzési pályázaton nyertes Rt., Kft. miként gazdálkodik a közpénzekkel. Itt felvetődik a kérdés: miért. A választ a hatályos jogszabályok adják meg. Nincs egyértelműen szabályozva, hogy ha az állami pénz pályázat után nem állami szervezethez kerül át, hanem az Rt.-hez, Kft.-hez, akkor ezután a közpénzek ellenőrizhetősége az üzleti titoktartásra hivatkozva megszűnik.

A jelen állapotban az Rt., Kft. vezetőjének jóindulatán múlik a közcélra biztosított közpénz felhasználásának állami szintű ellenőrizhetősége. Az ellenőrzés során megállapított hiányosságok, hibák kijavítására, megszüntetésére nincs jogosítványa az állami ellenőrző szervezetnek.

Ezért az ÁSZ, a KEHI, a minisztériumok közpénzek ellenőrzésére vonatkozó jogkörét a jogszabály megalkotásáig átmenetileg ki kell szélesíteni. A közbeszerzési pályázatokat úgy célszerű kiírni, hogy a nyertes lehetővé teszi a közpénzek átlátható, szabályszerű felhasználásának ellenőrzését, amelyet a szerződésben a felek rögzítenek. A jelen helyzetben így tudjuk megvalósítani a közpénzek ellenőrzését, így válhat átláthatóvá, hogy mire is fordították, hogyan használták fel, megvalósult-e teljes egészében a szerződésben vállalt kötelezettség.

A Magyar Köztársaság NATO csatlakozása, továbbá az Európai Unióba (EU) való integrációs törekvései szükségessé teszik, hogy a követelmények ismeretében áttekintsük a költségvetés honvédelmi fejezetén belüli pénzügyi-gazdasági ellenőrzés rendszerét. Felmerül a kérdés, hogy a jelenleg meglévő és működő ellenőrzési rendszer és ellenőrző szervezetek mennyiben felelnek meg a NATO- és az EU- követelményeknek, miben kell és szükséges változtatni, korszerűsíteni. Az már most is bizonyos, hogy el kell mozdulnunk az eddig végzett kizárólag szabályszerűségi ellenőrzésektől a teljesítményvizsgálatok irányába.

A fő cél a tagállamok által ténylegesen kezelt EU-pénzalapok felhasználásának, a felhasználás kontrolljának javítása. Ennek keretében a tagállamok jelentős figyelmet kötelesek fordítani az Európai Számvevőszék (ECA) megállapításaira és javaslataira, a közösség részükre biztosított saját forrásainak szabályos és hatékony felhasználására, a költségvetés megalapozott tervezésére és végrehajtására. Nem kevésbé fontos a folyamatok állandó elemzése és értékelése, a kiadások megalapozottságának és nyilvántartásának rendszeres pénzügyi és számviteli ellenőrzése, valamint a korrupció megelőzése.

Az ellenőrzés két legfontosabb módszere: a szabályszerűségi ellenőrzés, amely a korszerű pénzügyi ellenőrzés gerincét jelenti, minden európai országban megtalálható. Ez lényegében minden közcélú, közös alaphból származó pénz felhasználásának ellenőrzését magában foglalja. A jelenlegi hazai gyakorlatban a pénzügyi ellenőrzések során szinte kizárólag ezt az ellenőrzési formát alkalmazzák. A teljesítmény-ellenőrzés a szabályosság mellett a felhasználás hatékonyságát is figyeli, hogy a tervezett pénzeszközöket mire fordították, és hogy a felhasználásukkal elérték-e az előre meghatározott célokat.

A hatékonyan működő, munkafolyamatba épített és vezetői ellenőrzés sem nélkülözheti az adott szervezeten belül kialakított függetlenített belső ellenőrzést. Ez a fajta ellenőrzés az adott szervezeten belül az előjárói, vezetői intézkedések végrehajtását, a végrehajtás hatékonyságát vizsgálja, segít felderíteni a megoldásra váró problémákat, szolgálja a vezetői döntések előkészítését. A függetlenített ellenőrző szervezetek – sajátos szakmai irányultságukra és tevékenységi körükre figyelemmel – a HM és az MH vezetése számára makroszintű, általános érvényű tapasztalatokat közvetítenek.

A nemzetközi tapasztalatokat, sikereket és kudarckokat megismerve kialakíthatunk egy jól funkcionáló, a nemzetközi és a hazai jogszabályi követelményeket egyaránt figyelembe vevő, optimális, a honvédelmi szervezetek sajátosságainak is megfelelő ellenőrzési rendszert. Egy ilyen rendszer létrehozása és folyamatos korszerűsítése nem új feladat, az ellenőrzés kialakulásának kezdetétől állandó igény van rá.

A III. témakörben a szekcióülés vitáját Bognár Ferenc alezredes a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem tudományos főmunkatársa vezette.

A szekcióülésen az érdeklődés csekély volta mutatta, hogy a védelemgazdasági szakemberek körében a tervezés, a piaci hatások és kapcsolatok megvitatása ma még kitüntetettebb szerepben van, mint a társadalommal a védelem gazdasági terheiről és feladatairól folytatandó, „mostohagyermekként” kezelt kommunikáció.

A szekcióvita során elsődlegesen a leginkább közérdeklődésére számot tartó védelemgazdasági információk körének és fontosságának a megvitatása került terítékre. E körben a védelem terheinek társadalmi megítélése és elfogadottsága vált a legfontosabb kérdéssé. Mekkora az elégséges védelem, és ez mennyibe kerül az országnak békeidőben? Hogyan lehet ezeket a terheket elfogadtatni az adófizető állampolgárok széles körével, azaz a lakossággal?

Állampolgár Őfelségének két fő kérdése van e témakörben. Elsősorban arra kíváncsi hogy a hadsereg gazdálkodásának szabályai mennyiben biztosítják, teszik lehetővé a kincstári tulajdon védelmét, s azok betartása milyen színvonalú. Másodsorban egy új információs igény kezd megjelenni a parlamenti és civil kontroll erősödése nyomán: a hadsereg által nyújtott védelmi teljesítmény, szolgáltatás (mint produktum) bemutatása, minősítése és értékelése. Tehát nemcsak arra kíváncsiak, hogy a védelmi költségvetés felhasználása (elköltése) mennyiben volt szabályos és tervszerű, hanem részletes elszámolást várnak a védelemre fordított erőforrások felhasználásának hatékonyságáról, a végrehajtott védelmi feladatok és keletkezett védelmi képességek értékeléséről és megítéléséről. Egyre inkább felmerül a kérdés a társadalom részéről, hogy valóban hatékonyan gazdálkodnak a védelemgazdaság területén? Tudjuk, hogy ennek mérése nagyon nehéz, de a rendelkezésünkre álló információs technológiák lehetővé teszik a korszerű vezetői információs rendszerek hadseregbeli alkalmazását, s ezek kiépítése nem kerül többbe, mint egy vadászgép beszerzési ára. A gazdasági információáramlás felgyorsulása nagymértékben szolgálja a védelemgazdasági hatékonyság javulását, a védelmi tervezés erőforrás- és programorientált megközelítésen alapuló modernizációját. Ezek megvalósítása révén a védelmi tárca felkészültebben mehetne az éves költségvetés kormányzati és parlamenti vitájára. Ez egy újszerű tervezési, nyilvántartási és beszámolási rendszert alkotna, amely lehetővé teszi a tervek és azok teljesítésének kommunikálását a társadalom széles rétegei számára.

A védelemgazdasági információk vonatkozásában szóba került, hogy az információk titkossága tekintetében felül kell emelkedni az információ túlzott védésének napi valóságától. Legyen a titok sokkal szűkebb körű, mint napjainkban. Ezáltal a szűk körű titok legyen valóban titok. Nagyon fontos a hadsereg és más védelmi szervezetek (titkoszolgálatok, rendőrség, büntetés-végrehajtás stb.) társadalmi elfogadottságának erősítése. Ez azonban nem mehet végbe egyszerűen parancsszóra, ehhez mindezeknek a szervezeteknek sokat kell még tenniük. A társadalmi bizalom megteremtéséhez (mivel ez ma még nincs, s az elmúlt 45 évben sem volt) elsősorban kommunikálni kell tudnunk a társadalommal. Társadalmi bizalom, megértés nincs kommunikáció nélkül. Ha pedig nem tudunk kommunikálni, akkor sürgősen meg kell tanulnunk, s mint tudjuk, a tanulás az mindig pénzbe kerül és lassan térül meg, de úgy véljük nincs más kiút ebből a csapdából.

A KONFERENCIA ZÁRSZAVÁBAN a befejező plenáris ülésen *dr. Szabó Miklós*, a ZMNE rektora hangsúlyozta, hogy az elhangzott előadások, fontos témakörök keretében időszerű kérdéseket taglaltak. Minden felvetett kérdésre a konferencia nem tudott végleges választ adni. Ezen kérdések hosszú távon is időszerűek lesznek, van tehát bőven kutatandó terület. A szakterületek kutatóinak, a gazdasági-gazdálkodási kérdésekkel foglalkozó szakembereknek, nem utolsósorban a ZMNE-nek az oktatás területén széles skálán mozgó lehetőségei nyílnak ahhoz, hogy aktívan részt vegyenek a konferencián felmerült problémák megoldásának kutatásában. Az új eredmények felhasználása segíteni fogja a védelmi szférában dolgozók munkáját, és az egyetemnek lehetősége lesz arra, hogy azokat az oktatásban felhasználják.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem a Magyar Hadtudományi Társasággal közösen, példamutató együttműködéssel szervezte a konferenciát. A közös munkában vállalt feladatokat mindkét fél pontosan teljesítette. A sikeres szervező és végrehajtó munkáért köszönetét fejezte ki a ZMNE Közgazdaságtan és Védelemgazdaságtan Tanszékének és az MHTT Védelemgazdasági Szakosztályának, valamint a plenáris ülés előadóinak és a szekcióülések vitavezetőinek.

Sallai János

A magyar–ukrán határ az euroatlanti csatlakozás tükrében*

Az elmúlt időszakban az EU- és NATO-csatlakozásunk kiemelt érdeklődésre tartott számot a szomszédos országok politikai, biztonságpolitikai élet közszereplői részéről. Különösen azon szomszédos országok esetében, amelyek az EU bővítés első köréből várhatóan kimaradnak, és feltehetően hosszú ideig az EU vízumkötelezett listáján fennmaradnak. A földrajzi, társadalmi, gazdasági és politikai helyzete miatt Ukrajna sajátos (nehéz) helyzetbe kerül, mivel az önállóvá válását követő gazdasági–társadalmi állapotok ma még csak a partnerséget, az együttműködést teszik lehetővé mind a NATO, mind az EU politikai szervezeteivel, így a csatlakozás reális esélyét nehéz megjósolni. A szerző cikkében magyar–ukrán határ, határterület fontosabb jellemzőire utalva bemutatja, hogy az utóbbi tíz évben a határforgalom és a határsértések miként alakultak, majd ismerteti az euroatlanti folyamatok függvényében az EU-s normáknak megfelelő határrendészet néhány fontosabb elemét.

A Magyar Köztársaság 2004. május elsejei tagságát követően várhatóan hosszú ideig – hasonlóan a lengyel–ukrán és a szlovák–ukrán határhoz – a magyar–ukrán államhatár „külső határként”¹ fog funkcionálni, és egyidejűleg fog érvényesülni az államhatár híd-, szűrő és az elválasztó szerepe. Ahhoz, hogy a kialakult helyzet elemzését elvégezhessük és a jövőre vonatkozólag következtetéseket vonjunk le, az elmúlt több mint egy évtized határkapcsolatát kriminál földrajzi módszerrel feldolgoztam, továbbá a szóban forgó államhatár mentén empirikus kutatásokat folytattam. Több alkalommal a helyszínen tanulmányoztam a magyar határ menti településeken lakók életviszonyait, illetve a Kárpátalján élők életét. A személyes tapasztalatok tovább inspiráltak arra, hogy a határ menti térség kutatását ne hagyjam abba, mert hosszú ideig nem lehet arra számítani, hogy a „periféria perifériájává”² vált Északkelet-Alföld és Kárpátalja helyzete megváltozzon.

* Az MHTT 2002. évi pályázatára beküldött tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

1 „Belső határ: a Magyar Köztársaság és a schengeni egyezmény részes államainak közös szárazföldi és vízi határszakasza, valamint a nemzetközi légi forgalom számára megnyitott repülőtér és kikötő belső járatok fogadására vagy indítására kijelölt területe. Külső határ: a Magyar Köztársaság szárazföldi és vízi határszakasza, repülőterei és kikötői, ha azok nem minősülnek belső határnak. Forrás: 1997. évi XXXII. tv., 2001. évi módosítása 4. § (1)

A kialakult helyzet sajátosságát igazolja az a tény is, hogy a magyar–ukrán határ mindkét oldalán magyar etnikai lakosság van jelen. Kárpátalján, az Ukrajnához tartozó, felső-Tisza-vidéki területen az 1989-es népszámlálás alkalmával 155 711 lakost írtak össze magyar nemzetiségűként. Ez a szám némileg eltér a ténylegesen magyarnak minősíthetők (194 ezer fő) és a magyarul is beszélők (220 ezer fő) számától.³

A társadalmi gazdasági nehézségek mellett fontos megemlíteni, hogy az elmúlt évtizedekben bekövetkezett természeti katasztrófák (árvizek, Csernobil) is közös gondolkodásra és cselekvésre ösztönzik a határ mindkét oldalán élőket. A veszélyforrások elleni fellépés szintén határon átnyúló együttműködést igényel. Megnőtt az árvíz-előrejelzés súlya, illetve a különböző környezetvédelmi katasztrófák elkerülése céljából kialakított információcserre iránti igény.

A problémák feltárására, alternatívák kidolgozására a Kárpátok eurórégió pályázati felhívására három szervezet, az ukrán Nemzetbiztonsági Hivatal Kárpátontúli Részlegének Regionális Információs és Elemző Központja, a szlovák Külpolitikai Kutatóközpont és a Nyíregyházi Főiskola Európai Tanulmányok Központja közösen írt és nyert el a térség lakosságát érintő témában kutatói pályázatot. A kutatás célja, hogy megvizsgálják a térségben, hogyan érinti a schengeni egyezmény az egyes országokat és azok közös határain a határforgalmat. Ennek részeként a kutatócsoport tagjai elemezték a határok kriminál földrajzát, a határforgalom alakulását és a konferencia idejére elkészítették a saját viszonylatuknak megfelelő tanulmányt. A kutatócsoport tagjaként a magyar–ukrán államhatár témakörének felkutatása és tanulmány elkészítése rám hárult. Ennek felhasználásával készítettem el publikációt, amely a térség földrajzi bemutatását követően a határ statisztikai adatainak elemzésére épül és a jövőre vonatkozó elképzelésekkel, ajánlásokkal, következtetésekkel zárul.

Az államok szuverenitása, egyenjogúsága megköveteli egymás jogos érdekeinek kölcsönös tiszteletben tartását. E nemzetközi jogi kötelezettség teljesítése és annak jogos elvárása valamennyi államot terheli és megilleti. Ennek szükségessége legjobban a szomszédos államok egymás közötti viszonyában jelentkezik legtöbbször és legélesebben.

Az államhatár⁴ fogalmát az 1997-ben elfogadott, a határőrizetről és a Határőrségről szóló törvény így rögzíti: „A Magyar Köztársaság államhatára: A nemzetközi szerződésekben meghatározott azon képzeletbeli, függőleges síkok összefüggő sorozata, amelyek Magyarország területét a légtérben, a föld (víz) felszínén, valamint a föld (víz) mélyében a szomszédos államok területéről elválasztják.”⁵

2 Baranyi Béla: Schengen előtt – Schengenre várva: euroregionális szervezetek és új interregionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén, 2000. Debrecen, 1. p.

3 Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl; Tankönyvkiadó, Budapest 1992.

4 Az államhatár új felmérésével, felújításával és karbantartásával kapcsolatos földmérési feladatokat, a Belügyminisztérium koordinációja mellett, az Földmérési és Távérzékelési Intézet államhatárügyi osztálya végzi. A munkák eredményét a szomszédos országok műszaki szakértőivel egyeztetett és megfelelő szinten jóváhagyott határokmányok foglalják össze. (Forrás: Földmérési és Távérzékelési Intézet honlap 2001. 06. 22.)

5 1997. évi XXXII. tv. 3. §. (1)

Az államhatár⁶ fogalmából adódik, hogy az nemcsak elválaszt, hanem össze is köt, ezért a hozzá kapcsolódó vagy az államhatáron realizálódó jogok érvényesítése, kötelezettségek teljesítése meghatározott rendet követel. E folyamatot a nemzetközi jog határrendként jelöli.

Az államhatár megállapítása két szomszédos állam viszonylatában mindig *politikai kérdés*. A határvonal megjelölésére, a határrend fenntartására, a határforgalom ellenőrzésére a Magyar Köztársaságnak minden szomszédos országgal érvényes nemzetközi szerződése van. Ezek a határszerződések tartalmuk szerint lehetnek: határrendi, határral kapcsolatos, határforgalmi és a határhoz kapcsolódó egyéb szerződések.

A magyar–ukrán határ, a határterület jellemzői

Az államhatár hossza 136,7 km. A magyar–ukrán határt sík vidék és a Tisza (kb. 44 km-en) jellemzi. Az Alföld Munkács és Ungvár alá felnyúló részén, a Latorca és a Szernye mentén nagyrészt már lecsapolt területek vannak, amelyeken mezőgazdasági művelés folyik. E terület aránylag ritka úthálózattal rendelkezik, viszonylag ritkán lakott, esős időben nehezen járható. A Beregi-síkság átlag 100–110 m magas mocsaras terület, járhatósági viszonyai rosszak. A síkságból emelkednek ki a vulkanikus eredetű mezőkászonyi (210 m) és beregszászi hegyek (360–370 m), amelyekről a környék jól áttekinthető. A magyar-Alföld Tiszától északra eső keleti beöblöződése a Máramarosi-medence. Jól járható, útban gazdag, aránylag sűrűn lakott és művelt terület. A mélységben húzódó Északkeleti-Kárpátok, a Máramarosi-havasok nagy szélessége, rossz járhatósága, az utak hiánya, valamint a zord éghajlata miatt jelentős elterelő szerepe van.

A Tisza mint határfolyó kismértékben természeti akadályt képez. Szélessége 30–90 m, mélysége 1–2 m, folyási sebessége 2–3 m/s. A viszonylag sekély határvíz lassú folyásával és nem jelentős szélességével könnyen leküzdhető akadályt képez. Medre a felsőbb szakaszán sziklás, mellékterepe lapos, megközelítését holtágak, sűrű fűzesek és vadvizek nehezítik.

A magyar–ukrán határterületen kilenc átvezető és a határhoz kifutó út van. Jelentős a harántutak száma. Egy vasútvonal fut át a határon, a nyomtáv eltérése miatt a vonatvárakozások jelentősek.

6 „A határok és a határmentiség kérdéseinek, a politikai államhatárok elválasztó és összekapcsoló szerepének a kutatása napjainkban megkülönböztetett jelentőséggel bír, különös tekintettel a jelenben zajló európai integrációs folyamatokra. Az európai együttműködést és egyesülést a múltból öröklött területi-etnikai problémák nehezítik Keletközép-Európa politikai államhatárai mentén, különösképp a volt szocialista országok utódállamaiban, köztük Magyarországon. A globalizációs és integrációs tendenciák jelentős akadályai azok a *határszakaszok*, amelyek mentén rendezetlen gazdasági-társadalmi-etnikai kérdések halmozódtak fel, s maradtak fenn mind a mai napig. Ilyen problematikus területnek tekinthetők Északkelet-Magyarország „periféria perifériáira” szorult határ menti térségei és települései is. Ezeken a kiterjedt országhatár menti peremvidékeken húzódó területek tömörítik magukba talán legtipusosabban a halmozottan hátrányos periféria-helyzet, a „határmentiség” sajátosságait, jellegzetességeit.” (Balcsók István–Baranyi Béla–Dancs László: A határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok jellemzői az Északkelet-Alföldön; Debrecen.)

A kriminálstatisztika a társadalmi jelenségek tanulmányozásának része, ezért ma már (szakítva a korábbi időszak gyakorlatával, amely tabuként, titkosan kezelte ezeket az adatokat) mind a szakemberek, mind az érdeklődők hozzáférhetnek. A kriminálstatisztika alakulását befolyásolja a határforgalom, a határforgalom-ellenőrzés, illetve a határterületeken határőrizeti szolgálatot végrehajtók jelenléte, mozgása, szolgálati tevékenységük végzése. Ezt igazolja például a határregisztráció bevezetését követő gépkocsilopások csökkenése vagy az idegenforgalom ugrásszerű emelkedésével járó bűncselekmények számainak növekedése.

A kriminológusok, a statisztikusok és a társadalomföldrajzzal foglalkozók körében régóta ismert, hogy a bűncselekmények elkövetői és a helyszín között összefüggés mutatható ki, illetve a bűncselekmény elkövetésnek helye determinálja az esemény hovatartozását. Ennek egyik speciális területe lehet az államhatár és a hozzá kapcsolódó különféle szabálysértés, bűncselekmény. Ugyanakkor a kriminál földrajz módszere segítségével lehetőségünk nyílik a kialakult helyzetben a bűncselekmények–elkövetők–helyszín közötti összefüggés megismeréséhez, azaz a megrajzolt térképről leolvashatjuk a bűnelkövetések térbeli eloszlását.⁷

A Magyar Köztársaságnak EU-csatlakozását követően külső határai mentén az EU biztonságát is szavatolnia kell. Ahhoz, hogy a veszélyforrások nagyságáról, helyszíneiről pontos képpel rendelkezünk, továbbá össze tudjuk majd hasonlítani a csatlakozás előtti és utáni határ menti bűnügyi helyzetet, folyamatosan mérni, elemezni és publikussá kell tenni az államhatár kriminál földrajzát megjelenítő elemeket.

A magyar–ukrán határtérség a nemzetgazdaság szempontjából periferikus, amelyből kapu szerepe miatt csak Záhony emelkedik ki. A '90-es években megnyitott határátkelőhelyek forgalma ugyan nagy, de Záhony vasúti és közúti dominanciáját megőrizte. Várhatóan azonban az ukrán és magyar érdekek is a térség fejlesztését fogják szolgálni, amelyhez a regionális⁸ tapasztalatokat, és lehetőség szerint az EU-s támogatásokat fel fogják használni. A Kárpátok Eurórégióinak az intézményrendszerére támaszkodva valószínűleg tartalmasabb együttműködés jöhet létre, amelynek az alapjait a térség országai már le is rakták.

A határhoz kapcsolódó jogellenes tevékenységek száma növekedő: 1990 és 2000 között, tehát tíz év alatt 22–23 ezer között mozogott.

Ukrajnából elsősorban a kínai, vietnami és afganisztáni illegális migránsok átszoktatására szakosodott embercsempész-tevékenység a jellemző. Az embercsempészet szervezése és végrehajtása a magyar és az ukrán állampolgárságú személyek közül tevődik ki, míg a hamisított úti okmánnyal a határátkelőhelyen megjelenő illegális migránsok mögött azonos állampolgárságú embercsempészek állnak.

A fentiek mellett megemlítem, hogy a határsértők lakhelye eleinte a Szovjetunió mélységi területén volt, illetve az azon túli ázsiai országokén. Nagy elszántság és ala-

7 A határ kriminál földrajzáról bővebben: Ritecz Gy.– Sallai J.: Az MK határainak 1998. évi kriminál földrajzi elemzése; Bp. 1999. RTF Rendvédelmi füzetek, 1999/10. sz.

8 A kárpátaljai különleges gazdasági övezet megalakulása óta igen szoros és gyümölcsöző kapcsolatokat ápol a határ túloldalán fekvő Záhony és térsége vállalkozási övezettel, amely a kölcsönös előnyök alapján a jövőben is meghatározó lehet a határon átvívelő gazdasági kapcsolatok fejlesztésében.

pos felkészültség jellemezte őket. Nemegyszer a lakott helyeket kikerülve, zajló folyókon is átkelve mozogtak. A Szovjetunió felbomlása után egyre nagyobb számban fordult elő ázsiai államok polgárainak határsértési kísérlete.

A korabeli híradások szerint a túloldali területen ugrásszerűen nőtt a tiltott határátlépési kísérletek száma. 1992 első négy hónapjában például kb. 600 fő, amelyből sok, a volt Szovjetunió területéről érkezett ázsiai állampolgár Ukrajna területéről nem volt hajlandó visszatérni hazájába azért, hogy illegálisan – részben hazánkon keresztül – nyugatra jusson.

Természetesen az 1990–91-es években a Szovjetunió fennmaradásig nem beszélhettünk ukrán nemzetiségekről, ezért a magyar statisztikai kimutatások csak 1992-től tesznek említést Ukrajnáról és az ukrán etnikai jelenlétről. Az illegális határátlépők nemzetiségei között az ukrán nemzetiség elenyésző. Ennek egyik valószínű oka, hogy a Magyar Köztársaság területére vízummentesen, legálisan bejuthatnak az ukrán állampolgárok (és viszont a magyarok).

A határhoz kapcsolódó összes bűncselekmény elkövetőit illetően – a '90-es évek elejét leszámítva – emelkedő tendenciáról beszélhetünk, amely csak hatékony rendészeti és magyar–ukrán rendvédelmi együttműködéssel ellensúlyozható. Az emelkedő tendenciában meghatározó jellegűek az ukrán gazdasági válság miatt cserekereskedelmet folytató ukrán nemzetiségűek által elkövetett bűncselekmények.

„1999-ben az előző évhez viszonyítva nőtt a feszültség a határővezetben és mintegy 16–18%-kal a határőrizettel kapcsolatos tevékenység volumene is. A határőrség egységei mindösszesen 2330 napnyi megerősített és 1850 napnyi csökkentett létszámú szolgálatot adtak. A feltartóztatott határsértők száma 8%-kal emelkedett... 1,6-szeresére nőtt a zöldhatáron át kísérletezők száma, különösen a román, a magyar, a szlovák és az orosz határszakaszokon. Másfélszer több embercsempészbándát fedtek fel.”⁹

A magyar–ukrán határforgalom alakulása a '90-es években

A határforgalom-ellenőrzés terén markáns változások voltak megfigyelhetők. A vizsgált időszakot megelőzően mind a személy, mind a járműforgalomban az 1989-es év volumene volt a legmagasabb. A következő két évben mindkét területen jelentős visszaesés volt megfigyelhető. A forgalomcsökkenés elsősorban a szovjet részről megszüntetett kishatárforgalom miatt következett be. 1992-ben kisebb arányban nőtt a személyforgalom, majd ugrásszerűen több mint a duplájára emelkedett 1993-ban. Ez az emelkedő tendencia 1995-ben érte el a csúcst (több mint 14 millió személy, több mint 5 millió gépjármű), majd fokozatosan jelentősen (milliókkal) csökkentek a határforgalmi adatok.

Az országos adatokkal való összehasonlításnál (mintegy 7%-os a személyforgalom és 9–10%-os a gépjárműforgalom aránya) is jól kitűnik, hogy a magyar–ukrán határ kiemelt szerepet játszik a magyar viszonylatok közül. Az országos adatok összehasonlítása tükrében is kitűnik, hogy a személyforgalomban az 1994–96 kiugró-

⁹ Szergej Dimitrov: A katonai és politikai helyzet az ukrán államhatárokon, In.: Új Honvédségi Szemle 2002/9. 65. p.

an magas adatokat produkált, emellett a járműfogalom folyamatosan magasabb számban van jelen. Ez utóbbi a magyar–ukrán, továbbá a magyar–oroszc gazdasági kapcsolatokra utal.

A '90-es évek második felére a személyforgalom stagnál, míg a teherforgalom visszaesését az orosz válsággal lehet indokolni.

A 2000. évben lezárt statisztikai elemezést követően napjainkig az alábbi folyamatok mentek végbe az magyar–ukrán zöldhatáron:¹⁰

- 1984 fő részéről következett be tiltott határsértés (THS) és annak kísérlete, melyből 198 főt nem fogtak el és 22 fő kifelé kísérelte meg vagy követte el a THS-t, köztük 11 fő nagyértékű gépjármű zöldhatáron (Beregsurány és Barabás) történő kijuttatásával;
- 33 ország állampolgárai részéről következett be THS, jellemzően: afgán 618, bangladesi 382, szomáliai 194 és iraki 160;
- 148 embercsempész: ebből 147 magyar;
- árucsempészet 248 esetben került felfedésre (dohánytermék, alkohol, üzemanyag) a határterületen. Közülük 11 esetben 18 fő az államhatár illegális átlépésének módszerét alkalmazta;
- 2002 júniusától új jelenség a lopott gépjárművek zöldhatáron történő kivitele (Beregsurány – 4 esetben 9 db gépkocsi, Barabás – 1 esetben 2 db gépkocsi);
- az államhatár rendje szilárd. A bekövetkezett határrendsértések, határrendi esetek kivizsgálásra kerültek, lezáratlan, megoldatlan ügy nincs folyamatban.

Határrendsértések: ukrán részről 20, magyar részről 17, összesen 37 történt.

Amint azt az adatok is jól szemléltetik: a magyar–ukrán zöldhatár az elmúlt másfél évben is folyamatosan bizonyította, hogy nem véletlenül került az érdeklődés központjába. Továbbra is jelen van a csoportos embercsempészés és egyes kurrens árúk (benzin, dohány, ital) határátkelőhelyek közötti terepszakaszon történő átjuttatása.

A határforgalom-ellenőrzés során 11 162 258 fő és 5 654 077 db járművet léptettek át, mely az időszakokat tekintve folyamatos növekedést jelent. Továbbra is meghatározó az ún. „bevásárlóturizmus”. Az utazóközönség 71%-a ukrán, 27,6%-a magyar és csupán 1,4%-a egyéb állampolgár.

A bűncselekmények, szabálysértések elkövetése terén a következő helyzet alakult ki a közös határátkelőhelyek magyar viszonylatában:¹¹

– tiltott határátlépés	55 fő;
– határrendészeti szabálysértés	1448 fő;
– külföldiek rendészetével kapcsolatos szabálysértés	340 fő;
– körözött személy elfogás	134 fő;
– gépjármű lopás bűncselekmény	9 fő;
– útiokmány tekintetében elkövetett közokirat-hamisítás 113 esetben került felfedésre 18 ország állampolgárai részéről. Jellemző állampolgársági kategória volt az ukrán (61), a magyar (11), az orosz (6), a moldáv (5) és a grúz (5).	

10 Adatbázis: Jegyzőkönyv a Magyar Köztársaság és Ukrajna határügyi főmegbízotti üléséről, Ungvár 2002 okt. 30. háttéranyaga.

11 Ua.

Az ukrán társadalmi viszonyokban bekövetkezett változásokat szemlélteti, hogy az elmúlt időszakban már bizonyos körülmények között a magyar–ukrán határról is hozzáférhetővé váltak statisztikai adatok.

Új elem a magyar–ukrán viszonylatban a határsértőkre vonatkozó adatközlés is, amelyben szintén van differencia magyar adatokhoz képest. További feladatként fog jelentkezni annak tisztázása, hogy az ukrán kollégák kit értenek migráns és kit határsértő alatt.

A jövő szempontjából fontos, hogy egy adott országban milyen az illegális migráció iránya, hisz a Magyar Köztársaság EU-tagságával célterületté változik jelentős számú illegális migráns számára. Ezek a tényezők motiváltak akkor, amikor az elmúlt három év ki- és befelé irányuló illegális határátlépési statisztikai adatait is megvizsgáltam, amely a következő:

Tiltott határátlépések ki- és befelé 2000–2002 között

Év/ viszonylat		osztrák	szlovén	horvát	jugoszláv	román	ukrán	szlovák
2000	ki	3449	2629	405	42	41	5	248
	be	46	39	16	545	739	874	32
2001	ki	2482	1551	276	12	24	3	1291
	be	31	27	7	399	1086	1216	46
2002	ki	2997	161	9	19	26	3	613
	be	61	12	9	2525	605	744	13

Egyértelműen látható, hogy leendő belső határokon az illegális migránsok el kívánják hagyni hazánk területét és ezekre az eseményekre reagálás esetszámai teszik ki a Határőrség tevékenységének zömét.

A keleti, délkeleti határszakaszainkon (a magyar–ukrán határon is) a befelé irányuló illegális kísérletek domináltak. A kialakult helyzetet hosszú ideig eszkalálhatja, hogy Ukrajna keleti határai ma még esetenként csak jelképesek és az Ukrán Határőrség nem képes megakadályozni Oroszországból a kelet–nyugati irányú illegális migrációt. A fentieket támasztja alá, hogy az Ukrán Határőrség végrehajtó állománya az elmúlt időszakban 1992–2002 között 192 ezer határsértőt fogott el, továbbá 18 087 darab fegyvert, valamint 2 795 561 darab¹² löszert kobzott el.

A térség politikai térképének néhány jellemzője EU-csatlakozásunk után

A 2003. április 16-án aláírt csatlakozási szerződés szellemében Magyarország Szlovéniával és Szlovákiával 2004. május 1-jével nyeri el az EU-tagságot. Ez esetben a magyar–osztrák, a magyar–szlovén és a magyar–szlovák határ belső határrá válik, és a határforgalom-ellenőrzést várhatóan 2007 körül felszámolják.

12 Sisolin A. P.: Ukrajna Határőrsége: Kialakulása, szervezeti felépítése, feladatai, fejlődésének irányai; Bp. 2003.

Románia, Jugoszlávia, Horvátország és Ukrajna kívül marad, az ezen országokkal közös határ az EU külső határa lesz, így itt a szigorúbb határvédelmi rendszert teljes hosszúságban és mélységben (a megkezdettek szerint) ki kell építeni. A külső határok a schengeni végrehajtási egyezmény 3. cikkelye szerint:

„(1) A külső határok elvben csak a kijelölt határátkelőhelyeken és csak azok nyitvatartási ideje alatt léphetők át. A részletesebb rendelkezéseket, valamint a kivételeket, a kishatárforgalom módját, továbbá a speciális tengeri forgalom, például a kiránduló hajózásra vagy a parti hajózásra vonatkozó szabályokat a Végrehajtó Bizottság állapítja meg.

(2) A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak a kijelölt határátkelőhelyeken-, illetve a nyitvatartási időn túli, engedély nélküli határátlépés szankcionálására.”

A demokratikus társadalmak jellemzőjéből fakadó azon politikai szándéokra tekintettel, hogy a határok ne elválasszák, hanem összekössék a népeket, a Magyar Köztársaság érdekelt a belső határ liberális, a külső határ szigorú ellenőrzése mellett a szabad átjárhatóság megvalósításában. Egyfajta értelemben az EU (schengeni) külső határnak – amilyen a magyar–ukrán határ is lesz néhány éven belül – a jogkövető állampolgár részére lehetőleg szabad átjárást kell biztosítani, míg a jogsértő, illegális migránsokkal szemben falat, szigorú szűrőt kell képeznie – az „europolgárok” biztonsága érdekében.

Csatlakozásunkat követően az EU-s normákat alkalmazó határrendészetünk tekintetében a szomszédos országok részéről nem várható ellenérdekeltség kialakulása. Tény azonban az, hogy a leendő külső határokon végzett szigorú ellenőrzés hatására megnövekedhet a be nem léptetett személyek száma, az illegális migrációs irányok hatékonyabb lezárása, ami a szomszéd államok ellenőrző szervei munkamódszerében változást kényszeríthet ki.

A szigorúbb ellenőrzés miatt – elsősorban a kezdeti időszakban – várható a határátléptetések ütemének lelassulása, ami viszont a határforgalmi válságkezelési jegyzőkönyvben foglaltak érvényesítésével vagy annak esetleg szükségszerű módosításával, illetve új átkelőhelyek nyitásával, a meglévők korszerűsítésével, bővítésével kezelhető válik.

A nemzetközi bűnözés visszaszorításában mindkét ország érdekelt, amelynek alapja a kor kihívásainak megfelelő választ adó rendőri, igazságügyi együttműködés.

A magyar–ukrán határforgalomban továbbra is az ukrán nemzetiség fog dominálni, amelynek szintén gazdasági, illetve geopolitikai okai vannak.

A '90-es évek kezdetétől megfigyelhető, hogy az európai illegális migrációra egyre szorosabban és hatékonyabban épül rá az embercsempész-tevékenység. Napjainkra ez a bűnelkövetési forma a kábítószer-, a gépjármű- és a fegyvercsempészet, valamint a prostitúció mellett a legkifizetődőbb bűnözési ágga vált. Az embercsempész-szervezetek már a kiindulási területektől a célországokig igyekeznek megszervezni hálózatukat, kialakítani az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételeket. A szervezők az útvonalhoz tartozó országok polgárai közül keresnek és találnak olyanokat, akik a szállításban, a határokon történő átvezetésben, a hosszabb-rövidebb ideig tartó elrejtésben, pihentetésben közreműködnek. Egy-egy embercsempész-szervezet tevékenysége hónapokig, esetleg néhány évig is folyamatos, eközben változtatják az elkövetési útvonalakat, a módszereket, néhány esetben változik még az általuk szöktetettek állampolgársági összetétele is. Meglehetősen profitorientáltak,

és arra törekednek, hogy lehetőség szerint minden pénzt, értéket az általuk végzett úgynevezett szolgáltatásért kicsaljanak. Ha szükséges, még azt is vállalják, hogy ingyen juttatják el a célországba a tiltott határátlépőket, akik megérkezésük után munkájukkal vagy a bűnözésbe való bekapcsolódással (pl. prostitúciós nőcsempészet) egyenlítik ki tartozásukat.

A határszélen élni mindig veszélyt, bizonytalanságot jelentett. Különösen igaz ez a magyar–ukrán határra, amely a XX. században többször változott, és a térség lakossága több államhatalom fennhatóságát élte meg. A '90-es évek határkapcsolatát meghatározta a Szovjetunió szétesése és az azt követően kialakult helyzet, Ukrajna önállósodása, majd gazdasági problémáival való küzdelme. Magyarország részről a térség életét befolyásolta a külpolitikában és a gazdaságban bekövetkezett orientációváltás, amely a határforgalomra is közvetlen hatást gyakorolt.

A magyar–ukrán határtérség a nemzetgazdaság szempontjából periferikus, amelyből Záhony csak kapuszerepe miatt emelkedik ki. A '90-es években megnyitott határátkelőhelyek forgalma ugyan nagy, de Záhony megőrizte vasúti és közúti dominanciáját. Várhatóan azonban az ukrán és a magyar érdekek is a térség fejlesztését fogják szolgálni, amelyhez a regionális¹³ tapasztalatokat, és lehetőség szerint az EU-s támogatásokat fel fogják használni. A Kárpátok Eurórégióinak az intézményrendszerére támaszkodva valószínűleg tartalmasabb együttműködés jöhet létre, amelynek az alapjait a térség országai már le is rakták, valamint a jövőben is meghatározó lesz a határokon átnyúló testvértelepülési, kulturális, sport-, gyógyturizmus, vallási, oktatási, gazdasági¹⁴ és kereskedelmi kapcsolat. A határ két oldalán tapasztalható élet-színvonalbeli különbség hosszú ideig arra kényszeríti a kárpátaljai lakosokat, hogy megélhetésük reményében nap mint nap átkeljenek a határon.

Mivel a magyar–ukrán határtérség nemzetiségi jellege homogénnek (döntően magyar etnikumúnak) tekinthető, ezért a jövőben is meghatározó lesz a magyar–magyar kapcsolattartás. Ennek megvalósulási lehetőségét biztosíthatja: a magyarigazolvány, a (schengeni) nemzeti vízum, illetve egy, a kor kihívásainak megfelelő kishatárforgalmi egyezmény.

Végezetül fontosnak tartom megemlíteni, hogy a Magyar Köztársaságnak az EU-taggá válását követően a nem EU-taggal szomszédos államok határai egyben az EU külső határai lesznek, ezért annak őrizetért ezt követően az EU is felelősséget kell éreznie. (Várhatóan a következő időszak nagy kérdése Románia csatlakozási

13 A kárpátaljai különleges gazdasági övezet megalakulása óta igen szoros és gyümölcsöző kapcsolatokat ápol a határ innenső fekvő Záhony és térsége vállalkozási övezettel, amely a kölcsönös előnyök alapján, a jövőben is meghatározó lehet a határon átvélt gazdasági kapcsolatok fejlesztésében.

14 A gazdasági együttműködés esélyeit rontja, hogy a „periféria perifériájára szorult ukrán–magyar határ térségek nem vonzzák sem a külföldi, de a belföldi befektetőket sem. A részben történeti (pl. megkésített fejlődés, Trianon), részben a szegényes természet-, gazdaság- és településföldrajzi adottságok, részben pedig a korábbi kedvezőtlen makro- és mikrogazdasági tényezők és hatások következményei, a piactól való távolság, a mezőgazdasági alapanyag-termelésre alapozott egyoldalú gazdaságszerkezet, a gazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége, az infrastrukturális elmaradottság, a jelentékeny ipari termelőkapacitás hiánya, a ma még inkább csak hátrányokat magában foglaló határ menti fekvés, a városhiányos jelleg, a krónikus tökehiány, az akut foglalkoztatási válság egyaránt a marginális fekvésű és helyzetű térségek és településeik fejlesztését sürgetik.” (Balsók István–Baranyi Béla–Dancs László: A határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok jellemzői az Északkelet-Alföldön; Debrecen, 2002. OTKA T 023004 és a T 031943 számú kutatási projekt.)

folyamatának és az EU keleti – ukrán, orosz – irányba való gazdasági terjeszkedő elképzeléseinek realizálódása.) Ebből adódóan az EU-nak is érdekében áll, hogy külső határai mentén rendezett határviszonyok uralkodjanak. Fontos tudni továbbá azt is, hogy külső határ a jogkövető állampolgárok számára nem jelenthet akadályt, míg a jogsértők, valamint a nem kívánatos személyek számára gátat, szűrőt kell hogy jelentsen – az EU és természetesen a magyar állampolgárok érdekében.

A jövőt vetítik elő az elmúlt időszakban egyre gyümölcsözőbb magyar–ukrán határörkapcsolatok, amelynek egyik várható eredménye lehet az Európában egyelőre egyedül álló jelenség a készülő, kétnyelvű, magyar–ukrán határőr kézikönyv.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- “Ukraine’s direct neighbourhood with the EU: the non-transparent borders or the new co-operation impulses”*
Uzhgorod on November 7–9, 2002. konferencia anyaga
- Baranyi Béla: Az államhatár elválasztó és összekapcsoló szerepe, avagy a határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön; in: Határok és régiók; Szeged, 1999. 187–196. p.
- Dancs László: Határon átnyúló kapcsolatok az Északkelet-Alföldön; in: A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. Pécs, 2001. 257–294. p.
- H. Varga Marianna: Bűnözés, büntető igazságszolgáltatás és kriminológia a posztsovjét Ukrajnában; in: BM Szemle, 2002. 4. sz. 160–170. p.
- Hardi Tamás: magyar–ukrán határkapcsolatok, RKK 2001. Győr, kézirat gyanánt
- Jegyzőkönyv a Magyar Köztársaság Határőrsége és Ukrajna Határőrsége közötti együttműködéséről; Kijev, 1993.
- Jelentés az ukrainai magyarság helyzetéről; HTMH, Budapest, 2002.
- Kiss János Péter: A határátkelők szerepe a határ menti kapcsolatokban az Alföldön; in: Határok és régiók. Szeged, 1999. 133–142. p.
- Kobolka István: A határ menti területek biztonságára ható tényezők, kiemelten a migráció negatív hatásaira; in: „Határok és régiók” c. nemzetközi konferencia, 1999. november 29–30, JATE TTK Szeged 113–120. p.
- Országhatár magazin 1990–1998 évfolyam számai
- Ritecz György–Sallai János: Az államhatár 1998. évi kriminál földrajza; Bp. RTF Rendvédelmi Füzetek, 1999. 10. sz.
- Sallai János: Az ukrán–magyar határ kriminál földrajza az 1990-es években és a magyar–magyar kapcsolat-tartás jövője a külső határ mentén; MeH, 2003. Bp.
- Siposné Kecskeméthy K.–Nagy M.: Szomszédoló, Ukrajna: Önálló államiság göröngyös útja (kézirat)
- Szergej Dimitrov: A katonai és politikai helyzet az ukrán államhatárokon; in: Új Honvédségi Szemle, 2002. 9. sz. 65–69. p.
- Tóth Antal: A bűnözés földrajz kutatásának nemzetközi története a II. világháború időszakáig; F 025552. sz. OTKA pályázat, Debrecen
- Ukrajna nyugati kapuja 2001. június 14. (Bereginfo) <http://www.bereg.uzhgorod.ua/binfo/>

Báthori Béla

A PM Vám- és Pénzügyőrség Etikai Kódexéről

A 1023/2001. sz. Kormányrendeletben foglaltak ellenére a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervezetek közül csak a Vám- és Pénzügyőrségnek van az elvárásoknak megfelelő Etikai Kódexe, amely jól illeszkedik a más területeken alkalmazott védelmi rendszerhez, így annak egyik eleme. A kódex szerkesztését, a benne foglalt elvárások összefoglalását lehetővé tevő előzetes kutató-rendszerező munkát az MHTT Vám- és Pénzügyőr Szakosztálya végezte.

A megelőzést biztosító szakmai etika magatartási szabályainak jelentősége

A Vám- és Pénzügyőrség testületének tagjai ténykedését a társadalomban, illetve saját közegükben a mindenkor érvényes jogszabályok, rendeletek, parancsok és utasítások határozzák meg. Cselekedeteik minden megnyilvánulását azonban csak így szabályozni nem lehet. A jogszabályok a keretet határozzák meg.

Azokat a magatartásnormákat, amelyek meghatározzák a testület tagjainak: mi az, amit a hivatás gyakorlása során, illetve a magánéletben követniük kell, szabályzatokban, törvényekben minden részletre kiterjedően soha, sehol nem rögzítették, és a jövőben sem célszerű.

A cselekedetek belső mozgatórugói mindig erkölcsi törvények maradnak: elvárások, tiltások. Kötelezőnek számító erkölcsi elvek azért, hogy az ettől eltérő magatartásokat, az elfogadott normák be nem tartását kizorítsák, a be nem tartókkal szemben testületileg bírálattal vagy szankciókkal lépjenek fel.

Szakmai etikának nevezik azokat a magatartási szabályokat, amelyek az emberek szakmai tevékenységéből eredő magatartásainak és kapcsolatainak erkölcsi jellegét meghatározzák. Jóllehet, az erkölcsi követelmények általános jellegűek, bizonyos szakmák számára azonban sajátos magatartásformák is léteznek. Ez embercsoportonként (szakmánként) változik. Ennek természetesen határai vannak. A szakmai csoporton belül az egyén érdekeit e határok között alá kell rendelnie a csoport érdekeinek úgy, hogy ne kerüljön konfliktusba önmagával vagy a csoporton belül másokkal.

Bármely szakma képviselőinek a tekintélyét és érdekeit végső soron az szabja meg, hogy tevékenységükben mennyire érvényesítik az erkölcs általános elveit, a szakmai munka sajátosságaira konkretizálva.

Történelmi tapasztalatok mutatják, hogy a szakmai etikai magatartásnormákból fakadóan fokozott erkölcsi fele-

lősségre és kötelességtudatra mindenekelőtt azoknál a szakmai tevékenységeknél van szükség, amelyek produktumai az állam, a társadalom egészére hatnak, s okozhatnak politikai, gazdasági, biztonsági előnyöket vagy hátrányokat.

A Vám- és Pénzügyőrség testületének 1994 óta van írott Etikai Kódexe. Állománya számára az egyes pontok olyan magatartásnormákat rögzítenek, amelyeket tagjai túlnyomó többsége betart, ám olyanokat is, amelyeket gyakran megszegnek, de betartani mégis kötelezőnek számítanak.

Átfogó, mindenre kiterjedő erkölcsi szabályokat e hivatás gyakorlóira számára sem lehet kidolgozni, mert az élet és a társadalom változik. Ezért a szakmai etika szabályai olyan alapelveket foglalnak magukba, amelyekből az összes jelentőséggel bíró magatartási szabály, illetve erkölcsi elvárás logikailag levezethető.

A Vám- és Pénzügyőrség olyan rendvédelmi szervezet, amely a nemzetgazdaság védelme érdekében tevékenykedik. Itt a szakmai feladatok teljesítésének olyannak kell lennie, hogy szolgálja az alkotmányosságot, a törvényességet, valamint egyik jelentős biztosítéka legyen az igazságszolgáltatás eredményességének, emellett biztosítsa a lakosság, az együttműködő szervek támogatását.

A testület tagjainál a szakmai feladatok sikeres teljesítése megköveteli, hogy a szakemberek műveltsége erkölcsi felelősségtudattal párosuljon. A jogrendszer által támasztott új követelmények, országunk és az Európai Unió gazdaságvédelmének elvárásai arra kötelezik a testület tagjait, hogy emeljék magasabb szintre az önmagukkal és a munkatársaikkal szemben támasztott szakmai és erkölcsi követelményeket, magánéletükben és szolgálati helyeiken növeljék a testület, illetve saját maguk presztízsét.

A fenti célok megvalósítása érdekében döntött úgy a testület parancsnoka, hogy az Etikai Kódexet az új körülményekhez, elvárásokhoz kell igazítani. Ezt a megítéző feladatot az MHTT Vám- és Pénzügyőr Szakosztálya vállalta fel 2000 őszén. A segítő kontrollt a Humánpolitikai, valamint a Jogi és Igazgatási Főosztályok végezték.

Az Etikai Kódex kidolgozását elősegítő körülmények

1. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000. május 11-i Rec (2000) 10. számú Ajánlása és indoklása a Köztisztviselők Etikai Kódexe vonatkozásában.
2. A Magyar Köztársaság igazságügyi miniszterének 2000. decemberi előterjesztése a kormány részére a korrupcióval szembeni kormányzati stratégiáról (ennek az anyagnak elkészítéséhez javaslataikkal a Vám- és Pénzügyőrség vezető beosztású parancsnokai jelentős mértékben járultak hozzá).
3. Az 1023/2001. (III. 14.) Korm. határozat a korrupcióval szembeni kormányzati stratégiáról, amelynek 16. pontjához kapcsolódóan a 26. pontban a kormány felkéri az érintett szakmai szervezeteket, hogy a korrupció veszélyének kitett foglalkozási ágak, tevékenységi ágazatok körében a szakma gyakorlására vonatkozó, az alapvető etikai elvárásokat érvényesítő olyan magatartási kódexeket dolgozzanak ki, amelyek képesek a jogszabály, illetve a jogalkalmazói gyakorlat által nem befolyásolható életviszonyokban is érvényesíteni a társadalom elvárásait.
4. 2001. január 1-jétől a PM Vám- és Pénzügyőrsége – az EU elvárásainak megfelelően – régiókba szerveződve végzi szakmai tevékenységét.

A módosított Etikai Kódex szerkesztésénél követett célok

1. A korábbi – 1994-ben szerkesztett – Etikai Kódex jelen, ill. jövőbeni életkörülményekben, szakmai viszonyokban továbbra is alkalmazható elvárás normáit meg kell tartani, illetve szükség szerint kiegészíteni, aktualizálni.
2. Olyan szerkezetben kell a kódexet elkészíteni, hogy az továbbra is korszerűsíthető, megújítható legyen, ezáltal a PM Vám- és Pénzügyőrség mindig olyan világosan körülhatárolt magatartásnormákkal rendelkezze, melyek a testület és a társadalom hivatalos értékrendjét tükrözik.
3. Hathatós segítséget nyújtson a korrupcióellenes erkölcsi környezet megtartásához, egyben biztosítson védelmet minden erkölcsi normakövető magatartást tanúsító számára.
4. Átvenni és saját erkölcsi normarendszerbe beépíteni más fegyveres erők, rendvédelmi szervezetek jól bevált és az idők próbáját kiállt – a testületnél is alkalmazható – magatartás normáit, köztiszteletet, közmegebecsülést is biztosító erkölcsi követelményeit.
5. Az elkészült alap- és a többször módosított tervezeteket minden alkalommal széles körű vitára szükséges bocsátani, az észrevételeket, módosító javaslatokat újra össze kell gyűjteni és feldolgozni.

A módosított Etikai Kódex első tervezete

1. A PM Vám- és Pénzügyőrség első Etikai Kódexének jelen körülmények között is alkalmazható normáin alapul (1994-ben szerkesztette a VPOP Humán Főosztály vezetője) a tervezet.
2. A Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatala első Etikai Kódexe azon

magatartásnormái felhasználásával készült, amelyek a VPOP különböző szakterületein jelenleg is alkalmasak a szervezett bűnözés beépülési kísérletei megelőzésére, kivédésére.

3. FBI Etikai Kódexét (Nemzetközi Rendőr Továbbképző Központ Könyvtára, Budapest) is figyelembe vettük. Itt kapnak speciális szakmai képzést az ide küldött vám- és pénzügyőrtisztek is, akik a hazai és a nemzetközi szervezett bűnözés elleni tevékenység első vonalában dolgoznak.
4. Az USA hadseregének Etikai Kódexében foglalt elvek (dr. Végh Ferenc nyá. altábornagy úrral történt konzultáció alapján) szintén befolyásolták tervezetünket.
5. Az Államigazgatási Egyetem Továbbképző Intézetébe, valamint 1995. évtől másoddiplomás képzésre beiskolázott vám- és pénzügyőrtisztek részére készített, évente analízisra kerülő, a szervezett bűnözés és a korrupció elleni 16 órás felkészítés tananyaga (VPOP Humán Főosztály) is szinkronban van a kódexszel.
6. A VPOP rendészeti főigazgatója által az igazságügyi miniszter részére összeállított s azáltal a kormány korrupcióellenes stratégiai célkitűzéseihez készített javaslatba beépített ajánlások természetesen beépültek a kódextervezetbe. (A Magyar Köztársaság igazságügyi miniszterének előterjesztése a kormány részére a korrupcióval szembeni kormányzati stratégiáról 2000. december.)

A kutató-elemző-értékelő munka a MHTT Vám- és Pénzügyőr Szakosztálya részéről az első tervezet elkészültéig egy évig tartott. A tervezetet ezt követően a humán főosztály vezetői köröztették véleményezés céljából, majd a beérkező javaslatokat maguk is elemezve további át-

dolgozásra átadták a Vám- és Pénzügyőr Szakosztálynak. 3 alkalommal lett véleményeztetve az ország minden régiójában dolgozó vám- és pénzügyőrökkel.

Minden egyes javaslatot többszöri elemeztek a szerkesztők, majd újra körözésre bocsátották. A tervezetnek összesen 13 változata készült így el, míg a végső változatra konszenzus jött létre.

Ezt követően a VPOP Jogi és Igazgatási Főosztályának munkatársai „átfésülték” és kivették belőle azokat a pontokat, magatartási normákat, amelyeket más okmányok szabályoznak.

Az Etikai Kódextervezetet – véleményeztetési céllal – bemutattuk:

- Igazságügyi Minisztériumnak,
- Fővárosi Főügyészség Nyomozó Hivatalának (ez a szervezet nyomoz korrupciógyanús ügyekben),
- az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatala vezető munkatársának (ez utóbbi a szakszervezetnek az új etikai kódexszel kapcsolatos aggályai miatt történt).

Mindegyik állami intézmény képviselője azt a véleményt adta, hogy:

- a tervezet megfelel az 1023/2001 sz. Kormányhatározatban foglaltak elvárásainak,
- alkalmas a korrupció megelőzésére és javítja a testület hazai és nemzetközi presztízsét,
- biztosítja a testület pozitív szakmai-erkölcsi környezetének fenntartását,
- egyetlen pontja sem sért alkotmányos jogokat.

Új módon lett szabályozva az esetleges etikai eljárások rendje is:

Az előző Etikai Kódex országosan 1 Etikai Bizottság működtetését írta elő.

Az új Etikai Kódex a VPOP és a régióparancsnokságokon kívül minden középfokú szervezetnél előírja az Etikai

Bizottságok megválasztását és működését.

Minden etikai vétség alapos gyanúja ott kerül kivizsgálásra, abban a szakmai környezetben, ahol keletkezett. Így gyorsabb, hatékonyabb lesz az elbírálás amely keletkezhetsz: szakmai oldalról, más rendvédelmi szervtől vagy lakosságtól kapott bejelentésre. Ez a szakmai-erkölcsi környezet erősítését célozza.

Mivel az Etikai Kódex elsősorban bűncselekmények és fegyelmi vétségek MEGELŐZÉSET szolgálja, biztosítva van az is, hogy a fentiek gyanúja esetében érvényesüljön adott környezetben az az elv, hogy bűncselekmény- vagy vétség-gyanús esetekben megelőzésnek (etikai eljárásnak) helye nem lehet.

Az 1023/2001. sz. Kormányrendelet értelmében az Etikai Kódexet a jövőben évente továbbképzések keretében újra és újra oktatni kell.

A PM Vám- és Pénzügyőrségével együttműködő szervek részére a szakmai Etikai Kódex hozzáférhető és megismerhetővé vált. Interneten a www.wam.hu tartalomszolgáltatás keretében kerül megjelenítésre. Külföldi szervezetek, magánszemélyek részére is hozzáférhetővé válik – idegen nyelven is.

A Vám- és Pénzügyőrség etikai kérdésekkel is nehezült fokozott felelőssége a testület tagjaival szemben szigorúbb etikai követelményeket támaszt. Ezért a jogszabályi rendben túlmenően a testület minden tagjától magas szintű morális helytállás várható el.

A PM Vám- és Pénzügyőrség tagjai számára meghatározó követelmény a szakmai és emberi tisztesség, a kötelességtudat. Ez biztosítja azt, hogy mindig legyen presztízse a testületnek, hogy a felelősségteljes szakmai munka végzéséhez szükséges bizalom, tisztelet és közmegebecsülés minden testületi tag irányába töretlen maradjon.

Mészáros Judit

A honvédelmi tárca tevékenysége a roma integráció területén

Hazánkban a kisebbségpolitika határozott lendületet vett. Mindenki, aki figyelemmel kíséri egyrészt európai uniós csatlakozásunk követelményteljesítését, másrészt a magyar közigazgatásban végbemenő eseményeket, egyértelműen megállapíthatja, hogy az egyik legdinamikusabban támogatott intézkedéscsomag az ún. romaügy rendezésével foglalkozó munkafolyamat. Ennek bizonyítékeként *„Sikeres lépések a kisebbségpolitikában”* c. cikkemben már összefoglaltam: milyen óriási tevékenységfolyamat indult meg a közigazgatás egészét tekintve, melynek részeként a a korábbinál jóval nagyobb és jelentősebb szerepet kapott ebben a munkában a Honvédelmi Minisztérium.

Ezúttal pontosan és részletesen szeretném bemutatni, hogy a roma ügyekért felelős politikai államtitkár által megfogalmazott kormány-előterjesztés igényei szerint bekövetkezett szervezeti struktúraváltás óta milyen lépések történtek a honvédelmi tárcánál.

Ahhoz, hogy a kontraszt tisztán kirajzolódjon, tekintsünk egy kicsit vissza a közelmúltba: 2002 elején a következő tartalmú tájékoztatást adhatta a honvédelmi tárca az előző évi – kisebbségekkel kapcsolatos – tevékenységről:

„A honvédelmi tárca szervezeteinél az ágazati tevékenységet szabályzó törvények, jogszabályok, valamint a katonai tevékenység sajátosságai nem teszik lehetővé, hogy bármilyen formában foglalkozzunk a személyi állomány etnikai hovatartozásával. Az 1047/1999. (V.5.) Kormányhatározat is ezt tükrözi, amikor a mellékletben nem jelöl meg nevesített feladatot számunkra. Tekintettel az előzőekre, a tárca feladatkörébe nem tartoznak olyan feladatok, amelyek a hazai kisebbségek helyzetével, ill. annak javításával közvetlenül kapcsolatosak.

A személyi állomány szociális helyzetének megismerése és alakítása által közvetve mégis részt vállalunk néhány – a kisebbségek helyzetével is összefüggő – szociálpolitikai feladat (rászorulóok segélyezése, munkanélküliek átképzése, családsegítés stb.) megoldásában. Az utóbbi időben a toborzótevékenység során is kiemelt figyelmet fordítunk a cigány etnikum irányába végzett munkára. Ennek kapcsán felvettük a kapcsolatot a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési Tanács munkatársaival, megvizsgálva a kisebbségi programjaikhoz történő kapcsolódásunk lehetőségét. Ugyancsak tanulmányoztuk a Belügyminisztérium toborzási rendszerét.”

Az év folyamán a Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal részéről egyre sürgetőbb feladatok

fogalmazódtak meg a tárca irányába, melynek eredményeként 2002 decemberében bekövetkezett az említett szervezeti struktúraváltás, azaz a Honvédelmi Minisztérium állományában egy romaügyi referens és egy munkatársi hely került rendszeresítésre. A romaügyi politikai államtitkárság által előterjesztett, a cigányság élethelyzetének javítása érdekében elkészült, a romák esélyegyenlőségét elősegítő kormányprogram-tervezet értelmében a Honvédelmi Minisztérium is több feladatot vállalt, melyek – immár az új munkatársak segítségével – óriási lendülettel kerültek ütemezésre. A tárca négy nagy területen vállalta a feladatok végrehajtását: 1.) foglalkoztatás; 2.) oktatás; 3.) identitás; 4.) társadalmi kommunikáció.

A négy terület egymástól elválaszthatatlan, a velük kapcsolatos feladatok szorosan kapcsolódnak egymáshoz.

A foglalkoztatás területén – a tárca sajátosságaiból adódóan – természetesen a roma származású katonák arányának növelését, a cigány származásúak szerződéses katonai szolgálatvállalásának elősegítését vállalta fel a honvédség. Ennek fő területeként a toborzótevékenység került megjelölésre (mely természetesen szoros összefüggésben működik a kommunikációs tevékenységgel). Ezen a téren fő feladatokként a következők fogalmazódtak meg:

- szociológiai kutatások végzése;
- a toborzótevékenység célirányos megtervezése;
- célirányos kapcsolatfelvétel és együttműködés a cigányság reprezentatív szervezeteivel;
- a szerződéses katonai szolgálatot teljesítő állomány részére (különös tekintettel a célcsoportra) a társadalmi visszailleszkedés elősegítése céljából munkaerőpiaci szolgáltatások szervezése.

Mindezeket a feladatokat más közigazgatási szervekkel együttműködve vállalta a Honvédelmi Minisztérium. A társfelelősök között szerepel a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium, az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal roma ügyekért felelős politikai államtitkársága, valamint elengedhetetlenül fontos a kapcsolattartás az Országos és a Megyei Hadkiegészítő Parancsnokságokkal is.

Az oktatás területén három fő csoportot kell számításba venni: egyrészt a szerződéses katonai szolgálatot vállalókat, másrészt a leszerelő állományt és harmadrészt a már katonai pályán szolgálatot teljesítők csoportját. Az első csoport esetében a szervezetbe illeszkedéshez segítséget nyújtó képzés, a katonai pályára irányítás keretében – a toborzótevékenység részeként – katonai jellegű táborozás, vándortábor, honvédelmi nap megszervezése a középiskolás roma fiatalok részére került tervezésre. Ennek érdekében azokkal az iskolákkal, ahol a roma tanulók száma magas, megtörtént a kapcsolatfelvétel (pl.: a főtí Károlyi István Gyermekközpont, a kályi Jag Roma Szakiskola, a pécsi Gandhi Gimnázium, a szolnoki Roma Esély Alternatív Alapítványi Szakiskola, a budapesti Pályakezdő Fiatalok Esély Alapítvány Kézműves és Szolgáltató Szakiskola). A katonai pályára irányítás célintézményei között a Béni Balogh Ádám Honvéd Középiskola és Kollégium (általános iskolát végzett roma fiatalok részére), a Központi Tiszt-helyettes Szakképző Iskola, valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (érettségizettek részére) szerepel.

Az oktatási intézményekkel a kapcsolatfelvétel mellett természetesen alapvető fontosságú az együttműködés a különböző cigány kisebbségi önkor-

mányzatokkal is, hiszen egy másik lényegi kérdésben is segítséget nyújthatnak: a leszerelő állomány társadalmi visszailleszkedése terén, a munkahelyteremtésben, a munkaerő-piaci szolgáltatások szervezésében, melyet a Honvédelmi Minisztérium szintén feladatai közt tudhat. (Akikkel már megtörtént a kapcsolatfelvétel: Fővárosi Cigány Kisebbségi Önkormányzat, Budapest XXI – XXIII. kerületi Cigány Kisebbségi Önkormányzat, Főti, Dunakeszi, Tiszaőrsi, Tiszaújvárosi, Tiszaszaburai, Nyíregyházi Cigány Kisebbségi Önkormányzatok, Rom Assist Közhasznú Egyesület, Megismerve Elfogadni Alapítvány.) Az aktív szolgálatot teljesítő állomány körében az oktatás terén szintén széles körű munka várható.

A hivatásos tiszti és tiszthelyettesi pályát választó cigány származású hallgatók részére esélyegyenlőséget biztosító ösztöndíj létrehozása szerepel a tervek között. Az a szándék, mely szerint a tiszthelyettes- és tisztképzésbe, valamint a parancsnokok továbbképzési programjába bekerüljön a cigány népismeret oktatása, erős támogatásra talált, és ezt az is alátámasztja, hogy hamarosan megjelenik egy ilyen jellegű jegyzet is. A cigány kultúrával kapcsolatos irodalmi háttér biztosítása érdekében szükséges és tervezett feladat a honvédségi könyvtárak roma témakörű állományának felmérése, a tematikus gyűjtés segítése, megfelelő bibliográfia összeállítása. Az oktatási és kulturális feladatok mellett kutatások, felmérések végzését is felvállalta a tárca, melyeket a cigány származású katonák helyzetéről, a katonai szervezetbe illeszkedésükről, katonai előmenetelükről, a velük szemben megnyilvánuló előítéletekről készít.

Szerepel a tervek között cigány származású katonák identitásfejlesztő kulturális kezdeményezéseinek támogatása,

és roma kulturális eszköztár létrehozása. Az oktatás, kultúra, kutatás és az identitás terén tervbe vett programok végrehajtásához jelentős segítséget nyújt a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztályával létrejött szoros együttműködés, melynek keretében négyfős csoport kialakítására került sor, akik a jövőben az ilyen jellegű feladatok koordinálását vállalták fel.

A társadalmi kommunikáció területén – a toborzási tevékenységgel összhangban – a „*Romák a hadseregben*” toborzási tevékenységgel összhangban – a médiában a fő cél a pozitív romakép kommunikálása. A kommunikációban már eddig is jelentős lépéseket sikerült megtenni: a romaügyi referensek munkája ismertté vált, cikkek, interjúk jelentek meg a Népszabadság és a Mai Lap c. újságokban, a Honvédelmi Minisztérium internetes oldalain, a Rádió C műsorában, a Magyar Honvéd 2003. évi 10. száma tudósított bővebben a pécsi Gandhi Gimnáziumban tett látogatásról, ahová romaügyi munkatársaink is elkísérték Juhász Ferenc minisztert és Lamperth Mónika miniszterasszonyt.

A kommunikációban jelentős segítséget nyújt egy, a HM által szerződéssel foglalkoztatott – szintén roma származású, a média területén jártas – munkatárs, valamint a HM Kommunikációs Főigazgatósága is. Mindezek a tevékenységek rendkívüli összetettséget mutatnak, melyek sok szervezet és rengeteg ember összehangolt munkáját igénylik. A széles körű átfogó tevékenység fennakadás nélküli elvégzéséhez nélkülözhetetlen volt egy koordináló csoport létrehozása – ennek érdekében alakult meg a tízfős Romaügyi Társadalmi Bizottság, melynek tagjai között szerződéses katona, egyetemi hallgató, szociológus és újságíró egyaránt megtalálható. A bizottság

főbb feladatai között vállalta az oktatás és a tanulás ösztönzését, a roma ösztöndíjalap és a roma kulturális alap kialakítását, felvállalta a romák és a nem romák közötti társadalmi kommunikáció fejlesztését.

A cigány népismeret oktatásának bevezetése a katonai tanintézetekben akár szeptembertől megindulhat. A tervek szerint az – elsősorban előadás formájában tartandó – oktatás keretein belül a magyarországi cigányság helyzetéről, a roma kultúráról, családi és közösségi rendszeréről, az európai uniós kisebbségpolitikai tanulságokról, valamint a romák jogi helyzetéről kapnak átfogó képet a hallgatók. A bizottság tagjai folyamatosan tartják a kapcsolatot a roma mivoltukat felvállaló fiatalokkal, akik már a honvédség kötelékében teljesítenek szolgálatot, valamint igyekeznek minél több helyre eljutni, ahol a roma fiatalok körében népszerűsíthetik a szerződéses katonai pályát. Ennek a toborzótevékenységnek a része a Magyar Honvédség Tapolcai Kiképző Központ lakatnyájában megtartandó tíznapos nyári tábor is, melyet 18–25 év közötti roma fiatalok részére szerveztek.

A kommunikáció terén előrelépést jelent az a támogatási megállapodás, melyet a Honvédelmi Minisztérium az *Amaro Drom* című újsággal kötött, s melynek értelmében minden számban egy éven keresztül egy oldalt a honvédség tölt fel. Érdekes, új feladatnak ígérkezik az a munka is, melyet a bizottság egyes tagjai történelmi területen fognak végezni a cigányszármazású katonai vezetők felkutatásával kapcsolatban. Mind-

emellett a HM romaügyi referensei rendszeresen részt vesznek a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság ülésein, valamint a Miniszterelnöki Hivatal roma ügyekért felelős politikai államtitkársága és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal által meghirdetett programokon és konferenciákon. A Romaügyi Társadalmi Bizottság munkájában folyamatos előrelépést fog jelenteni az, hogy idővel egyre többen ismerik meg tevékenységüket, érdeképviseleti szerepüket, hiszen a megszólított réteg is ebben az esetben képes bizalommal fordulni, esetleg segítségért folyamodni a tagokhoz.

Amint látható, óriási munka vette kezdetét. A szervezeti struktúraváltás (2002. december) óta még nem telt el sok idő, de máris látható, hogy a honvédelmi tárca milyen intenzíven kiveszi részét a kisebbségi politika megvalósításának munkájából. Arra, hogy ezek a kitűzött célok és tervek nem maradnak csupán a szándék szintjén, hanem biztosan megvalósulnak, garanciát jelent a magas szintű támogatottság, a költségvetésben nevesítetten elkülönített pénzösszeg és nem utolsósorban a sok elszánt és elkötelezett munkatárs, akik – hitelesen képviselve a romák érdekeit – elszántan láttak hozzá a tervek megvalósításához. A teljes siker eléréséhez a társadalom minél szélesebb körű támogatása is szükséges. Legyen az egész ország jelszava az, amit a Miniszterelnöki Hivatal roma ügyekért felelős politikai államtitkársága által szervezett találkozássorozat budapesti nagy gyűlésének mottójaként fogalmaztak meg: „Együtt Európába – kirekesztés nélkül”!

A beszámoló küldöttgyűlésről

A Magyar Hadtudományi Társaság 2003. március 28-án rendezte meg az évi beszámoló küldöttgyűlését. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem dísztermében megtartott küldöttgyűlésre meghívót kaptak a szavazati joggal rendelkező küldöttek: az elnökség tagjai (33 fő), a Felügyelő és az Etikai Bizottság tagjai (6 fő), valamint a szakosztályok küldöttei (79 fő); – összesen: 118 fő. A társaság tagjai közül tanácskozási joggal meghívást kapott további 64 fő. A szavazati joggal rendelkezők közül megjelent 65 fő.

A küldöttgyűlést dr. Szabó József, a társaság elnöke nyitotta meg, majd a küldöttek megválasztották a levezető elnököt, dr. Nagy Lászlót, a jegyzőkönyv vezetőjét és a hitelesítőket, továbbá elfogadták az elnökség által javasolt napirendet.

A küldöttek a meghívóval együtt írásban megkapták:

- az elnökség beszámolóját a 2002. évi tevékenységről, az ehhez kapcsolt mellékleteket – kimutatást: a jelentősebb központi és szakosztályi rendezvényekről; a taglétszámról; a pályázatok eredményeiről; a szakosztályok és a klubok pénzfelhasználásáról; a bevételi és a kiadási terv teljesítéséről; továbbá a társaság 2002. évről szóló közhasznúsági jelentését;
- az MHTT és a szakosztályok 2003. évi munkatervét, programját és az évi bevételi és kiadási tervet.

□ A társaság helyzetéről és munkájáról számot adó, valamint tevékenységét, működését értékelő beszámoló fontosabb megállapításai a következők:

Az MHTT választott szervei a Fővárosi Bíróság által 2001. december 17-én kelt, a közhasznúságot is bejegyző határozatával jóváhagyott Alapszabályban rögzítetteknek, vala-

mint a 2002. tavaszán megtartott küldöttgyűlés döntéseinek megfelelően végezték munkájukat. Az elnökség, az Intéző Bizottság, a Felügyelő és az Etikai Bizottság is sokat tett annak érdekében, hogy a társaság tevékenysége szélesebb körben váljék ismertté: a tudományos tevékenysége a köz hasznát szolgálja. A társaság elnöksége és a fenti bizottságok jó kapcsolatot alakítottak ki és tartanak fenn a 2002. évi választások után megalkult parlamenti és kormányzati testületekkel, a HM és a Vezérkar szerveivel, a társaságnak otthont adó ZMNE-vel, az MTA Hadtudományi Bizottságával.

A társaság működését, teljesítményét, eredményeit és gazdálkodását tekintve – ki egyensúlyozott évet zárt, éves tervei teljesültek.

Az MHTT elnöksége 2002-ben is a küldöttgyűlés által elfogadott program szerint szervezte rendezvényeit. A rendezvények témáinak megválasztásánál arra törekedett, hogy a legfelkészültebb szakmai körben olyan kérdések, témák kerüljenek feldolgozásra, amelyek szorosan kapcsolódnak a honvédség fejlesztésének főbb irányaihoz, s a kollektív vita, a megmérettetett eredmények révén alternatívákkal szolgáljanak, ajánlásokat tegyenek a vezetés számára, egyben – a vélemény- és tapasztalatcserére alapozva – további ösztönzést adjanak az adott feladat kidolgozóinak. A rendezvények sorában a szakosztályok évi átlag 2-3 rendezvénye mellett három, társaságszintű, az érintett szervezetekkel együttműködve szervezett kiemelt rendezvényre került sor:

- A 2002. május 3-ai konferencián az etika kérdéskörének – a jog, az erkölcs és az etika összefüggéseinek – a vizsgálatára, elemzésére került sor. A rendezvény résztvevői véleményt cseréltek az Etikai Kódex kidolgozásának állásáról és majdani alkalmazásának módszereiről.

- A 2002. október 8-án megtartott konferencia résztvevői plenáris ülésen és szekcióüléseken vitatták meg a védelem és a gazdaság kapcsolatrendszerében a haderő fejlesztésével, gazdálkodásával kapcsolatos kérdéseket.
- Az év legjelentősebb eseménye volt a december 12-én megrendezett konferencia, amely a HM érintett vezető szerveinek, intézeteinek és a legkompetensebb szakemberek bevonásával a haditechnikai eszközök fejlesztésével, korszerűsítésével összefüggő kérdések vizsgálatát tűzte napirendre. A rendezvényen megjelent a védelmi tárca első embere, Juhász Ferenc úr, aki köszöntötte a jelenlevőket. Elismerve a társaság munkáját – a politika, a szakma és a tudomány kapcsolatára utalva megfogalmazta elvárásait: tanácsot, alternatívákat, változatokat kért.

A három rendezvényről a Hadtudomány 2002/3 és a 2003/1. számában tudósítás, illetve a 2003/2. – jelen – számban részletes összefoglaló jelenik meg.

A társaság szakosztályai a központi rendezvények mellett saját hatáskörben tervezik, szervezik rendezvényeiket. A szakosztályok a társaság fontos építőkövei: egy tudományágat vagy szakterületet képviselnek. Fontos tehát, hogy mindegyik a maga helyén, a szakterület bázisára épülve folytassa tevékenységét. Ezt a funkciót, ezt a szerepet a szakosztályok többsége betölti, rendszeresen tartanak rendezvényeket, jelentős látogatottság mellett. Sajnos a szakosztályok egy része gyakorlatilag nem működik. A beszámoló adataira alapozva, szakosztályként kezelve a két klubot is, a 25 szakosztályból 7 nem működik vagy nem küldött jelentést. A tagdíjbefizetésről készült kimutatás szerint a 7 szakosztályból 5-nek a tagdíjbefizetése 50% körüli, kettőnek pedig 30–36,3%-os. Ezt a képet teszi teljessé a hivatkozott kimutatás összesítése, mely szerint 864 tagból eddig – az év közepéig – nem fizetett 365 fő.

A szakosztályok egyenlőtlen működése, teljesítménye, a tagdíjbefizetések ilyen nagyméretű elmaradása évek óta megoldatlan, csak az észrevételezésig eljutó probléma, amely megoldásra vár.

2002-es év volt az első, melyben a társaság közhasznú szervezetként tevékenykedett. Ezzel összefüggésben átdolgoztuk, pontosítottuk a

társaság működésével összefüggő okmányokat: az alapszabályt, a társaság Szervezeti Működési Szabályzatát, a bizottságok működési szabályzatát.

Hosszas előkészítő munka, a szakértőkkel folytatott konzultálás, a jogszabályok összevetése és Szakértői Kamara vezetőivel történt egyeztetés után megújítottuk a társaság szakértői rendszerét. A rendszert leíró és a működést szabályozó okmány véglegesítése, a szakértőkkel történő megbeszélés után a rendszer működőképes.

A propaganda- és sajtómunka az alapvető feladatokat teljesítve, hozzájárult a társaság népszerűsítéséhez. E területen meghatározó szerepet töltött be a társaság folyóirata, a Hadtudomány, amely a társaság fórumaként jól működött, témaválasztása és tudományos színvonala megfelel a követelményeknek. A folyóirat megismertetését segíti az interneten történő közzététele is.

A társaság anyagi-pénzügyi helyzetében, gazdálkodásában még nem érezte kedvező hatását a közhasznú szervezetté történő átsorolásunk. A tervezett szponzori bevételnek még a fele sem teljesült. Csak a különböző támogatások kedvező alakulása, a pályázaton elnyert támogatások, illetve a tervezett meghaladó előző évi pénzmaradvány majdnem teljes mértékű felhasználása biztosította a társaság működésének anyagi hátterét. Saját bevételeink – a tagdíj és az egyéb bevételek – messze a terveink alatt realizálódnak, még a megelőző évi tényt szintet sem érik el.

A kiadások terén sikerült betartani azt az elvünket, hogy a kiadásaink üteme nem haladhatja meg a realizált bevételeinket. Mindemellett a társaság teljesíteni tudta a közhasznú elvárást is, publikációs lehetőséget biztosítottunk a hadtudomány fiatal kutatóinak a pályázatokon történő részvételükhöz.

A tudomány napja alkalmából ismét átadtunk két Tanárky-díjat, kiadtuk a folyóirat négy számát és szerény mértékben emeltük a szerzői díjakat.

□ Az írásos beszámolóhoz dr. Szabó József, a társaság elnöke fűzött szóbeli kiegészítést.

Többek között elmondta, hogy a beszámoló összeállításánál az elnökség arra törekedett, hogy – az eredményeket és a hiányosságokat is bemutatva – áttekinthető képet adjon a társaság elmúlt évben végzett munkájáról. Tájékoztatta a küldöttgyűlés résztvevőit ar-

ról, hogy a társaság legutóbbi konferenciáján (amelyről röviden beszámolt a Hadtudomány című folyóirat is: 2003. évi 1. szám 129. o.) megjelent Juhász Ferenc miniszter úr, aki a rendezvényen felszólalt. Részletesen ismertette a miniszter felszólalását, hangsúlyozta: a katonai vezetés – elismerve a társaság eredményeit – méltányolja a társaság eredményeit, igényli törekvéseit. A hadtudomány képviselőitől, munkásaitól döntési lehetőségek felvázolását várja, amiből a vezetés tud választani – fejezte be felszólalását a miniszter úr és közös munkára, közös gondolkodásra szólított bennünket.

Az elnök ezt követően, a miniszter elvárásaira utalva, szólt a társaság jövőbeni terveiről, törekvései irányairól.

A társaság elnökének szóbeli kiegészítése után a Felügyelő és az Etikai Bizottság elnökei számoltak be munkájukról.

Dr. Nagy György az FB elnöke úgy értékelte, hogy viszonylag kiegyensúlyozott év áll a társaság mögött, s ez a tendencia jellemzi a bizottság munkáját is. Az elnökség beszámolójával egyetért, az FB is eredményesnek tartja a társaság éves tevékenységét. A bizottság nem kapott jelzést törvénybe, alapszabályba ütköző jelenségről, eseményről, tehát fegyelmi vétség nem történt. A beszámoló elfogadását javasolta.

Dr. Várhegyi István megállapította: etikai vétségre utaló jelenségről a bizottság nem kapott jelentést, így konkrét ügyel nem foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy a társaság – benne az Etikai Bizottság – elfogadja és tevékenységében követendőnek tartja a közhasznúságú társaság etikai normáit. A társasággal szemben egyre szigorúbbak az elvárások, a követelmények, működését és produktumait illetően, ezért nagyon fontos az etikai normák betartása, azok őrzése.

□ A küldöttgyűlés egy, erre leginkább alkalmas szakaszában dr. Szabó József, a társaság vezetése és tagsága nevében nagy tisztelettel és szeretettel köszöntötte dr. Móricz Lajost, a kedves kollégát és barátot, a kiemelkedő és közismert hadtudóst, aki február 27-én töltötte be 80. életévét. A köszöntő szavak és az ünnepelt életútjának ismertetése után a társaság elnöke átadta a most alapított életmű-díjat, az MHTT aranygyűrűjét. A jelenlevők ovációval köszöntötték Lajos bácsit, aki meghatódottan köszönte meg az ünneplést, a megtisztelő elismerést.

□ A beszámoló feletti vitában elhangzott hozzászólásokat – közérdeklődésre számot tartó mondanivalójuk miatt – az alábbiakban ismertetjük.

Dr. Endresz Ernő társadalompolitikai tanácsadó, vezető főtanácsos tolmácsolta dr. Szenes Zoltán altábornagy, vezérkari főnök üzenetét. A vezérkari főnök a Honvéd Vezérkar nevében – elsősorban szakmai, vezetői és erkölcsi értelemben – támogatásáról biztosítja az MHTT-t. A támogatás mellett szorosabb szakmai és tudományos támogatást ígér és egyúttal kér is.

A jelenleg folyó védelmi felülvizsgálat szellemisége, a haderő-átalakítás felfogása új típusú katonai gondolkodást, ezzel együtt új katonai kultúra érvényesülését vetíti előre. Így az átalakulási folyamatban megnövekedett az igény a szakmai és a tudományos szervezetek kapacitásának operatívabb igénybevételére. Ugyanakkor a Vezérkar főnöke az MHTT-től is nagyobb operativitást igényel, részben az átalakulást megalapozó tudományos munkáknál, részben az átalakulás eredményeinek közzétételében. Ehhez javasolta az MHTT munkájának aktívabbá tételét, úgy véli, hogy a társaság nincs benne igazán az információs rendszerben.

Meg kell találni azt a formát, amellyel a társaság be tud kerülni a napi szellemi munka folyamatába. A Vezérkar pl. felkérte a ZMNE-t a nemzeti katonai stratégia kidolgozásában való részvételre. Ebbe a társaság is befolyhatna. Létre kellene hozni egy olyan szűk szakértői kört, amely felvállalná a kutatási eredmények szélesebb körű publikálását, nemcsak a szaklapokban, hanem a napi sajtóban is. A közvéleményt erősen érdeklik azok az átalakulási folyamatok, amelyek a honvédelem területén zajlanak, szinte naponta lehet találkozni dilettáns cikkekkkel és még sincs azokra válasz, szakmai érvekkel alátámasztott cáfolat.

A Vezérkar főnöke szerint tudományos alapon, tudományos háttérrel és tapasztalatokkal közérthetőbbé lehetne tenni a kérdéseket. Nyilvánvalóan olyan tudósokról és szakértőkről volna szó, akik tudnak közérthetően érvelni és elég gyorsan reagálnak a tudományos eredményekre, illetve az eseményekre. Ennek érdekében erősíteni kellene az együttműködést a HM Kommunikációs Főigazgatóságával, részben azért, mert ott a források is rendelkezésre állnak, másrészt lehetőségeik folytán koordinálni tudják a publikációk elhelyezését a lapokban.

Szorosabb együttműködést javasol a hazai hasonló vagy érintkező szervezetekkel, úgy mint a TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Egyesülettel, a Szegedi Biztonságpolitikai Központtal, a Manfred Wörner Alapítvánnyal vagy a Biztonságpolitikai Kutatások Központjával, hiszen a hazai szakmai piac meglehetősen kicsi, amit nem érdemes tovább darabolni. Együttműködés esetén a forrásokat részben közösen lehetne felhasználni. *A források szűkösek, bővülést az is hozhatna, ha a társaság nyitna a védelmi piac szereplői felé.* Ezek a vállalkozások, gazdasági szervezetek részben ugrásra készen állnak az átalakulási folyamatban való részvételre, és jelentős szerepet is kérnek a modernizációs piacban, ugyanakkor ezek a szervezetek nem nélkülözhetik a tudományos háttérrel. Olyan szervezetekre gondolt, mint a Védelemipari Szövetség vagy az Információvédelmi és Biztonságtechnikai Társaság.

Végezetül Endresz úr tolmácsolta a vezérkari főnök úr azon kérését, hogy a társaság elnökségének következő ülésén személyesen is részt szeretne venni.

Dr. Gruber Nándor: A gazdasági ügyek területén kérdésként várta, de elébe megy a problémának: az elszámolási rend változásai között nem olyan szembetűnő a szakosztályokra fordított költségek összesítése. A társaságnak 23 szakosztálya és 2 klubja van, ebből 11 igényelt pénzt a működéséhez, az összesítésben ezen szakosztályok pénzfelhasználása szerepel. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a szakosztályok közül mindössze 2, a Műszaki és a Védelemgazdasági tudott a saját tevékenységéhez pénzügyi forrást szerezni. Az írásos anyag e tényre hangsúlyozottan nem emelte ki, talán egy kicsit szegélyelljük a helyzetet.

Sajnálatos, hogy pont azon szakosztályok vezetői nincsenek jelen most, akik nem megfelelő munkáját az Etikai Bizottság is kifogásolta. A gazdasági mutatók, a pénzügyi adatok kegyetlenül visszatükrözik azt az állapotot, ami a reálfolyamatok során tapasztalható. Mivel a gazdasági ügyekkel foglalkozó elnökhelyettes és az Etikai Bizottság tapasztalata összecseng, azt kell megállapítani, hogy a lényeg nem elsőképpen a pénz megszerzése. *A lényeg a szakosztályokban folyó munka minősége.* Örömmel hallotta a vezérkari főnök képviselője által elmondottakat, hogy együtt kell működni a szakma más területein dolgo-

zó szervezetekkel is. Javasolja, hogy az együttműködési lehetőségek feltárása ne csak az elnökség feladata legyen, hanem az adott szakosztályok is érezzék saját feladatuknak a kapcsolatépítést.

Bátori Béla: Az Etikai Bizottság elnökének felvetésére kérdéssel és javaslattal reagál. Ha egy szakosztály vezetője és tagjai vállalták a szakosztály életével, tevékenységével kapcsolatos kötelezettségeket, ugyanakkor a feladataiknak nem tesznek eleget, méltánytalan helyzetbe hozzák és rombolják a társaság jó hírnevét és a társadalmi megbecsülését is. Ilyen esetekben *etikai vizsgálat kezdeményezését indítványozza.* A vezetés vonja felelősségre az érintetteket, akik az önkéntes vállalásukat semmibe véve értékelhető munkát nem végeztek, gondjaikat nem jelezték, segítséget nem kértek. Ha az érintett vezető etikai alapon nem marasztható el, akkor meg kell tenni azt az alapszabály alapján.

Lényeges különbség van a szakosztályok között, egyesek aktív, jelentős munkát végeznek, míg mások csak vannak, a legelemibb, vállalt kötelezettségeiket sem teljesítik. Úgy véli, hogy ilyen esetekben etikai eljárásokat már korábban lehetett volna kezdeményezni.

Dr. Ács Tibor: Az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottsága nevében üdvözölte a küldöttgyűlést és hangsúlyozta: *elismeri azt a munkát, amit az MHTT végzett a tudomány és az ismeretterjesztés érdekében.* Az MTA támogatja erkölcsileg, sőt szerény mértékben anyagilag is a társaság tevékenységét. Az elhangzott kritikai észrevételek mellett dicséret illeti a társaságot. Nem hiszi, hogy ez a társaság rosszabb, rosszabbul működne, mint más hasonló szervezetek, mindenhol vannak kiemelkedő eredmények, de problémák is.

Küldöttként fogalmazva véleményét, *nem lenne olyan szigorú, mint az előző felszólaló.* Ez a társaság egy önkéntes szervezet, itt nem lehet parancsral, utasítással rendezni az ügyeket. Aki valamit elvállal, lehet, hogy kitűnően meg tudja csinálni, de az is lehet, hogy kevésbé jól. Vannak olyan társadalmi szervezetek, mint pl. a Történelmi Társaság, ahol egyáltalán nincsenek szakosztályok, ennek ellenére a szervezet él és dolgozik.

Az MHTT történetében mindig voltak jó és kevésbé jó szakosztályok, és ez nem új dolog. A társaságnak azonban meg kell találnia a maga helyét a társadalomban, *ne akarjunk*

olyan feladatokat felvállalni, amelyek meghaladják a szervezet erejét. A társaságnak tudomásul kell vennie, hogy csak egy szereplő a szakterületén. Őva inti a társaságot attól, hogy olyan kérdések megválaszolásában vegyen részt, ami a napi politika, a honvédelmi vezetés vagy mások feladata. Mindenki azt végezze, amit vállalt.

A társaság a tudomány és az ismeretterjesztés eszközeivel dolgozik a hadtudomány és a magyar tudományosság érdekében. Régen mondjuk, és ma is sokan hangsúlyozzák: a hadügyben és a hadtudományban radikális fordulat kezdődött el, ezen fordulat tendenciáit kellene felismerni, ezzel kellene foglalkozni. Ehhez azonban nemcsak a jövőt, de a jelent és a múltat is kutatni kellene mind hazai, mind egyetemes nemzetközi vonatkozásokban.

A saját szakosztálya kicsi, de az előbbiekben részletezett elvek szerint tevékenykedik. A társaság számára is megszívlelendők az elmondottak, *ne vállalja túl magát, ne vegyük az összes terhet a vállunkra*, hiszen más tudományos műhelyek is léteznek, amelyeknek konkrét kötelezettségeik vannak, ugyanakkor rendelkeznek a megfelelő anyagi háttérrel.

Dr. Madaras Péter: Néhány nappal ezelőtt részt vett a Légierő Szakosztály és a két klub közös rendezvényén, ahol a légierő-fejlesztés konkrét kérdéseit vitatták meg. A társaság programjának tervezetét javasolja kiegészíteni, szélesíteni. Kormányzati személyiségek részéről elhangzott, hogy szükség volna egy közös, európai biztonsági stratégia kimunkálására. Úgy érzi, *e feladatban az MHTT-nek szerepe lehet.* A társaság rendelkezik olyan szakértőkkel, akik korábban már hasonló kérdésekkel foglalkoztak, csak fel kellene vállalni. Napjainkban kiemelt téma a vegyi és biológiai fegyverek kérdése, de ne essünk tévedésbe, megvannak az atomfegyverek is, melyek megsemmisítéséről nincs szó. Inkább a fejlesztés lehetőségeit vizsgálják, jelentős ütemben folynak a nagy találati pontosságú atomfegyverek fejlesztési munkálatai is. Ezen újonnan létrehozandó fegyverek várható hatásainak előrejelzése és a védekezés lehetséges módjainak vizsgálata fontos feladata lehet az MHTT-nek is.

Dr. Ványa László: A társaság vezetése próbálja ösztönözni a szakosztályokat a működésre. Az, hogy ezt milyen eszközökkel, módszerekkel – vezetőségi meghallgatással, etikai vizsgálatlalt, vagy önszabályozó szakosztályi

működéssel – sikerül elérni, ez változhat, részben elnökségi döntés, részben az idő meghozza, hogy melyik a jobb eljárás. A kérdés másik fele napi, anyagi probléma, ez esetben *a társaság tagdíjfizetési fegyelméről van szó.* A folyóirat évente négyszeri megjelentetése, a nyomdai és a postai költségek mértékéből kiindulva megállapítható, hogy a társaság a tagdíjakból a költségek töredékét sem kapja meg. Az utóbbi időben az a gyakorlat, hogy aki tagdíját nem fizeti, az nem kapja meg a Hadtudomány folyóiratot. Megítélése szerint – mivel e mögött nem mindig az van, hogy az illető nem akar fizetni – *tekintsük ezt átmeneti állapotnak, ne vonjuk eljárás alá*, hiszen mindenki észreveheti, hogy már nem kap folyóiratot.

A saját szakosztálya elmarasztalható tagjaihoz az elmúlt évben baráti levéllel fordult, melyben felhívta a figyelmet arra, hogy az illető 1–2 vagy több év tagdíjhátralékban van. A levélhez befizetési csekket is mellékel. Sokan elnézést kértek és pótolták a lemaradást. A tagdíjak befizetése a szakosztály számára is nagyon fontos, ebből tudják azt, hogy milyen mértékig támaszkodhatnak saját erőforrásaikra, hol a határ a támogatások igénybevitelénél. *A kizárás lehetőségével ne túl gyakran éljünk*, de fontos, hogy tagjaink érezzék: amennyiben nem tesznek eleget tagdíjfizetési kötelezettségüknek, ezzel hátrányba kerülnek.

Dr. Nagy László levezető elnök küldöttként kért szót. *A társaság két tehetetelt cipel magával*, mondotta: az egyik a passzív tagságunk, a tagdíjat sem fizetők köre, a másik a kevésbé vagy egyáltalán nem működő szakosztályaink. Véleménye, hogy a társadalom az MHTT-t elsődlegesen a működő szakosztályok és az alapszabály szerint eljáró tagjai alapján ítéli meg. A nem működő szakosztályok léte elsődlegesen belső problémát jelent, kifelé igazán nem tükrözi a társaságról alkotott reális képet. Az adminisztratív lépéssel – kizárással – nemigen változna a társaság tevékenységének megítélése.

A szakosztály által megválasztott küldöttek a társaság legaktívabb tagjai közé kell hogy tartozzanak. Sajnálatos, már több éve az a helyzet, hogy küldöttgyűlésünk nem határozatképes, a szakosztályok által delegált küldöttek nem jelennek meg ezen a fontos rendezvényen. Köztük vannak olyan szakosztályok képviselői is, akik egyébként igen aktívan dolgoznak. Az ilyen értekezleteken fontos határozatokat hozunk, ame-

lyek a munkánkat alapvetően befolyásolják, így hiányuk még szembetűnőbb.

Megismétli: kifelé az MHTT az aktív oldalát mutatja, e tekintetben Ács Tibor szavai megnyugtatóak, nem lehet rossz a megítélésünk, hiszen *tevékenységünk elfogadhatónak mutatkozik a tudományos életben*. A kritikák egy része talán jogos, talán a napi politikában nem látszik a társaság megítélése egyértelműnek, nem találkozunk az MHTT képviselőivel TV-s beszélgetések keretében. Lehet, hogy ez nem jó. Mindenesetre a *hosszú távú gondolkodásban a társaság nem rossz teljesítményt nyújt*.

Jakobinyi Béla a debreceni tagozat elnökeként tájékoztatta a résztvevőket. *Több éve működik, tevékenykedik a debreceni tagozat, amelynek összetétele változó, vannak benne hivatásos és nyugállományú tisztek, egyetemisták és középiskolás diákok is. Köszönetet mond az elnökségnek és az IB-nek azért a támogatásért, amelyet az eddigi tevékenységük során kaptak. Az elmúlt évek folyamán szerveztek diákvetélkedőket, volt olyan verseny, ahol 30 középiskola versenyzett a városból és a megyéből. A vetélkedőkön a diákok feladatokat oldottak meg az általános történelem, a hadtörténelem és a honvédséggel összefüggő kérdéskörökben. Célszerű ezt a rendezvényi formát a jövőben is folytatni.*

Az írásos anyagban megjelent a pályázat lehetősége. A kérdés az, hogy ilyen gyakorlati kérdés megvalósításához *pályázat benyújtható-e?* Igaz, hogy korábban voltak a rendezvényeknek szponzorai, de az is igaz, hogy az ily módon kapott összeg nem elegendő. A középiskolai rendezvényeken tulajdonképpen *toborzó tevékenységet is végre tudunk hajtani, rendezvényeinket követően több fiatal indult a honvédelmi pálya irányába. A debreceni egyetemről is vannak tagjaink, jelenleg is itt van közöttünk Lisznyai Lajos egyetemi hallgató, aki vállalkozott hadtörténelmi feladatokra. Ezzel a dolgozatával bekerült az országos TDK-döntőbe. Az éves tervekben meg vannak fogalmazva a feladatok társasági szinten. Kérdés az, hogy lehetne-e ezeket a feladatokat korábban megfogalmazni? Jó volna, ha előzetes útmutatót kaphatnának a szakosztályok éves terveik összeállításához.*

Dr. Nagy György, a Határőr Szakosztály nevében: A támogatás, illetve szponzorkeresés ügyében kíván véleményt mondani. Nem mindig a konkrét, kapott pénz összege a

meghatározó. Jelenleg Nyírbátorban, korábban Nyíregyházán működött útlevel-történeti kiállítás, amit a Határőr Szakosztály szervezett, a kiállítás helyszínének kiválasztásában, a kiállított anyag összeállításában kapott segítséget. A szükséges technikai feltételek és a tájékoztató anyagok térítésmentes biztosítása is igen jelentős tétel, amit feltétlenül számba kell venni. Készülünk Körmendre átvinni a kiállítást, ebben részt vehet a körmendi határrendészeti iskola, de a Határőrség Országos Parancsnoksága is hozzájárul támogatólag. A segítség tehát – amint azt a szakosztály példájából is látjuk – nemcsak pénzben, hanem más módon és úton is történhet.

□ Ezt követően e levezető elnök az MHTT elnökének adta meg a szót, aki válaszolt a hozzászólók felvetéseire.

Dr. Szabó József: Elsőként a szakértői kérdés rendezésére válaszolt. A társaság levélben kereste meg a szakértőket, meglehetősen kevés válasz érkezett. Az ismételt levélváltásból kiderült, hogy az általunk nyilvántartott több mint 60 fő szakértői létszámból ténylegesen csak valamivel több mint 30 fő maradt, akik a jövőben is tovább kívánják gyakorolni szakértői tevékenységüket. Ebből a fennmaradó létszámból mintegy 12–13 fő vállalta azt, hogy az országos listára is felkerüljön, ami feltételezi az Országos Szakértői Kamarai tagságot is. Szakértőink – a kamarai tagok is és a többiek is – új szakértői igazolványt kapnak, egy sorzámmal ellátott pasztikkártyát, amely méltóbban reprezentálja a társaságot. A csere technikai előkészítése folyamatban van.

A támogatások kérdésével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a társaság közhasznú szervezetté átsorolásával nem bővült a támogatók köre. A szakosztályok javaslataira számítunk a tekintetben, hogy mely cégek esetében jöhetne szóba ilyen jellegű szponzori kapcsolat. Az elmúlt évben nagyobb összeget kizárólag a Védelemgazdasági Szakosztály tudott szerezni, mely összeg lehetővé tette egy konferencia megrendezését és anyagának megjelentetését.

Figyelmesen tanulmányozzuk, átgondoljuk a vezérkari főnök úr észrevételeit, javaslatait. Értésíteni fogjuk a következő elnökségi ülésről, ahol – reméljük – további tanácsokat tud adni az együttműködésünk fejlesztése érdekében. Amennyiben a küldöttgyűlés elfogadja és véglegesíti az ez évre szóló terveinket, akkor

megküldjük a HM kommunikációs főigazgató részére a programot azzal a szándékkal, hogy egyeztetni tudjuk a teendőket.

Az önkéntesség kérdése: Sajnos, évek óta visszatérő téma az a 4–5 instabil szakosztály ügye, ahol minden türelmes próbálkozásunk ellenére sem jutunk előre. Ugyanakkor ezen szakosztályok fiatalabb tagjai gyakran teszik fel a kérdést: a miért nem tesz a társaság lépéseket a megújulás felé, miért nem frissíti fel a vezetést. A fiatalok kezdeményezése, aktivitása nagyon pozitív, kutatnak, eredményeket szeretnének elérni és tartozni szeretnének valahová. Aki tudományos pályára készül, annak fontos lehet az ilyen kapcsolat, jó példa lehet rá a debreceni egyetemi hallgató jelenléte a küldöttgyűlésünkön.

A szakmai kutatócsoportokkal az együttműködés lehetőségeit a vezérkari főnök úrral folytatott megbeszélés után ismételten napirendre tűzzük. Együttműködési tárgyalásainkat tovább kívánjuk folytatni a BM-mel, a Határőrség Országos Parancsnokságával.

Az Elektronikai-informatikai Szakosztály titkárának – Ványa úrnak – pozitív példája sokak számára követendő. Szerencsénkre van 4–5 olyan kitűnő titkár, mint ő, akik lelkiismeretesen látják el feladataikat. Ha a többi titkár is hasonlóképpen tenne, akkor a tagdíjfizetési arány bizonyára sokkal magasabb lenne. Jó volna, ha valamennyi szakosztályban hasonlóképpen folynának a dolgok.

A debreceni tagozattal kapcsolatosan kellemes tapasztalataim vannak, magam is háromszor voltam Debrecenben. Érdekes viták alakultak ki és nagyon izgalmas volt a középiskolás fiatalok részére rendezett vetélkedő. Igaza van a tagozat vezetőjének, hogy jó volna a fontos feladatok megvalósításának lehetőségét előre látni. Sajnos, a társaság sem ismeri előre éves pénzügyi lehetőségeit. A mai napig kizárólag egyetlen támogatónk, a HM segítsége ismert. Kérdéses az is, hogy ez évben ki tudjuk-e egyáltalán írni a tudományos pályázatunkat. Meg

kell említeni azt is, hogy van a társaságnak olyan tagja, aki több éven át elnökségi tagként is aktívan dolgozott, más irányú tevékenysége kapcsán olyan anyagi helyzetbe került, hogy jelenleg mint magánember évente 200 000 Ft összeggel támogatja társaságunkat.

A közhasznúságunkból következően kedvezőbb helyzetben vagyunk, ahhoz azonban, hogy meg tudjuk találni a segítő embereket vagy szervezeteket, kell a társaság valamennyi szakosztályának és tagjának segítsége, illetve ismerete. Ha nem tudunk évente 10–12 millió Ft-ot összehozni, akkor nem tudjuk céljainkat megvalósítani és nagyon szűkösen fogunk gazdálkodni. Különkiadványaink megjelenése is kizárólag támogatóinknak – ZMNE, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, HVK Hadtudományi Alapítvány és MTA – köszönhető.

A küldöttgyűlés egyhangúlag, ellenvélemény és tartózkodás nélkül fogadta el a társaság 2002. évi tevékenységéről összeállított beszámolót, a szóbeli kiegészítésekkel és a hozzászólásokra adott válaszokkal együtt, továbbá a Felügyelő Bizottság valamint az Etikai Bizottság elnökének beszámolóját is.

A küldöttgyűlés további napirendi pontjai így: a társaság közhasznúsági jelentésével; a 2003. évi – a szakosztályok vállalásait, terveit is tartalmazó – központi munkatervvel; a szervezési és működési szabályzattal; a szakértői és a társaság elismerési rendszerének módosításával; a Hadtudományi Lexikon hasznosításával kapcsolatos írásos anyagokhoz, előterjesztésekhez a hozzászólók zömmel – az ügyrendi kérdések mellett – pontosításokra, módosításokra vonatkozó kiegészítő javaslatokat tettek. A többség által támogatott fontosabb javaslatok határozatként is megfogalmazódtak.

A küldöttgyűlés határozatait és a társaság 2002. évről szóló közhasznúsági jelentését a következőkben közöljük.

H. I.

A küldöttgyűlés határozatai

1/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 11. old. 3. bek.)

A küldöttgyűlés egyhangúlag, ellenvélemény és tartózkodás nélkül fogadta el a társaság 2002. évi tevékenységéről összeállított beszámolót, a szóbeli kiegészítésekkel és a hozzászólásokra adott válaszokkal együtt, továbbá a Felügyelő Bizottság, valamint az Etikai Bizottság elnökének beszámolóját is.

2/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 12. old. 3. bek.)

Az MHTT küldöttgyűlése a 2002. évi Közhasznúsági jelentést egyhangúlag, ellenvélemény és tartózkodás nélkül fogadta el.

3/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 16. old. 1. bek.)

A küldöttek 22 igen és 16 nem szavazattal a konferencia címének megváltoztatása mellett döntöttek, felkérve a vezetést a megfogalmazottnál árnyaltabb cím kiválasztására.

4/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 16. old. 3. bek.)

A küldöttgyűlés az MHTT 2003. évi munkatervét a kiegészítésekkel és javaslatokkal együtt egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül fogadta el.

5/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 17. old. 2. bekezdés)

A küldöttgyűlés egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül fogadta el a társaság elnökségének módosított Szervezeti és Működési Szabályzatát a kiegészítő javaslatok figyelembevételével.

6/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 18. old. 1. bek.)

A küldöttgyűlés egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül hagyta jóvá „A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője” cím megújításával kapcsolatos szabályozást.

7/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 19. old. 3. bek.)

A küldöttgyűlés 3 ellenszavazat és egy tartózkodás mellett fogadta el, hogy az 1. és a 2. pont sorrendje felcserélődjön.

8/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 19. old. 5. bek.)

A küldöttgyűlés 3 ellenszavazat és egy tartózkodás mellett fogadta el, hogy a 4. és az 5. pont sorrendje felcserélődjön.

9/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 19. old. 7. bek.)

A küldöttgyűlés egy ellenszavazattal, tartózkodás nélkül fogadta el az elismerési rendszer működési szabályainak kiegészítését önálló pont keretében.

10/2003. napirendi pont:

(Jegyzőkönyv 19. old. 9. bek.)

A küldöttgyűlés egyhangúlag, tartózkodás és ellenszavazat nélkül fogadta el az egységes szerkezetbe foglalt „Díjak és elismerések rendszerét” az MHTT-ben.

11/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 20. old. 3. bek.)

A küldöttgyűlés egyhangúlag, ellenvélemény és tartózkodás nélkül fogadta el a Hadtudományi Lexikon hasznosításával kapcsolatos elvi elképzeléseket azzal, hogy felhatalmazza az elnökséget a pontos mennyiség meghatározására.

12/2003. sz. határozat:

(Jegyzőkönyv 21. old. 2. bek.)

A küldöttgyűlés egy tartózkodás mellett elfogadta, hogy a társaság forrásainak bővülése arányában az elnökség dönthessen az elnök és a két vállalkozói rendszerben dolgozó munkatárs díjazásának visszamenőleges emeléséről és annak mértékéről. Elfogadja, hogy az emelés mértéke max. bruttó 5,3% lehet.

A Magyar Hadtudományi Társaság 2003. évi beszámoló küldöttgyűlése jegyzőkönyvének teljes szövege, előzetesen egyeztetett időpontban, a társaság titkárságán megtekinthető.

Dr. Szabó József,
az MHTT elnöke

A MHTT közhasznúsági jelentése a 2002. évről

Mérleg		Eredménylevezetés	
Eszközök		A) Összes közhasznú tevékenység	
A) Befektetett eszközök	2 e Ft	bevétele	14 103 e Ft
I. Immateriális javak	0	I. Pénzügyileg rendezett	
II. Tárgyi eszközök	2 e Ft	bevételek	9493 e Ft
III. Befektetett pénzügyi eszközök	0	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	
B) Forgóeszközök	6057 e Ft	a) alapítótól	0
I. Készletek	4610 e Ft	b) központi költségvetéstől	5000 e Ft
II. Követelések	0	c) egyéb, ebből 1 % 270 e Ft	2657 e Ft
III. Értékpapírok	0	2. Pályázati úton elnyert támogatás	490 e Ft
IV. Pénzeszközök	1447 e Ft	3. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	475 e Ft
Eszközök összesen	6059 e Ft	4. Tagdíjból származó bevétel	640 e Ft
Források		5. Egyéb bevétel	231 e Ft
C) Saját tőke	6059 e Ft	II. Bevételt nem jelentő bevételek	4610 e Ft
I. Induló tőke	260 e Ft	B) Vállalkozási tevékenység bevétele	14 103 e Ft
II. Tőkeváltozás	8499 e Ft	1. Pénzügyileg rendezett bevételek	0
III. Lekötött tartalék	0	2. Pénzbevételek nem jelentő bevételek	0
IV. Tárgyévi eredmény	-2 700 e Ft	C) Tényleges bevételek	9493 e Ft
D) Tartalék	0	D) Pénzbevételek nem jelentő bevételek	4610 e Ft
E) Céltartalékok	0	E) Közhasznú tevékenység ráfordításai	12 296 e Ft
F) Kötelezettségek	0		
I. Hosszú lejáratú kötelezettségek	0		
II. Rövid lejáratú kötelezettségek	0		
Források összesen	6059 e Ft		

1. Ráfördítésként érvényesíthető kiadások	12 193 e Ft
2. Ráfördítést jelentő eszközváltozások	0
3. Ráfördítést jelentő elszámolások	56 e Ft
4. Ráfördítésként nem érvényesíthető kiadások	0

A Honvédelmi Minisztériumtól, mint központi költségvetési szervtől 5 millió forintot kapott a társaság. A támogatás felhasználása a vonatkozó szerződés szerint a következő volt:

a) tudományos pályázatok, konferenciák meghirdetése	53 226 Ft
b) a társaság elnökének tiszteletdíja és járulékait	1 320 000 Ft
c) szakmai anyagok, technikai és nyomdai költségek	2 968 436 Ft
d) konferenciák és kiadványok tárgyi feltételeinek biztosítása	92 838 Ft
e) hadtudományi pályázatok díjazása	565 500 Ft

A Honvéd Vezérkar Hadtudományi Alapítványtól 1 250 000 Ft alapítványi támogatást kapott társaságunk, melynek felhasználása a következő volt:

Hadtudomány folyóirat kiadásaihoz	169 060 Ft
Ügyviteli kiadásokhoz	12 500 Ft
Szakosztályok tudományos tevékenységére	470 700 Ft
Tudományos életművek elismerésére	597 740 Ft

A Magyar Tudományos Akadémia Titkárságától 2002-ben az MTA Könyv és Folyóiratkiadó Bizottság jóváhagyása szerint 1 046 000 Ft-ot utalt át, amelyet teljes egészében a Hadtudomány folyóirat megjelentetésére fordítottunk.

A társaság a Kossuth bicentenáriumi pályázaton két, egyenként 200–200 ezer forintos pályázati támogatást nyert el. 200 000 Ft-tot a szabadegyetemi előadásokra, és ugyanennyit tudtunk biztosíta-

ni a megrendezett konferenciánk technikai hátterének korszerűsítésére.

Az Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága által kiírt pályázaton a társaság 90 000 Ft támogatáshoz jutott, amelyet a Hadtudomány folyóirat szerzői és postaköltségeinek részbeni fedezetére fordított.

A társaság tudományos tevékenységének, a kutatásainak elsődleges színtere továbbra is a szakosztályok, valamint a Kiss Károly Hadtudományi és a Láhner György Haditechnikai Klubok.

A szakosztályok évi 2–3 rendezvénye mellett a társaság három, kiemelt szintű rendezvényt szervezett: a május 3-i a jog, az erkölcs és az etika összefüggéseit vitatta meg; az október 8-án megtartott konferencián a védelem és a gazdaság kapcsolatrendszerében a haderő fejlesztésével, gazdálkodásával kapcsolatos kérdések kerültek átvilágításra; valamint a december 12-i konferencián a haditechnikai eszközök fejlesztésével és korszerűsítésével összefüggő kérdések kerültek napirendre.

A hadtudomány terén végzett kimagasló teljesítményeket a társaság a Tanárky-díjjal, és a kizárólag fiatal kutatók számára alapított Korponay János-díjjal ismeri el.

A nevelés és oktatás terén, a képességfejlesztés és ismeretterjesztés érdekében megkezdett szabadegyetemi előadássorozatot a 2002. évben is tovább folytattuk.

Hagyományos formájában funkcionál a társaság folyóirata, a HADTUDOMÁNY. A folyóirat negyedévenként jelenik meg, teret és publikációs lehetőséget biztosítva a társaság minden tagjának.

A társaság a kutatási eredmények feltárása, közléte érdekében, a gyakorlatban is hasznosítható tanulmányok készítése érdekében pályázati felhívásokat írt ki.

A Magyar Hadtudományi Társaság Elnökségének előterjesztésére jóváhagyta a társaság küldöttgyűlése 2002. április 5-én.

A tűzér-szakosztály üléséről

A Magyar Hadtudományi Társaság tűzér-szakosztálya a 2003. évi rendezvénytervének megfelelően 2003. március 13-14-én kibővített szakosztályülést tartott a gödi honvédtüdülőben. A rendezvény témája *pilóta nélküli felderítő repülőgépek alkalmazása háborús és nem háborús műveletekben* volt. A téma aktualitását az adja, hogy a vezető NATO-országok, felismerve az ezekben a korszerű eszközökben rejlő lehetőségeket, egységesíteni szeretnék a rendszerrel szemben támasztott követelményeket, a kommunikáció és vezérlés fontosabb kérdéseit. Ezen törekvés elsődleges célja az, hogy a rendszeresített eszközöket bármely, egy adott feladat végrehajtásával megbízott kontingens alkalmazni tudja attól függetlenül, hogy a felhasznált hordozóeszköz vagy érzékelőegység melyik nemzet tulajdona.

További fontos érv volt a téma feldolgozásával kapcsolatban, hogy a Magyar Honvédség, ezen belül a tűzér-ség felderítő képességének javítását szolgáló kutatások keretében képet szeretünk volna kapni arról, hogy hol tartanak a hazai pilóta nélküli repülőeszközök fejlesztésével kapcsolatos munkálatok. Sikert-e eredményeket elérni, milyen célok megvalósítása érdekében dolgoznak a résztvevő szakemberek? A tanácskozás céljaként azt tűztük ki, hogy kapjunk tájékoztatást a vezető NATO-országokban rendszeresített eszközökről, ismerjük meg a hazai fejlesztés eredményeit és vázoljuk fel, hogy a szárazföldi haderőnemi fegyvernemei milyen alkalmazási lehetőségeket látnak a pilóta nélküli felderítő repülőgépekkel kapcsolatban.

A tűzér-szakosztály 2002 decemberében megtartott beszámoló taggyűlésén szerezte volna elismerni néhány, kiemelkedően dolgozó tagjának munkáját, a rossz közlekedési- és útviszonyok következtében azonban az érintettek zöme nem tudta volna személyesen átvinni az elismerést. Ezért a taggyűlés úgy határozott, hogy azok átadására a 2003. I. negyedévében tartandó szakosztály-rendezvény keretében kerüljön sor. A szakosztály elnöksége a rendezvényt megnyitó *dr. Szabó József nyá. vörgy-ot*, a Magyar Hadtudományi Társaság elnökét kérte fel a jutalmak átadására, aki ennek a kérésnek örömmel tett eleget. Elismerő oklevelet és a

Hadtudományi Lexikon egy-egy példányát kapták:

- *Milos Attila ezredes;*
- *dr. Felházi Sándor alezredes;*
- *dr. Mlinárik László alezredes;*
- *dr. Furján Attila alezredes;*
- *Ruszin Romulusz százados.*

Ezt követően elnök úr bevezetőjében elmondta, hogy a tűzér-szakosztály azon szakosztályok közé tartozik, amelyik nagy figyelmet fordít arra, hogy a témaválasztás aktuális legyen, segítse a prioritást igénylő feladatok kijelölését és elemzését. Éppen ez az, ami biztosítja sikerességét.

A tűzér szakosztály elnöke, *dr. Szendy István ezredes* – aki egyben a levezető elnök szerepét is betöltötte – a NATO bővítéséről hozott prágai döntés utáni helyzetet elemezte. Hangsúlyozta, hogy elengedhetetlen a Magyar Honvédség fejlesztése, de ennek megvalósítása során feltétlenül figyelembe kell venni a várható veszélyforrásokat, a gazdaság teljesítőképességét éppúgy, mint az egységes technikai eszközpark kialakításának szükségességét.

A megnyitó és a bevezető előadás után *dr. Furján Attila alezredes*, egyetemi docens előadásában ismertette, hogy a vezetésével kifejlesztés alatt álló automatizált harcvezető rendszer képessé tehető arra, hogy a pilóta nélküli felderítő repülőgépek által szolgáltatott adatokat feldolgozza, így a felderítési képességek elengedhetetlen fejlesztése során meg lehet teremteni ezen korszerű eszközök alkalmazásának feltételeit.

Dr. Mlinárik László alezredes, egyetemi adjunktus a német hadseregben rendszeresített eszközöket mutatta be úgy, hogy egyben rávilágított azoknak a szárazföldi haderő felderítési rendszerében elfoglalt helyére, szerepére.

A tanácskozás egyik célja az volt, hogy megismerjük más fegyvernemek elképzeléseit is a lehetséges felhasználási területekkel kapcsolatban. Ennek keretében *dr. Nagy Pál ezredes* a felderítő tanszék képviselőjeként elmondta, hogy véleménye szerint hatékony alkalmazás és továbbfejlesztés csak akkor képzelhető el, ha egységes platformon, a felhasznált szenzorok szükség szerinti cseréjével biztosítani tudjuk a lehető legszélesebb

körü felhasználást. Ezt követően a hadművelleti-harcászati tanszék képviselőjében Fodor József alezredes a pilóta nélküli repülő eszközök hadművelleti-harcászati alkalmazásának lehetőségeit ismertette.

A konferencia első napjának hátralévő részében Kósa Sándor alezredes és Ruszin Romulusz százados *A katonai döntéshozatal megkerülhetetlen lépései a tűztámogatás tükrében* című előadását hallgattuk meg, majd dr. Ványa László alezredes tájékoztatta a résztvevőket a pilóta nélküli felderítő repülőgépek fejlesztésének lehetőségeiről. Előadásából képet kaptunk arról, hogy milyen ezzel kapcsolatos fejlesztések folynak jelenleg Magyarországon. Befejezőként Tamás András alezredes az MH tűzérsege fegyverzettechnikai fejlesztésének feladatairól beszélt. Az előadások után lehetőség volt arra, hogy a résztvevők hozzászólásaikkal kiegészítsék, véleményezzék az elhangzottakat.

A rendezvény második napjának bevezető előadását Ráth Tamás nyá. ezredes, a HM Technológiai Hivatal főigazgatója tartotta. Elmondta, hogy a valóban képességalapú magyar haderő megteremtése érdekében, rendkívül fontos az ilyen korszerű eszközök fejlesztése és rendszeresítése, de leghatékonyabban akkor tudjuk ezt megvalósítani, fenntartani és továbbfejleszteni, ha saját erőforrásokra támaszkodva, más rendszerek ta-

pasztalatait felhasználva, hazai fejlesztés keretében hozzuk létre. Ígéretet tett arra, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel segíti ezt a munkát. Vigh Zoltán, a HM Technológiai Hivatal munkatársa részletesen ismertette a pilálatnyilag folyó fejlesztések eredményeit, különösen a SZOJKA pilóta nélküli repülőgép vonatkozásában.

Dr. Várhegyi István nyá. ezredes a katonai rendeltetésű, pilóta nélküli repülőeszközök alkalmazásának kérdéseit vizsgálta, majd Kovács László mk. őrnagy, *Földi robotok, mint a jövő harctámogatásának eszközei* című előadását hallgattuk meg. A kétnapos tanácskozás zárásaként Faggyas Zoltán hőr. alezredes ismertette meg a résztvevőkkel a zöldhatár őrizetében alkalmazott korszerű felderítő eszközöket.

Az előadásokat követően a résztvevők hozzászólások keretében fejthették ki véleményüket az elhangzottakkal kapcsolatban. A rendezvény zárásakor egyöntetű volt a vélemény, hogy eredményes két nap áll mögöttünk és a kitűzött célokat sikerült megvalósítani. Az előadások és vélemények nagy száma miatt a tűzér-szakosztály elnöksége úgy döntött, hogy a konferencia anyagát egy tudományos folyóirat különszámaként is megjelenteti.

Petrovics Mihály
szakosztálytitkár

Contents

Levente Komor:	The actual questions on the change-over to the volunteer army	3
János Szabó:	Political and criminological definition of terrorism	9
Sándor Pirityi:	Farewell to arms, or to the disarmament?	19
Roland Farkas – László Szép:	Military-political actualities of the EU	33
András Gelsei:	The most important characteristics of PSO	41
Ottó Briák:	Road-search of the military product-identification	50
Dénes Lükő:	Air support operations of the Air Force	63
József Bimbó:	The Air Force in the Iraq war	73
Pál Gazda – László Király:	The actual questions on defence economics	81
János Sallai:	Hungarian-Ukrainian border in the scope of the Euro-Atlantic access	107
Béla Báthori:	About the Ethic Codex of the Hungarian Customs and Finance Guard of the Treasury (Ministry for Financial Affairs)	117
Judit Mészáros:	The activity of the MoD in the field of rom integration	121
Report about the meeting of delegates of the society		125

Inhalt

Levente Komor:	Die aktuellen Fragen des Übergangs zur freiwilligen Armee	3
János Szabó:	Terrorismus im politischen und kriminalistischen Sinn	9
Sándor Pirityi:	Abschied von Waffen, oder von der Abrüstung	19
Roland Farkas – László Szép:	Über die militärpolitischen Aktualitäten der EU	33
András Gelsei:	Die wichtigsten Merkmale von Friedensoperationen	41
Ottó Briák:	Die Wegsuche der militärischen Produktidentifikation	50
Dénes Lükő:	Die unterstützenden Luftoperationen der Luftwaffe	63
József Bimbó:	Die Luftwaffe in dem Irak-Krieg	73
Pál Gazda – László Király:	Die zeitgerechten Fragen der Verteidigungswirtschaft	81
János Sallai:	Die ungarische-ukrainische Grenze in dem Spiegel des euro-atlantischen Beitritts	107
Béla Báthori:	Über den Ethischen Kodex des Zoll- und Finanzamts des Finanzministeriums	117
Judit Mészáros:	Die Tätigkeit des Verteidigungsministeriums auf dem Gebiet der Roma-Integration	121
Bericht über die Delegiertenversammlung der Gesellschaft		125

Содержание

Левенте Комор:	Актуальные вопросы перехода к добровольной армии	3
Янош Сабо:	Политическое и криминологическое понятие терроризма	9
Шандор Пирити:	Прощание с оружием или – с разоружением?	19
Роланд Фаркаш – Ласло Сеп:	Военно-политические новости Европейской Унии	33
Андраш Гелшей:	О важнейших чертах миротворческих операций	41
Отто Бриак:	Дилеммы идентификации военной продукции	50
Денеш Льюкё:	Обеспечивающие воздушные операции военно-воздушных сил	63
Йожеф Бимбо:	Военно-воздушные силы в иракской войне	73
Пал Газда – Ласло Кирай:	Актуальные вопросы оборонного хозяйства	81
Янош Шаллаи:	Венгерская-украинско граница в фоне евро-атлантической интеграции Венгрии	107
Бела Батори:	Об Этическом Кодексе Таможенной и финансовой инспекции Министерства финансов	117
Юдит Месарош:	Деятельность Минтстерсва обороны в сфере социальной интеграции цыган	121
Отчётный доклад Венгерского Общества Военной Науки		125

KOSSUTH LAJOS

Hadviselés és csatatan elemei

A Zrinyi Kiadó nemrég jelentette meg: a *Hadviselés és csatatan elemei* című dekoratív, egyúttal ösforrásnak is számító kötetét, melyet dr. Ács Tibor rendezett sajtó alá, ő írta az előszót és a Kossuth hadtudományi munkásságát méltató, összefoglaló tanulmányt is.

Dr. Ács Tibor könyvében olyan hadvezér, teoretikus, szervező és államférfi jelenik meg előttünk, aki alapos és tudatos felkészülése okán az életét is kész volt feláldozni Magyarország függetlenségéért és népe szabadságáért.

Kossuthnak vitathatatlanul nagy értékű irodalmi és tudományos alkotásai maradtak az utókorra, s ezek olvasása nem kis szellemi élményt nyújt az érdeklődő és értő olvasónak, hiszen *munkái nemcsak a magyar hadtudomány fejlődéstörténetének egy kevésbé ismert fejezetét tárják elénk, hanem felidézik egy történelmi korszak tanulságos eseményeit a 21. század emberének.*